

JEAN ASKENASY

CREIERUL ȘI UNIVERSUL SĂU

HASEFER

JEAN ASKENASY

**CREIERUL
ȘI UNIVERSUL SĂU**

Prefață de acad. IONEL HAIDUC

PREFAȚĂ

Cititorul are în față o carte pe care o va parcurge fără să o poată lăsa din mână. Am citit-o, în grabă, în faza de șpalt și aștept cu nerăbdare apariția ei în formă definitivă. Este povestea unei vieți (a autorului), urmată de prezentarea unui subiect, creierul nostru, deopotrivă important pentru omul de știință și pentru omul de rând.

Primele două capitole, care reprezintă o treime din carte, ne poartă – odată cu autorul – prin țări și locuri despre care povestește cu talent literar, dar și cu precizia omului de știință. Apar oameni interesanți, importanți, unii foarte apropiați autorului, pe care destinul i i-a scos în cale. Printre ei, sunt menționați și câțiva membri ai Academiei Române. Aceste capitole se citesc ca un roman captivant.

Restul cărții devine carte de știință, dar o știință prezentată pe înțelesul tuturor, deși abordează subiecte foarte serioase. Aflăm ce reprezintă creierul în cele mai diferite situații și aspecte ale vieții. Aici avem un exemplu despre cum pot și trebuie prezentate cele mai importante cunoștințe științifice. Știința nu este făcută de savanți doar pentru savanți. Dacă poate să iasă din laboratoare și din biblioteci și să pătrundă în mulțime, știința devine cu adevărat folositoare.

Exact asta realizează cele treisprezece capitole despre creier.

Sunt convins că această carte va fi un succes editorial. Îmi permit să-l felicit pe autor și să-i mulțumesc pentru că o publică în România, deși nu se mai află de mult timp în țară. Cartea este un omagiu adus dascălilor săi – Oscar Sager, Vlad Voiculescu, Artur Kreindler, Nicolae Cajal și Melvin Yahr – și un dar făcut cititorilor.

Acad. IONEL HAIDUC

I. ÎNCRUCIȘĂRI DE DRUMURI

Nu sunt o figură severă de profesionist, dimpotrivă, sunt total lipsit de autoritatea pe care ți-o conferă aureola notorietății. Sunt un vârstnic vesel,

deschis, având fobia mizantropiei, care se luptă de-o viață să spargă gheața care-i desparte pe oameni. Mă străduiesc ca oamenii care au nevoie de mine să se simtă bine de îndată ce mi se adresează, și să nu le pară rău că m-au întâlnit în calea lor. Vorbesc prost, dar fluent, toate cele

cinci limbi pe care le cunosc. Am avut grijă să nu stau prea mult într-un loc, ca să nu-și dea lumea seama cine sunt, de aceea m-am născut la Sofia, am făcut școala primară la Paris, liceul – la Craiova, facultatea – la Cluj, doctoratul – la București și profesoratul – la New York, pentru a ajunge, în cele din urmă, în Israel. Dorința de a mă face medic s-a cristalizat încă din timpul liceului, la Craiova.

Povestea mea este povestea unui om care și-a trăit viața în patru țări.

Numele Așkenasy este adesea pomenit în literatura rabinică din Asia Mică și din Orientul Mijlociu al Evului Mediu. În secolele XIII – XVI este întâlnit frecvent în așezările evreiești din nord-vestul Europei, în special în Bazinul Rinului, referindu-se la evreii germanici (cuvântul *așchenaz* fiind traducerea în ebraică a cuvântului *german*).

Bulgaria, 1929 – 1931

Sunt născut la Sofia. Genealogia familiei mamei mele, născută Roza Cappon, se desfășoară în Bulgaria ultimilor 300 de ani.

Solomon Abraham Rozanes susține că primii evrei s-au așezat pe pământurile bulgare încă din perioada Primului Templu, cu aproximație la 600 de ani înainte de era creștină. Există dovezi care certifică prezența unor comercianți evrei și în perioada expansiunii feniciene în bazinele Mării Mediterane și Mării Negre. Istoria consemnează primele așezări organizate pe solul bulgar din timpurile lui Alexandru Macedon. Ca evidență arheologică, sculpturi romane descoperite la Nikopole și Vidin atestă prezențe iudaice în secolul al II-lea. Mai este cunoscută o misivă expediată de Împăratul Theodosius I cel Mare (379 – 395), adresată guvernatorului Bulgariei, prin care îi cere acestuia din urmă să înceteze persecutarea evreilor și arderea sinagogilor. Diverse documente descriu comunitățile evreiești existente la Sofia, Vidin, Nikopole și Silistra, comunități în care limba folosită era iudeo-greaca, dominantă până la încetățenirea, în

secolul al XV-lea, a limbii *ladino* sau *espaniol*, adusă de mulțimea evreilor izgoniți din Spania și pripășiți în Bulgaria. Istoricul macedonean Alexander Matkowski susține că cei doi frați călugări, Chiril și Metodiu, născuți la Salonic, creatorii revoluționari ai alfabetului chirilic și primii traducători ai *Bibliei* din ebraică în slava veche, au fost evrei botezați. Istoria evreilor în Bulgaria scoate în evidență faptul că bulgarii au fost de-a lungul istoriei unul dintre popoarele cele mai filosemite. Ca o culme, este consemnată căsătoria, în anul 1331, a țarului Ivan Alexandr cu evreica Sarah. Atitudinea de toleranță față de evreii bulgari a continuat și în perioada Imperiului Otoman, 1396 – 1896. Există mărturii că la începutul secolului al XV-lea funcționa în Bulgaria prima școală evreiască – *ieșiva*. În anul 1648, Sabatai Zvi și concepția sa mesianică adună numeroși adepți. Domnia regelui bulgar Boris I (852 – 889, botezat creștin în 864 ca Boris Mihail) a rămas în memoria evreiască un exemplu de regim tolerant și binevoitor față de comunitate.

În anul 1891, Samuel Refertov, un unchi al mamei, este cel dintâi evreu absolvent al primei universități bulgare, Universitatea „Kliment Okhridaski”, doar la trei ani după fondarea acestei instituții. Recensământul din 1880 menționează o comunitate de 20.500 de evrei în Bulgaria. Rav Gabriel Almosnino este recunoscut oficial de guvern ca șef rabin. Cel mai proeminent rabin șef pe parcursul anilor a fost Rav dr. Marcus Ehrenpreis, lider al Primului Congres Sionist și prieten cu Theodor Herzl, care-l vizitează în iunie 1896, fiind

primit ca un adevărat Mesia. În această perioadă, țarul Ferdinand aprobă construirea Sinagogii Mari de la Sofia și onorează inaugurarea cu participarea sa. Demnă de menționat este și organizația General Zionists, fondată în 1930 și din care făcea parte și bunicul meu Iosef Cappon, tatăl mamei, născut în localitatea Rasgrad, lângă Varna, în anul 1882.

Bunicul Iosef avea un singur frate, Ezra, dar în mod paradoxal acești doi frați reprezentau lumi opuse, nu semănau nici fizic și nici moral. Bunicul se considera urmaș spiritual al unchiului său, rabinul șef al Belgradului, Șlomo Cappon, și era dedicat studiului *Tanah*-ului. Unchiul mare Ezra avea veleități de

natură materială – nimic din religiozitatea care hrănea spiritul fratelui sau Iosef. Ambițios și materialist, termină, tânăr fiind, studiile universitare și realizează o situație în fruntea conducerii societății de petrol belgiene „Socombel”. Concomitent, bunicul Iosef își împarte timpul între rugăciuni și studii la templu și activitatea sionistă voluntară de convingere a membrilor comunității evreiești să emigreze în Țara Sfântă – Palestina. Toate veniturile sale merg pe cheltuieli legate de tipărirea de manifeste ori de organizarea unor conferințe. Tip înalt, bine făcut, cu o față ogivală de sfânt, deosebit de atrăgător, o cunoaste pe răpitor de frumoasa

Victoria Grassiani, se îndrăgostesc și se căsătoresc.

Victoria Cappon, după ce o naște pe mama mea, Rosa, în 1911, apoi pe Mica și Micu, moare la cea de-a patra naștere, din cauza complicațiilor unei malformații renale.

Iosef, împovărat cu patru copii, întâmpină greutăți în îndeplinirea misiunilor, vitale în ochii săi: practica religioasă și activitatea sionistă. În consecință, decide să încredințeze în custodia unor rude apropiate doi dintre copii și rămâne cu mama mea, Rosa, și cu surioara ei, Mica. Astfel, mama mea, din fragedă tinerețe, se ocupă de gospodăric, de tatăl ei și de creșterea surorii mai mici. Avea 17 ani când bunicul Iosef, conform normelor de *mitva* în vigoare, invită la cina de vineri seara un funcționar celibatar al societății „Socombel”. Tânărul este viitorul meu tată.

Tata a ajuns la Sofia la vârsta de 18 ani. Mama sa, Matilda Levy, bunica mea, s-a născut în anul 1876. Părinții ei își câștigau existența într-o mică prăvălie de confecții din Roșiorii de Vede, în Oltenia românească. A învățat carte timp de șapte clase elementare și a intrat în prăvălie să-și ajute părinții. La 20 de ani era o domnișorică sprintenă, mică de statură și plină de energie. L-a cunoscut pe viitorul ei soț, Iacob Askenasy, mecanic la moara din orașelul Alexandria din Oltenia, și după opt luni a avut loc nunta. Tatăl meu, Marcel, s-a născut în

1903 și era al doilea copil al familiei Askenasy. În 1903, pe când Matilda aștepta al șaselea copil, familia s-a decis să se alăture valului de emigranți din acei ani și să părăsească Oltenia pentru a-și încerca norocul în America. Primul popas a fost la Paris, unde au fost avizați că trebuie să aștepte timp de trei luni locul pe transatlantic. Așa se face că Matilda naște al șaselea copil, pe Rafael, la Paris. Copilul contractează o boală gravă și după însănătoșire familia rămâne o nouă lungă și grea perioadă de convalescență în capitala Franței. Acest trist concurs de împrejurări determină familia să renunțe la proiectul american și să se întoarcă în România. La împlinirea vârstei de 18 ani, Marcel, tatăl meu, obține un post în cadrul întreprinderii petroliere belgiene „Socombel” și pleacă la Sofia, în Bulgaria, unde societatea își avea sediul central.

În fața frumuseții deosebite a Rosei Cappon, Marcel Askenasy trăiește un adevărat *coup de foudre*. Cei doi tineri se căsătoresc la începutul anului 1929 și se instalează într-o modestă locuință cu chirie la Sofia. La sfârșitul aceluiași an, la data de 13 noiembrie 1929 („ziua dracului” în „luna scorpiei”), m-am născut eu, rezultat al pomenitului *coup de foudre*.

Deoarece nu am scos nici un sunet, moașa venită acasă să o asiste pe mama la naștere m-a apucat așa cum se apucă o găină și a început să-mi aplice lovituri pe spate până am țipat. În primii doi ani de viață i-am făcut tatei o viață de mizerie, deoarece nu mă opream din plâns nici ziua, nici noaptea. Din spusele celor care m-au cunoscut în

această fază primară a existenței mele, eram un copil foarte gălăgios.

În primăvara anului 1932, odată cu mutarea micii noastre familii în Franța, bunicul Iosef Cappon decide să o expedieze pe fiica sa mezină, Mica, în Țara Sfântă – Palestina. Mica ajunge cu vaporul la Beirut și de acolo începe un pelerinaj cu mașini de ocazie, căruțe și pe jos, până în Ereț Israel. Trece ilegal frontiera – aventură a vieții sale mult comentată și celebrată de familie pe parcursul anilor – ajutată de una dintre organizațiile dedicate imigrației clandestine. Ajunge într-un *kibut* de la graniță cu complicitatea unei turiste americane al cărei loc i-l ia în autobuz. Numărătoarea pasagerilor este conformă și Mica se vede în scurt timp la Haifa. Cu trecerea anilor, frumoasă și muncitoare, își creează o reputație și o familie care-i aduc nenumărate satisfacții morale. Are un băiat, Igal.

Bunicul Iosef Cappon se decide să părăsească Bulgaria, deși viața evreiască în această țară era înfloritoare și numărul evreilor crescuse de la 20.500 la 48.000, dintre care 50% se aflau în capitală; convingerea sa vizionară era că locul evreilor este în Ereț Israel. Peste doi ani, bunicul Cappon ajunge la Haifa, unde se integrează într-o rutină de rugăciuni și studii la sinagoga căreia îi va testa bruma sa de avere, în schimbul unui mic altar menit să-i poarte numele.

Din păcate, evenimentele care au urmat îndreptătesc și adevăresc prevestirile pesimiste ale bunicului. În anul 1940 este numit prim-ministru al Bulgariei Bogdan Filov, admirator fervent al lui Adolf Hitler și antisemit notoriu. La data de 23

decembrie a aceluiași an, noul prim-ministru promulgă legea „De apărare a națiunii”, lege care permite confiscarea bunurilor evreiești și instituie *numerus clausus* în instituțiile de învățământ. În ianuarie 1943, Adolf Beckerle și SS Obergruppenführer Theodor Dannecker, sinistru asociat al lui Adolf Eichmann, pregătesc deportarea evreilor bulgari în Polonia, în scopul internării în lagărele de exterminare. Condiții istorice speciale au împiedicat îndeplinirea totală a acestui plan monstruos; cu toate acestea, 11.000 din totalul celor 48.000 de evrei bulgari au fost asasinați. Legea lui Bogdan Filov „De apărare a națiunii” a fost abolită la 29 august 1944.

În anul 1932, societatea belgiană „Socombel” își încetează activitatea în Bulgaria și personalul de conducere, din care făcea parte și tatăl meu, este transferat la Paris. Ia sfârșit prima perioadă a copilăriei mele – „perioada bulgară”.

Franța, 1932 – 1937

Iată-mă, între trei și nouă ani, la Paris, pe Rue Petit, lângă Buttes-Chaumont. Tata și-a luat în primire noua slujbă. Mama, în vârstă de 21 de ani, frumoasă, plină de viață și dornică a savura tot ceea ce putea oferi cea mai strălucitoare capitală a lumii, avea în sarcina ei treburile curente ale casei, curățenia, prepararea bucatelor și copilul, adică... eu. Mergeam foarte des la cinema. Din cea mai fragedă copilărie am fost la atâtea filme, încât pot descrie podelele mai tuturor cinematografele din Paris,

unde obișnuiam să-mi găsesc adăpost atunci când scenele cu bătaii, războaie și morți mă înfricoșau. Mă strecuram încetișor sub scaun fără ca mama să ia seama și când observa făceam un semn că totul este în ordine și că mă joc pe jos. Aproape zilnic mâncam chiftele cu praz, cam asta fiind ceea ce gătea mama. Zilele treceau cum treceau, dar nopțile erau un adevărat coșmar pentru mine. La patru ani intuiseam deja că părinții mă privau intenționat de somnul de după-amiază, ca să fiu obosit și să cer să mă culc seara mai devreme – ceea ce le permitea să plece de acasă în minunatele seri pariziene, unde erau atât de multe de văzut și de făcut. La început, mă trezeam după două-trei ore de somn, realizeam că sunt singur în casă și plângeam de mama focului, dar cu timpul m-am obișnuit și mă așezam pe un scaun în fața bufetului pe care se afla un borcan cu peștișori roșii. Stăteam așa ore în șir și-i admiram, urmărindu-le mișcările în apă. Îmi amintesc de groaza care m-a cuprins într-o noapte, când, vizitându-mi peștișorii, am găsit unul dintre ei pe bufet, în stare de totală nemișcare. L-am pus la loc în borcan, dar și acolo, în apă, a rămas nemișcat și cu burta în sus. Ore în șir am încercat să-l întorc cu burta în jos, convins că așa își va relua înotul și joaca. Părinții m-au găsit plângând și s-au supărat. Tata a încercat să-mi explice că peștișorul era mort, dar explicația sa nu m-a lămurit de ce nu am izbutit să-l întorc. Când am reușit să adorm am avut coșmare în care se împleteau scene de groază din filmele pe care le văzusem cu mama. Părinții se întorceau din escapadele lor, de obicei, spre miezul nopții și atunci auzeam ordinul „La culcare!”. Înțelegând că îmi era

teamă să adorm singur, au căzut de acord cu *madame la concierge* să rămân la ea până ajungeau ei acasă. Eram în tovărășia unei fete drăguțe, de vârsta mea, cu care mă jucam tot felul de jocuri, chiar și „de-a mama și de-a tata”. La cinci ani am fost înscris la o grădiniță unde m-am dovedit un copil în mod special zburdalnic. Sfârșiturile de săptămână le petreceam cu părinții în Parc des Buttes-Chaumont.

Parc des Buttes-Chaumont, Paris

Tata mi-a cumpărat o bicicletă și a decis să mă învețe s-o folosesc. Alerga după mine kilometri învățându-mă ce să fac ca să-mi mențin echilibrul. Mă lăsam condus, îmi plăcea, eram cu el atât de

rar... Îmi amintesc de o zi când s-a înfuriat zdravăn pe mine și a dat un brânci bicicletei, strigând că sunt un caz pierdut și cu mine orice efort este zadarnic. Fără alternativa unui sprijin, m-am redresat și am pornit-o de unul singur, în timp ce tata, înțelegând cum stau lucrurile, mă copleșea cu ocări. La școala primară deprinsesem o franceză pariziană ca a oricărui alt copil localnic. În câțiva ani, tatăl meu, extrem de muncitor și de capabil, și-a ameliorat poziția în societate, ceea ce ne-a permis să ne schimbăm locuința cu una mai bună și mai centrală, în Rue de Rivoli, aproape de Louvre. Eram în anul 1938, absolvisem cea de-a doua clasă a școlii primare și începusem cursurile celei de-a treia.

La 29 septembrie 1938, la conferința de la München, Reich-ul nazist decide anexarea Cehoslovaciei și amenință statele europene, prima vizată fiind Franța. Mama a fost cea care mi-a spus de hotărârea tatei de a pleca în România. Singurul lucru pe care îl știam despre această țară era că tata se născuse acolo. Datorită flerului și înțelepciunii lui, înainte de-a avea ocazia să privim trupele germane defilând pe Rue de Rivoli, mă afluam cu părinții la noul nostru domiciliu, o casă modestă și populată pe strada Madona Dudu din Craiova.

Așa se încheie a doua perioadă a copilăriei mele, „perioada franceză”.

La terminarea liceului l-am întrebat pe părintele meu: „De ce m-ai adus de la Paris la Craiova?”. Nu voi uita niciodată răspunsul: „Ca să te păstrez în viață”. De altfel, găsesc că acum este momentul să mărturisesc că modelul pe care mi-l alesesem ca ideal – ca mulți alți copii – a fost tata.

România, 1938 – 1972

Nimeni nu se poate lupta împotriva spiritului țării în care trăiește; oricât de talentat ar fi, nu poate să-i facă pe semenii lui să-i împărtășească ideile, speranțele și dorințele, spune Alexis de Tocqueville.

La sfârșitul anilor '30, populația evreiască din România număra circa 800.000 de suflete. În Craiova erau 3.100, dintre care azi au mai rămas circa 60 și media vârstei este 66 de ani. Pentru a păstra cele două sinagogi care mai există, Comunitatea Evreiască face demersuri spre a fi declarate muzee.

Este știut și dovedit faptul că primii evrei au apărut pe teritoriul actual al României odată cu invazia legiunilor romane în Dacia. Este menționată în documentele perioadei o conglomerată evreiască în secolul al XVI-lea în Moldova aflată sub domnia lui Tomșa Voievod. Cu prilejul unei vizite de curtoazie la regele Poloniei, la Lemberg, are, pentru prima dată, ocazia să ia cunoștință de ceea ce este o prăvălie: o încăpere în care se află înmagazinate o serie de produse utile care pot fi obținute cu plata în bani sau prin schimbul numit *troc* sau *trampă*. Vodă Tomșa se interesează cine sunt patronii acestor străni așezăminte și i se răspunde că sunt greci, armeni, dar mai cu seamă evrei – recunoscuți ca experți în materie de negustorie. Ia legătura cu comunitatea acestora din Polonia și-i invită să-și practice negustoria în Moldova. Astfel iau ființă în principatul românesc primele *ștetl* – Mihăileni și Podul Turcului. În scurtă vreme, numărul acestor așezări se ridică la șaizeci și cinci.

Comunitatea evreiască din Craiova este menționată în secolul al XVII-lea de către Paulus din Alep în scrierea sa *Călătoriile Patriarhului Macarie*, ca fiind o comunitate sefardă. Citez din manuscrisul semnat de Rav Yehuda Ben Zion din Vidin: „Comunitatea evreiască sefardă apare în Craiova cu două secole după apariția comunității așchenaze din Moldova de Nord (așezarea de la Podul Turcului)”. În secolul al XVII-lea, obștea de evrei craioveni se dezvoltă în paralel cu dezvoltarea comerțului în urbe. Indiferent de versiunile istorice, cert este faptul că la începutul secolului XX populația României era de 16.000.000, iar cei 600.000 de evrei constituiau 4% din total. Ei reprezintă jumătate din numărul de unguri, sunt la paritate cu germanii, dar, dintre toate minoritățile, ies cel mai mult în evidență, devenind „preocuparea permanentă a românilor”. Comunitatea de evrei craioveni a rămas mai mult sau mai puțin stabilă până la începutul de *alia* în Ereț Israel. Prezența și activitatea lor aduc o contribuție majoră progresului intelectual și material al capitalei județului Dolj și al Olteniei, în general. Templul Coral așchenaz din strada Horezu și prestigiosul Templu spaniol devin punctele centrale ale activității comunitare. Brithot-Mila, Bar-Mițvot, căsătoriile și sărbătorile religioase realizează o continuitate de evenimente care mențin încheată și consolidată comunitatea celor 3.100 de enoriași. La data înjghebării tiparniței „Samitca”, populația orașului număra 12.000 de locuitori, dintre care 500 sunt evrei (4,1%). În jurul anului 1900, cei 500 devin 2.890, cu o majoritate covârșitoare de negustori și meșteșugari. Ca detaliu interesant, trebuie specificat

faptul că obștea craioveană se desparte în două comunități, cu două sinagogi, doi rabini șefi – comunitatea sefardă și comunitatea așchenaz – prima fiind net dominantă.

Iosif Samitca, personaj devenit istoric, reușește, după multe peripeții și dificultăți, să cumpere primele teascuri ale tiparniței sale de la pictorul Constantin Lecca.

Fiii săi – Ralian, Ignat, Paul și Mauriciu – preiau meștesugul părintelui lor și îi continuă cu cinste menirea până la limita posibilităților. Printre vizitatorii obișnuiți ai legătorului evreu craiovean din Ulița Mare se numărau Regele Carol I, Petrache Poenaru, Mihail Kogălniceanu, Alexandru Odobescu, Bogdan Petriceicu Hasdeu și marele Ion Luca Caragiale. Tipografiile și editurile lui Iosif Samitca (numit și Josef Logofătul), Tipografia Gold, Tipografia Benvenisti și Tipografia Filip Lazăr, ca și scriitorii Iohan Stander, Litarcec și Felix Aderca, împreună cu pictorul Barbu Iscovescu – elita intelectuală evreiască a Craiovei – dobândesc faimă națională. Această elită intelectuală menține și dezvoltă relații strânse de prietenie cu restul comunității, compusă în majoritatea sa din negustori, postăvari, bancheri și bijutieri. Românii olteni nu întârzie să denunțe această grupare comunitară ca fiind „o teocrație iudaică”, deși membrii ei iau parte activă la eliberarea de sub ocupația germană din timpul Primului Război Mondial. Aderarea României la Aliați și destrămarea imperiilor austro-ungar și rus duc la înfăptuirea Unirii cu provinciile aflate sub dominația acestor imperii. Tratatul de la Versailles din 1918 aduce României provinciile

Transilvania și Bucovina, care fuseseră incorporate în Imperiul Habsburgic. România devine al doilea stat ca mărime și importanță în sud-estul Europei. O luptă permanentă se declanșează între cele două partide istorice ale țării, liberalii și conservatorii, pentru deținerea puterii politice. În anul 1923, partidul liberal reușește să impună o constituție, cu speranța în încetățenirea legii și în înlăturarea corupției. Starea economică este precară. Un tânăr partid național-țăranesc câștigă alegerile din anul 1928 și instaurează o nouă politică economică, mai deschisă, favorabilă investițiilor de capital străin. La periferia vieții politice se nasc partidul minoritar maghiar și partidul (ilegal) comunist – nașteri care prevestesc furtunile și antagonismele viitoare.

După criza economică din 1929 – 1933 și alăturarea regimului Antonescu la politica Germaniei, tratatul Ribentropp-Molotov, dintre Germania nazistă și Rusia bolșevică, are ca rezultat, printre altele, dezmembrarea României.

În acest cadru poposim, mama, tata și cu mine, în vârstă de nouă ani, la Craiova, capitala Olteniei, oraș regățean românesc provincial. Școala israelită „Lumina” – în care ebraica se predă în mod obligatoriu – rămâne unica sursă de pregătire a unui elev evreu pentru accesul la liceele craiovene.

Nu știam boabă românește și Sarica, sora tatei, m-a învățat un număr de înjurături savuroase în această limbă, prezentându-le ca formule de politete. Ușor de închipuit hohotele de râs pe care le produceam, și de care eram mândru, atunci când le

Elevii clasei a treia primară de la „Lumina”

foloseam în necunoștință de cauză. Momente de destindere absolut necesare și care au rămas în memoria anecdotică a familiei.

Școala „Lumina” se afla pe strada Calomfirescu, continuare a străzii Madona Dudu, și puteam ajunge cu ușurință, singur și nesupravegheat, la învățătură. Mi-am însușit destul de repede limba română și, în paralel, am primit primele noțiuni de ebraică de la domnul profesor Schor. Tata, cu ajutorul celor trei frați ai săi care se aflau în oraș, a reușit să-și refacă o situație care ne-a permis o viață lipsită de privațiuni.

La 9 septembrie 1940 eram de nouă zile elev al clasei I la Colegiul Național „Carol I” când mareșalul Ion Antonescu, Conducător al României, decide înlăturarea tuturor evreilor din sectoarele publice și guvernamentale, adică din școli, armată, arte, barou, funcții publice și economice. Are loc românizarea bunurilor și evreii sunt mobilizați la

munca obligatorie. Cetățenia evreilor români este revizuită, sunt strict interzise căsătoriile mixte și angajarea la serviciu a creștinilor de către evrei. Evreii sunt discriminați legal, separați de populația creștină și la cherele autorităților locale. În vara anului 1941 ajung la Craiova vești despre pogromurile de la Iași și Dorohoi, despre masacrele din Basarabia și Bucovina. Evreii își amintesc îndemnul lui Zev Jabotinsky de a părăsi Europa și încearcă să o facă pe toate căile posibile. La 6 decembrie 1941, 778 de evrei se îmbarcă pe vasul „Struma”, a cărui capacitate maximă este de 200 de pasageri. Ambarcațiunea părăsește portul Constanța și se îndreaptă spre primul port turcesc. Vasul navighează timp de două luni pe Marea Neagră și se lovește în toate porturile de refuzul permisiunii de a ancora. Situația sanitară a pasagerilor devine precară, aprovizionarea e inexistentă. La 24 februarie 1942, vasul este torpilat de o navă de război sovietică și toți emigranții evrei pier înghițiți de valurile mării, cu excepția unei femei aflate în durerile nașterii și care fusese acceptată într-un port turcesc și a încă unui supraviețuitor miraculos. Ca urmare a „colaborării” britanico-sovietice, 776 de emigranți evrei români își găsesc moartea în apele înghețate ale Mării Negre. Printre cei uciși se aflau câțiva prieteni ai părinților mei, ceea ce creează în familie o atmosferă de tristețe împletită cu teamă.

Școala începuse de mai bine de o săptămână, aveam zece ani și eram instalat în banca a doua, rândul de lângă geam, când a intrat în clasă pedagogul poreclit „Tricolor” – avea în permanență în mână un bețișor în cele trei culori naționale ale

României, roșu, galben și albastru. S-a îndreptat spre catedră și, fără să se așeze, cu o voce sigură de sine și vorbind răspicat, a anunțat: „Pentru a se evita influența evreiască asupra elevilor din clasă, elevul Askenasy va ocupa de-acum înainte, de unul singur, locul din ultima bancă de lângă geam, banca din față și cea din stânga rămânând libere și neocupate”. La doar zece ani, mi se aplica stigma discriminării, eram inferior și diferit de ceilalți copii de vârsta mea. M-am îndreptat spre locul indicat și, deși inima îmi bătea puternic, am pășit cu pași măsurați și demni. Nici un cuvânt de dezaprobare a măsurii nedrepte și discriminatorii, nici un cuvânt de simpatie sau de încurajare din partea noilor mei colegi de clasă. De altfel, peste câteva zile, am fost exmatriculat oficial ca „delincvent”, încadrat în legea *numerus clausus*, inspirată de legile de la Nürnberg. România este prima țară europeană care aprobă aceste legi și le adoptă exact după modelul Germaniei naziste. Legislația rasistă antisemită fusese, de fapt, introdusă încă din ianuarie 1938, sub domnia regelui Carol al II-lea, de către guvernul Goga-Cuza. Evreii de pe teritoriul României sunt împărțiți în șase categorii, dintre care categoria nr.1, cea a evreilor născuți în Regat și care nu au avut niciodată altă apartenență, este cea mai favorizată. Căderea guvernului Goga-Cuza nu atrage după sine anularea legislației. Am rămas acasă două luni, timp în care rolul părinților, mai ales al tatei, a fost determinant pentru viața mea. Începe perioada care durează din 1941 până la sfârșitul anului 1943, perioada neagră a Holocaustului român, reducerea drastică a numărului evreilor din România ca

rezultat al pogromurilor, al deportărilor, al marșurilor forțate și al muncii obligatorii în arșița verii și în gerul iernii.

Din inițiativa comunităților evreiești, a conducerii sioniste locale și a conducerii sinagogilor din Craiova, au fost organizate clase ale unei școli clandestine în chiliile sinagogii aşchenaz de pe strada Horezu. S-au constituit patru clase cu elevii exmatriculați din liceele craiovene „Colegiul Național Carol I” și „Frații Buzești”. Profesorii erau voluntari, mai mult sau mai puțin improvizați. Farmacistul compozitor Mandy Penchas a devenit profesor de chimie, avocatul Avramicu Eskenasy, profesor de latină, profesoara de limba română Horenstein a predat istoria, contabilul Leibovici, matematica.

Așa am făcut primele patru clase liceale în ilegalitatea liceului improvizat în mici încăperi ale sinagogii aşchenaze de pe strada Horezu. Între anii 1941 – 1944, la terminarea orelor de clasă, plecam acasă unul câte unul, sau câte doi, foarte rar trei și, întotdeauna, în direcții opuse, pentru a nu da de bănuț. Cu toate măsurile de precauție, Ion Voicu, fiu al șefului de cuib legionar din Craiova, aflase că în jurul orei prânzului copii evrei se învârtesc pe lângă sinagoga aşchenaz și, de câte ori nu avea altceva mai important de făcut, apărea însoțit de câțiva vlăjgani. Se apropia de noi și țipa provocator: „De ce mă înjuri, mă?” și începea să ne lovească. Voicu-junior era un tip înalt, zvelt, cu trăsături rigide dar frumoase. Cu timpul ne-am însușit o „tehnică” a fugii ca să nu ne ajungă și să ne maltrateze. După atâta bătaie și prigoană, ne era cam greu să ne

simțim mândri că suntem evrei, așa precum ne învățau părinții și dascălii noștri. Gândurile care ne preocupau duceau către aceeași întrebare: „Prin ce ne deosebim de ceilalți până într-atât încât să fim huliți și bătuți?”. Cu timpul, auzind ce se întâmplă în Ardealul de Nord, aflat sub ocupație horthystă, ne-am obișnuit, ni se părea chiar suportabil. În perioada școlii clandestine, 360.000 de evrei de acolo au fost deportați spre lagărele de exterminare din Polonia.

În martie 1943, avocatul Foreanu, tatăl colegului meu de bancă Mihai, este arestat sub învinuirea de activitate sionistă. Acest fapt provoacă o maturizare a copiilor; fiecare dintre noi își găsește locul în cadrul unei organizații sioniste, Gordonia, Hașomer Hațair ori Beitar. Am strâns ban cu ban, fără știrea părinților, și am comandat la atelierul de bijuterii al domnului Mendel opt plăcuțe din argint – eram opt copii în clasă – pe care erau încrustate cuvintele: „Întâlnire la Ierusalaim”.

Septembrie 1940 – august 1944 a fost o perioadă trăită într-un semighetou, în condiții economice suportabile, dar într-un climat psihologic apăsător, de teamă pentru viitor și groază de ceea ce ni se putea întâmpla oricând. Întregul nostru comportament copilăresc s-a schimbat în funcție de împrejurări, devenisem mai tăcuți, mai preocupați, mai circumspecți, încercam să înțelegem și noi, din știrile transmise la radio, ceea ce știam că înțeleg cei maturi din familie. Viața socială se confunda total cu viața de familie. Întâlnirile de vineri seara la bunica „vavacica” erau evenimentul central. Îmi plăcea la nebunie orezul preparat de „vavacica” și căutam

întotdeauna un loc bun la masa la care se așezau paisprezece comeseni. „Vavacica” era șeful incontestabil al familiei și în urma ei se afla fiul ei cel mare, Mișu. Tata avea un loc special, era foarte respectat și părerile sale cântăreau greu. Avea două porecle, prima, mai puțin utilizată, era „Aviatorul” – după marca țigărilor pe care le fuma în permanență – cea de-a doua era „Generalul”, deoarece avea întotdeauna ultimul cuvânt într-o discuție. Prietenii îl mai numeau *il baridor*, fiindcă avea o poftă de mâncare pantagruelică și până apucau să se înfrupte și ceilalți, farfuriile de pe masă erau deja goale (*il baridor* în *ladino* înseamnă măturătorul). Poseda un simț al umorului extrem de dezvoltat, compunea epigrame și improviza anecdote de mare efect, adaptate la situațiile trăite, fiind înzestrat de la natură cu darul de a crea o atmosferă de vervă și bună dispoziție, motiv pentru care era foarte căutat și apreciat în societate. Cel de-al patrulea copil al „vavaei” era Maiericu, persoană dotată cu un umor extraordinar, deosebit de cel al tatei, mai deocheat, mai decoltat, nu destinat urechilor copiilor, de aceea, când deschidea gura, toți nepoții strigam râzând: „Meir, copiii!!!”. În ceea ce mă privește, reușea să-mi provoace un râs sănătos, spontan și nestăpânit, de care aveam mare nevoie în acele timpuri. De la Maiericu am învățat semnificația și am înțeles efectul surprizei. În toiul unei mese de familie la care participau și invitați neobișnuiți, putea să dispară, lăsând în urma sa o discuție importantă și gravă, pentru a reveni doar în izmene, cu câte un cuțit între dinți, sub ambele brațe și între degete, jucând cazacioc sau mimând dansul din buric, în timp ce

soția sa, Tania, se enerva (după un timp chiar l-a părăsit pentru un ginecolog craiovean) și restul comesenilor se tăvăleau de râs. Serile petrecute la „vavae” erau oaza mea de destindere necesară stării de veșnică încordare trăită zilnic la ieșirea de la cursurile școlare din sinagoga de pe strada Horezu. Lui Maiericu îi datorez faptul că în acele condiții, între 10 și 14 ani, mi-am păstrat veselia copilăriei. Pot să-mi amintesc de scandalul „politic” stârnit în familie de o aventură a sa, romanul cu una dintre fiicele gemene ale unui cămătar neamț antisemit de pe strada Buzești (chiar vis-à-vis de casa „vavaei”).

În afară de viața de familie, părinții se vizitau reciproc cu încă cinci familii. Către sfârșitul anului 1943, odată cu răsucirea cursului războiului în favoarea aliaților, începe să se facă simțită o oarecare ameliorare în situația evreilor români. În ianuarie 1944 guvernul aprobă repatrierea evreilor deportați în Transnistria și permite o emigrare restrânsă în Palestina, sub mandat. Vasul „Bellacita” părăsește Constanța în aprilie 1944.

Regele Mihai semnează armistițiul istoric, la 23 august 1944. Legislația rasială și antisemită este abrogată, persecuțiile oficiale încetează, decretele de expropriere sunt anulate, dar dintre evreii care se aflau în România antebelică (anul 1939) rămăseseră în Regat doar 400.000.

Tocmai absolvisem, în luna iunie, clasa a patra la școala clandestină.

În aceste momente istorice, de frământări și schimbări politice, tatăl meu, împreună cu tații colegilor mei, înarmați cu nenumărate cadouri în

bani și obiecte, se prezintă la București, la Ministerul Educației, și obțin recunoașterea celor patru clase liceale făcute în clandestinitate, cu condiția ca elevii să fie supuși unui examen echivalent cu capacitatea și pe această bază să fie reprimiți în liceele din care fuseseră alungați. Patru ani din viață mi-a dăruit această inițiativă a bunului meu tată și i-am rămas încă o dată recunoscător și îndatorat filial. Mi-am susținut examenele de capacitate cu media 7.76 la fostul Colegiu Național „Carol I”, care purta acum numele revoluționarului de la 1848 Nicolae Bălcescu.

Bucuria de a redeveni elev egal în drepturi și îndatoriri cu colegii români a fost știrbită de faptul că odată cu intrarea armatei sovietice în Craiova am fost deposedat de intimitatea camerei mele. Locuiam cu chirie într-o casă de trei camere pe strada Solomon. Primul grup de ostași și ofițeri sovietici intrați în apartament – ca la ei acasă – s-au așezat în jurul mesei din salon. Scena mi-a rămas întipărită în minte. Mama a întrebat în bulgărește dacă doresc să ia o gustare și un plutonier-major a răspuns cu aplomb: „La noi nu se întreabă, se pune pe masă!”. Același plutonier-major s-a instalat în camera mea și eu am aterizat în camera și în patul părinților.

Am început cursurile clasei a cincea liceale. Aveam colegi noi. Am remarcat imediat prezența a doi lideri, unul politic – Adrian Rizea și unul sportiv, cu o alură athletică evidentă – Ștefan Potârcă (am aflat mai târziu că era fiul ministrului agriculturii Potârcă). Deși eram în anul 1945, Adrian Rizea nu se sfia să aducă în clasă numere vechi din jurnalul „Der Stürmer” și să traducă pentru uzul colegilor

articole care proslăveau național-socialismul și explicau superioritatea ariană și inferioritatea semitică. Ștefan Potârcă, „cel mai puternic din clasă” – poziție ale cărei valori le cunosc toți foștii liceeni – nu lua în considerație rasismul lui Adrian Rizea, ci se preocupa de atletism și de rezultatele deosebite pe care le înregistra și le reținea, ca o veritabilă enciclopedie sportivă ambulantă. În ochii mei era o personalitate și eram încântat de ocaziile de a fi în preajma sa. Odată mi-a povestit că obișnuiește să plece duminicile la o moșie și duce lapte câtorva consumatori, care i-l plătesc, și așa are o sursă de bani de buzunar. I-am propus cu sfială să-l însoțesc o dată în această aventură și când și-a dat acordul eram fericit și mândru de parcă mi se decernase o medalie. Escapadele erau cu atât mai captivante, cu cât șareta cu un cal pentru transportul laptelui era foarte elegantă și calul, foarte frumos. Mă simțeam atras de Ștefan și aș fi dat orice să-i fiu prieten. Pe atunci, nu aveam nici o explicație pentru înțelegerea și legătura dintre noi. Cu timpul și după discuții îndelungate, am înțeles. Ștefan, fiu de ministru, persoană cu relații și vederi largi, avea posibilitatea să fie la curent cu viața din Statele Unite și ceea ce aflase îl interesa mai mult decât revistele lui Adrian Rizea. Într-una din zile, după un discurs antisemit al acestuia, câțiva colegi entuziasmați de „adevărul” tezelor expuse s-au simțit obligați să le pună imediat în aplicare. Așa că... s-au năpustit asupra mea și m-au stins în bătaie. Când Ștefan Potârcă a remarcat, într-un târziu, în ce hal mă aflu, și-a făcut auzită și ascultată vocea baritonală, declarând: „De azi înainte, cine vrea să se bată cu jidanul, să se bată de

unul singur; dacă veți mai tăbări cu toții pe el – veți avea de-a face cu mine!”. Legea a fost stabilită. Până la clasa a VII-a nu am mai încasat niciodată bătaie de la mai mulți deodată, doar de la câte unul singur... „Legea lui Ștefan Potârcă” s-a autoabrogat odată cu arestarea celui care o promulgase: încercase să fugă din România trecând Dunărea înot. Rămas fără de apărare, am mai trăit o dramă în ziua când Adrian Rizea le-a declarat acoliților săi că ar fi cazul să profite de prezența unui jidan în clasă ca să vadă cu toții cum arată un penis circumcis. I-am refuzat – ceea ce consider astăzi că a fost o greșală – și atunci patru colegi m-au întins pe o bancă, mi-au deschis pantalonii și mi-au scos penisul la vedere. Băieții din clasă s-au perindat pe rând și l-au privit cu atenție și fiecare a avut ceva de remarcat, în funcție de nivelul său mintal. A fost nespus de umilitor pentru mine și regret că nu am avut ideea să mă supun și să le prezint de bunăvoie penisul la vedere. Aș fi evitat situația înjositoare și elementul constrângerii și al violenței, care a adăugat jenei și neputința de a mă împotrivi unei voințe colective ostile. În aceste condiții mi-am terminat liceul și mi-am dat examenele de bacalaureat în anul 1948, cu rezultate satisfăcătoare.

Perioada anilor 1944 – 1948 a fost marcată de trecerea României de la monarhie la dictatura proletariatului, de la regimul burghezo-moșieresc la regimul comunist. Cred că pot afirma că în acei ani am trăit cele mai paradoxale momente de viață. Între 14 și 18 ani am fost martor la naționalizarea averii părinților mei, la angajarea tatei ca salariat la foștii săi salariați.

În clasa a opta au apărut patru colegi noi, care vorbeau românește cu un puternic accent moldovenesc, știau și rusește, ni s-a spus că vin din partea de răsărit a țării. Dețineau funcții de răspundere în noua organizație, Uniunea Tineretului Comunist. Cu „ajutorul” lor m-am trezit exmatriculat din liceu sub acuzația de „dușman de clasă care propovăduiește sionismul”. Mi s-a spus că în cadrul unei plimbări cu clasa în Parcul Bibescu din Craiova am răspuns pe larg întrebării puse de un coleg, referitoare la sionism. Mi s-a părut foarte ciudat că pe colegul Rizea Adrian, care cu aceeași ocazie citise articole din jurnalul antisemit „Signal”, nu l-au denunțat.

Ca fiu de naționalizat și deposedat de toate bunurile materiale ale familiei, devenisem frate de suferință cu alți tineri din aceeași categorie socială, dușmani cu origine socială nesănătoasă, categorie deosebită de cea de evreu. Aveam în sfârșit ceva în comun cu prietenul meu Radu Ionescu, băiatul unei doctorițe ginecolog, divorțată, care mă vizita frecvent. Deși și eu, și mama îl primeam cu multă amabilitate și prietenie, Radu se simțea nevoit aproape la fiecare vizită să menționeze faptul că sunt evreu, ca și cum își făcea un reproș că se află la mine în casă. O dată, în mijlocul unui hohot de râs, s-a oprit și mi-a spus: „Dar tu ești evreu!”; am simțit că vrea să mențină o distanță față de mine.

Învățătura îmi lua o mare parte din timp – eram tocilar – dar citeam multă literatură; eram fascinat de poezia lui Ion Minulescu, de geniul lui Mihai Eminescu, de proza lui Mihail Sadoveanu și a lui Ion Creangă, de teatrul lui I.L. Caragiale. Am tradus din franceză o carte ca să nu uit limba pe care nu mai

aveam ocazie s-o folosesc. Apoi, după ce tata a fost obligat să defileze de 1 Mai, îmbrăcat în salopetă, pe străzile oraşului, părinţii s-au decis să părăsească Craiova. Ne-am mutat la Cluj, unde a reuşit să obţină postul de... culegător de mure şi zmeură în munţii din împrejurimi, pentru întreprinderea „Fructexport”.

Absolvisem la Craiova liceul şi trecusem examenele de bacalaureat. Nu vreau să trec sub tăcere ajutorul primit la matematică de la vecinul de vis-à-vis, Victor Eskenazi. Victor era fiul lui Asher, proprietar al Băncii Eskenazi, şi al unei englezoaice care i-a părăsit şi s-a întors în Anglia. Cu doi ani mai vârstnic decât mine, deosebit de inteligent şi deosebit de ciudat. După ce a reuşit cu brio performanţa de-a fi admis la Politehnica din Bucureşti, a frecventat cursurile timp de şase luni, apoi s-a întors acasă, declarându-i tatălui său că refuză să le continue deoarece îl plictisesc şi îşi pierde timpul ascultând lucruri deja ştiute de multă vreme. Aşa au luat sfârşit studiile universitare ale vecinului meu, Victor Eskenazi. Între timp se ivise posibilitatea de a-mi îmbunătăţi nota la matematică. Condiţia era să rezolv problemele complicate ale domnului profesor Dumitriu. Victor şi-a făcut o plăcere din a-mi explica ce simple sunt complicatele probleme şi eu... eu m-am ales cu nesperata notă zece la matematică. În acelaşi an am reuşit la examenul de admitere al Facultăţii de Medicină din Timişoara. Timp de cincizeci de ani nu am mai auzit de Victor Eskenazi.

Nu am conceput vreodată că voi studia altceva decât medicina. Poate din cauza istoriei mele personale, poate încântat de onoarea ce li se acorda medicilor, poate un impuls interior fără de explicație, nu pot spune decât că în timp ce pe alți tineri îi frământa problema drumului de urmat, mie lucrurile îmi erau cât se poate de clare și precise – nu mă interesa decât ceea ce trebuia să învăț ca să intru la medicină. Ceea ce m-a ajutat inițial să reușesc a fost dragostea și interesul cu care am învățat zoologia. Eram fascinat de ontogenie și de filogenie. M-am găsit pe locul doi pe lista de admitere – în funcție de nota obținută – și am încercat câteva clipe de reală fericire. Clipe care s-au prelungit doar de-a lungul unui an universitar, căci la sfârșitul anului întâi m-am trezit exmatriculat. Erau șase examene obligatorii de sfârșit de an, cu opțiunea de a te prezenta la patru în sesiunea de vară și la două în cea de toamnă, cele patru din sesiunea de vară fiind trecute. Împreună cu doi colegi, Borghida și Henning – cei mai buni studenți ai anului – programasem să profităm de opțiunea oferită spre a obține note cât mai mari. Zis și făcut. Dar iată că pe panoul cu rezultatele apare numele meu ca fiind exmatriculat. Am verificat și mi s-a spus că nu am trecut de nota patru la un examen. Eram uimit la culme, deoarece știam perfect ce răspunsuri dădusem și am cerut să mi se spună despre ce examen era vorba. Cererea mea a rămas fără răspuns. Umilit și disperat, lovit în mândria mea după ce intrasem al doilea pe merit la facultate, am decis să fac greva foamei pe treptele către biroul rectorului, profesorul universitar Lupașcu. Am

rămas pe loc, nemâncat, dormind acolo, cu barba crescută și părul vâlvoi, timp de trei zile, când m-am pomenit că se apropie de mine o doamnă în vârstă, mică de statură, care m-a întrebat cu o voce înecată ce se petrece cu mine. I-am povestit despre dorința mea de a studia medicina, despre succesul la examenul de admitere, despre exmatricularea fără explicație. M-a ascultat și mi-a promis că se va adresa soțului ei, ca să fiu ajutat. Au trecut doar câteva ore până am fost chemat de rectorul Lupașcu; doamna cu care vorbisem era soția lui. Rectorul m-a anunțat că ratasem examenul de marxism-leninism, la care promisem nota trei. Mi s-a părut imposibil și i-am explicat că dezvoltasem corect tema dialecticii, de la Hegel la Marx. Mi-a recomandat să-l vizitez acasă pe profesorul de marxism-leninism, cu care luase legătura și care a acceptat să-mi arate teza. Am fost primit și teza purta nota 8 și în paranteză era scris (opt?) – opt cu semn de întrebare. Profesorul de marxism-leninism a avut bunăvoința să-mi spună că notele au fost decise de asistentul său, dr. Ionescu, pe a cărui listă mi se dăduse nota trei (!). Concluzia oficială la care s-a ajuns a doua zi a fost că exmatricularea cauzată de greșeala „neintenționată” a asistentului dr. Ionescu a fost anulată și m-am prezentat la examenele din toamnă, care au fost o reușită.

După multă vreme, am aflat că soția rectorului, doamna Lupașcu, era evreică – fiica unui croitor evreu din Timișoara.

La începutul celui de-al doilea an de facultate mă aștepta o nouă surpriză. Se afișaseră listele cu taxele pentru anul universitar și apăream în cap de

coloană cu suma de 170.000 de lei, urmat de o studentă impusă la 150.000 de lei, sume ce țineau de domeniul fanteziei și al imposibilului. Averele tatălui meu fuseseră naționalizate, nu posedea și nu avea cum să procure o atare sumă. M-am adresat comitetului UTC al facultății și am fost primit la o discuție la care au participat secretarul UTC dr. Deleanu, asistentul dr. Ionescu (cel cu „eroarea neintenționată”), adjunct de secretar, împreună cu un alt membru al comitetului – dr. Sporn. În afara asistentului Ionescu, care era creștin, ceilalți doi erau evrei. Am rugat să mi se reducă taxa deoarece doresc să-mi termin studiile și părinții mei nu au posibilitatea de a plăti o asemenea sumă. Apoi am tăcut așteptând reacțiile. Dr. Deleanu mi-a explicat că decizia este definitivă și că a fost luată pe baza unei investigații sociale riguroase. La rândul său, dr. Sporn s-a lansat într-o pledoarie care a durat cincisprezece minute și în care mi-a demonstrat că România are nevoie de muncitori în fabrici și nu de medici...

Bunii mei părinți au plătit enorma sumă de 170.000 de lei, obținuți din sacrificarea paltonului de astrahan și a bijuteriilor unei *idișe mame* care-și voia fiul doctor. Ulterior, am aflat că dr. Sporn, zelosul slujitor al proletariatului, a ajuns în Israel în anul 1976 și după trei ani a fost anchetat și arestat pentru că eliberase expertize false în calitate de psihiatru judiciar.

Încă de la primii pași în medicină, am fost intimidat, dar și atras de complexitatea sistemului nervos. Este fără îndoială grav să ai un os sau un mușchi rupt, să ai probleme cu ficatul sau cu splina,

dar este tragic când creierul nu mai funcționează cum ar trebui. Ideea de a te dedica celui mai nobil organ al omului și dificultatea de a pune un diagnostic precis în universul misterios al creierului îți dă fiori pe șira spinării. Medicii nu se îmbulzesc să-și aleagă această specialitate, preferând de obicei una mai ușoară și mai... bănoasă, cum ar fi ginecologia sau chirurgia.

Neurologia a fost considerată o regină a medicinei. Ea studiază și se ocupă de cel mai complex organ al omului, creierul, care face legătura dintre om și restul lumii; este singurul organ din corpul uman care nu are capacitatea de a-și regenera celulele, ci se naște cu ele. Toate organele, mușchii, țesuturile etc. își regenerează celulele, dar creierul – care la naștere numără o sută de miliarde de celule nervoase – nu și le regenerează. De altfel, de la vârsta de șaisprezece ani și până la moarte, creierul pierde tot timpul celule nervoase, care nu mai pot fi recuperate. De aceea se spune că neurologii sunt medici care pun etichete fără a reuși să tămăduiască. Acesta este și motivul pentru care generația nouă a familiei, fiul meu, prof. Nadir Askenazy, șeful unei unități de cercetare de la spitalul Schneider, și-a ales o altă ramură a medicinei, și anume medicina moleculară.

La facultatea din Cluj am avut profesori buni, pe Ion Hațieganu, Ion Goia, Aurel Moga, Hărăguș, Bologna, Țețu și Desideriu Duma. În anul V, pe când făceam practică la Clinica de Neurologie, profesorul Desideriu Duma m-a numit instructor de neurologie, și de atunci mă chinuiesc să învăț meseria asta, care este grea, dar interesantă. Se spune că sunt două

feluri de medici pe globul pământesc, chirurgii, care fac tot și nu știu nimic, și neurologii, care știu tot și nu fac nimic. Ca instructor, aveam o mică leafă care îmi prindea bine, căci puteam să plătesc biletele la cinema fetelor pe care le invitam, inclusiv prăjitura de după film. Șeful de lucrări de la neurologie, Gheorghe Ursan, era meloman, îi plăcea muzica clasică, în special opera. Pe mine m-a însărcinat să prezint operele lui Giacomo Puccini. La Examenul de stat, Puccini nu m-a ajutat, deoarece profesorul Bologna m-a examinat din *Barbiere di Siviglia* de Gioacchino Rossini, ... bărbierul fiind și chirurg pe acele vremuri. Deși descrierea lui Figaro mi-a adus o notă mare, consider că chirurgia nu are viitor decât în traumatologie.

Am terminat Facultatea de Medicină și am primit diploma de merit în luna iunie a anului 1954.

La banchetul absolvenților au participat mai toți profesorii noștri: profesorul Crăiniceanu, de endocrinologie, profesorul Goia, de nas-gât-urechi, profesorul Moga, de cardiologie, și alții. Am intonat *Gaudeamus igitur* și ne-am așezat la mese. Alături de mine ședea profesorul Bologna, care predă istoria medicinei, și și-a amintit că luasem nota zece la examenul său. I-am povestit cum fusesem recrutat în anul patru de profesorul Ursan de la neurologie, meloman notoriu în Cluj, să conferențiez duminicile despre Verdi și Puccini. Mă simțeam medic cu adevărat. În mintea și în sufletul meu de absolvent proaspăt și entuziast, „Jurământul lui Hippokrates” căpătase rangul absolutului. Rețin, cuvânt cu cuvânt, jurământul depus în 1954, la Cluj, atunci când mi s-a înmănat diploma de medic: *Jur pe Apollo*

Absolvenții

tămăduitorul, pe Asclepios, Hygea și Panacea și pe toți zeii și zeițele pe care mi-i fac martori, că am să respect conform capacității și judecății mele acest jurământ. Să respect pe învățătorul meu ca pe propriii mei părinți, să-l fac partener al mijloacelor mele de existență și să împărtășesc cu el avutul meu când va avea nevoie de sprijinul meu, să consider familia lui ca pe frații mei și să-i învăț arta mea dacă ei o doresc, fără indemnizație sau contract, să predau instrucții orale și de orice fel copiilor mei, copiilor învățătorului meu și elevilor care au depus jurământul medicului și nimănui altcuiva. Voi folosi tratamentul pentru a-l ajuta pe bolnav conform abilităților și judecății mele, niciodată pentru a leza sau a face rău. Niciodată nu voi administra otravă cuiva când mi se va cere să o fac și nici nu o voi sugera. De asemenea, nu voi da unei femei o recomandare pentru un instrument provocator de

avort. Voi păstra neîntinată și sfântă viața mea și arta mea. În orice casă voi intra, voi intra doar ca să-l ajut pe bolnav și mă voi abține de la orice modalitate de a face rău sau abuz asupra corpului bărbatului sau al femeii, liber sau deținut, și tot ceea ce voi vedea sau auzi în cadrul profesiei mele sau în afara ei, în relațiile mele cu oamenii, mă voi reține a divulga și voi păstra ca pe un secret sfânt. Dacă voi respecta acest jurământ și nu-l voi încălca, voi câștiga pe veci reputația pentru viața și arta mea în ochii oamenilor, dar dacă îl voi încălca sau mă voi lepăda de el, blestemul să cadă asupra mea.

Este foarte adevărat că multe dintre ideile acestui jurământ au fost depășite datorită descoperirilor științei moderne. Astăzi, unul dintre cele mai eficiente tratamente se face cu otrava șarpelui boa și o parte dintre avorturi au fost dovedite, în epoca genomului, ca necesare și obligatorii. Dar, după o experiență acumulată pe parcursul a 52 de ani de practică medicală, consider că valoarea „Jurământului lui Hippokrates” rămâne aceeași prin aspectul său moral. M-a ajutat, în momente grele de cumpănă, să iau decizii juste.

Diploma de merit dobândită îmi permitea să prestez un stagiu de numai șase luni la țară și apoi să mă transfer unde găseam de lucru convenabil. Intenția fiecărui absolvent de medicină era să ajungă la un spital unde putea să aibă șansa unei specializări.

La data de 1 septembrie 1954 m-am prezentat la circumscripția Leordeni-Argeș din Pitești. Circumscripția aparținea raionului Călinești. M-am

înfățișat medicului șef al raionului, un tip scund, rotofei și cu ochi vioi. După o așteptare îndelungată și o perorație scurtă pe un ton sever, medicul șef m-a expedit la viitorul meu loc de muncă. Am plecat copleșit de un puternic sentiment de mândrie, eram „medic șef” al circumscripției Leordeni-Argeș și nu aveam decât 24 de ani!

În fundul curții imense a circumscripției se afla o clădire cu firma „Dispensar, Casă de naștere, Farmacie”. M-a întâmpinat Maria, femeia de serviciu, a cărei vorbire emana cu fiecare expirație un puternic miros de alcool, la acea oră matinală. Mi-am amintit că o dată – aveam șapte ani –, în timp ce părinții primeau musafiri, m-am pitit sub masa din sufragerie și am golit o sticlă cu vin de Cotnari. Tata, descoperind boroboața, m-a pocnit și m-a expedit la culcare.

Am cercetat cu atenție și curiozitate cabinetul și am văzut masa ginecologică din mijloc, patul pentru consultații și dulapul instrumentar cu ustensile medicale. În dreapta cabinetului, o cămăruță dotată cu un pat și o măsuță pentru moașă sau infirmiera de gardă. Casa de naștere era lipită de dispensarul propriu-zis și consta dintr-o cameră mare cu trei paturi de spital și trei noptiere. Alături, altă cămăruță, cu rafturi pe care se aflau medicamentele de prim-ajutor – Farmacia.

După vizitarea dispensarului, Maria m-a condus, cu mersu-i clătinat și lipsit de direcție, la locuința destinată medicului de circumscripție. Casa – ceva mai mare decât dispensarul – avea un antreu, un salon vast, trei camere de dormit, dependințe, un pod foarte încăpător și o pivniță. În curte, nu departe

de casă, era și un garaj. În cele patru colțuri ale clădirii, patru burlane mari cu gura de scurgere la o înălțime permițând butoaielor să colecteze apa de ploaie. Mi-am despachetat și aranjat bagajele ajunse în aceeași zi și am ieșit în curtea cea mare, unde m-am plimbat pe cărările de pământ bătătorit, de la dispensar la locuința medicului și la intrarea în curte.

O întâmplare deosebită mi-a rămas întipărită în minte din perioada trăită acolo. Eram deja de două luni medic al circumscripției Leordeni-Argeș (numită așa pentru a putea fi deosebită de circumscripția Leordeni care nu se afla în județul Argeș). Pacienții, rari și puțin încrezători inițial, au început să se înmulțească, Casa de naștere era aproape plină, Maria – împleticindu-se – făcea curățenie. Felcera casei de naștere și surorile, care locuiau în Leordeni, erau persoane ajunse la vârsta medie, și mai toate deplasările pe teren le efectuam eu sau fratele sanitar. Antreul casei era plin până la refuz de sticle cu vin și țuică, iar din garaj se auzea cotcodăcitul găinilor. La îndemnul fratelui sanitar, care dobândise oarecare experiență în cei paisprezece ani de activitate profesională la țară, am turnat vinul roșu în butoiul din colțul casei spre șosea, vinul alb în butoiul din colțul casei spre vecin și țuica – asta a fost ideea Mariei – în butoiul din colțul casei spre dispensar.

În luna noiembrie a aceluiași ani am fost invitat la o întrevedere cu medicul șef de raion, care își avea sediul la Călinești. M-a primit tolănit într-un jilt, în fața unui birou mare, mi-a făcut semn să mă așez și a intrat direct în subiect. Mi-a vorbit de un fost coleg de universitate, student eminent, exmatriculat și

arestat în anul șase de studii din pricina ideilor sale politice și a unei apartenențe, în trecut, la partidul lui Iuliu Maniu. Tânărul și-a ispășit condamnarea și a fost eliberat. Medicul șef a adăugat că „raionul” va aprecia foarte mult dacă voi accepta să-l iau pe lângă mine, oferindu-i astfel o șansă să-și reîmprospăteze cunoștințele medicale și să treacă examenele anului șase. A mai subliniat că în afara faptului că tipul i-a fost coleg de an, deci a întrerupt cam de mult studiile, este fratele Dinei și soțul Ilenei. Dina era secretara UTC din anul meu și Ileana era, fără nici o îndoială, cea mai frumoasă studentă a anului. Am acceptat. Prin educație și apartenență, nu eram de partea stângii politice, și ca atare nu mă deranja faptul că viitorul meu discipol era de dreapta. Chiar a doua zi s-a prezentat la circumscripție un domn cam de treizeci de ani, înalt, zvelt și foarte elegant, care, spre surprinderea mea, mi s-a adresat direct: „Jean Askenasy, dumneata? Eu sunt Andrei”. L-am primit frumos și cu bunăvoință.

Mi-a spus că locuiește chiar în Leordeni și poate veni la circumscripție când doresc și când am nevoie de el. Încă în prima zi, pe când stătea lângă mine în timp ce consultam o femeie în vârstă, cam durdulie, care îmi descria crizele ei de dureri, mi-a pus o întrebare foarte la locul ei: „Crezi că ar putea fi un calcul biliar?” (adică o piatră în vezica biliară). I-am răspuns că posibilitatea nu este exclusă și am făcut în gând observația că se cunoaște că are o gândire clinică.

Îl prezentam tuturor ca fiind student în anul șase și stagiar, dar situația părea cam ciudată, deoarece aspectul meu juvenil sublinia încă mai mult

diferența reală de vârstă care ne despărțea. După vreo trei săptămâni, sunt informat de către una dintre surori că în sat este mare scandal și zarvă. Domnul student Andrei se căsătorise cu fiica, nu prea arătoasă, a unui plutonier de la Călinești, o bătuse zdravăn, astfel că tot satul aflase, și o izgonise de-acasă, care de altfel era a ei. Consideram că nu se cădea să mă amestec în probleme familiale ale stagiarului, dar am rămas cu o îndoială asupra celor întâmplate. Mă gândeam cum se poate ca acesta să fi fost soțul frumoasei mele colege Ileana și mi-am permis să-l chestionez asupra motivului de divorț. Mi-a răspuns laconic: „Ne-am despărțit!”. Am înțeles că discuția este terminată. Am continuat să-l îndrum fără a mai aborda vreodată probleme de natură personală.

Încă pe când eram licean îi promiteam mamei, al cărei unic fiu eram, că atunci când voi fi medic, din primele salarii, îi voi cumpăra cele mai frumoase rochii. Cum însă, între timp, mă căsătorisem și salariile nu erau cine știe ce, am găsit ca soluție a îndeplinirii promisiunii filiale să pun câte două sute de lei în plicul scrisorii lunare în care le descriam părinților primele mele experiențe și trăiri ca medic. Trecuseră trei luni și măicuța mea nu reacționase la modesta mea atenție, ceea ce m-a uimit peste măsură. Am întrebat-o: „Mutti, nu ai primit atențiile mele?”. Răspunsul ei mirat a fost: „Care atenții?”. M-am dus val-vârtej la poștă și am intrat direct la diriginte, pe care îl cunoșteam personal, și i-am istorisit toată tărașenia. I-am cerut părerea. S-a ridicat în picioare și mi-a cerut să rămân pe loc și să aștept. A revenit în scurt timp cu mâneca dreaptă

suflecată și cu palma înroșită. Mi-a spus: „Dumneata, domnule doctor, ai acolo un coleg pe care îl cheamă Andrei?”. I-am răspuns afirmativ. Mi-a povestit că numitul Andrei i-a spus lui Dumitru, distribuitorul și expeditorul de scrisori, că obișnuiești să pui câte două sute de lei în plic. Tipul scoate banii și îi împarte frățește cu domnul Andrei. Tot drumul spre casă enervarea îmi era alimentată de zeci de întrebări: „Ce fel de om este acest Andrei, care se pretează la o asemenea murdărie și mă urmărește că pun bani în plicul destinat mamei, ca să-i fure? Soțul frumoasei mele colege Ileana? Fratele Dinei, secretara UTC? Cum a putut să-mi facă așa ceva, după ce l-am ajutat și l-am tratat ca pe un prieten?”. M-am îndreptat direct spre farmacia dispensarului, unde știam că se află, pentru că îi dădusem un rând de chei ca să elibereze medicamente pacienților. Când am intrat, furia care m-a cuprins a depășit orice limită: toate antibioticele și morfina dispăruseră din rafturile farmaciei.

L-am găsit în cabinet, confortabil așezat pe scaunul meu. I-am spus: „Va să zică, scoți din plic banii destinați mamei și-i împarți cu Dumitru?”. I-am vorbit pe un asemenea ton încât era clar că ceea ce avea să urmeze nu se putea încheia decât în pumni. „Uite” – mi-a răspuns pe un ton cât se poate de calm, care-mi prevestea o surpriză – „dacă ai chef să faci scandal, lista din mâna mea, care conține două nume, numele soției morarului și cel al soției secretarului din satul Câteasca, femeii cărora le-ai făcut raclaje interzise de lege, ajunge la poliție, la raion și la minister.” I-am smuls hârtia din mână

și i-am arătat ușa: „În clipa asta speli putina și părăsești dispensarul meu și dacă te mai prind pe-aici, îți sparg capul, derbedeule!”. Mi-a răspuns cu același calm: „O să te descurci cu șeful tău de la raion!”.

Destinul a vrut ca drumurile noastre să se mai încrucișeze o dată. Datorită diplomei de merit cu care îmi terminasem studiile, după șapte luni la circumscripția Leordeni-Argeș am fost transferat la Spitalul Central, Secția de Neuropsihiatrie Judiciară, cu scopul de-a continua stagiul și a obține specializarea. Șeful secției, conferențiar doctor Epaminonda Tomorug, îmi încredințase misiunea completării dosarelor noilor internați. Pacienții secției erau persoane în curs de judecată, a căror responsabilitate pentru actele comise era pusă sub semnul întrebării. Pavilionul, sub pază militară neîntreruptă, interna pacienții în scopul performării testelor psihologice, psihiatrice și neurologice, pentru stabilirea gradului lor de responsabilitate. Eu eram cel care performam examenul neurologic și rezultatele le expuneam specialistului clinicii neurologice a Academiei Române, sub controlul căreia lucram. Iată că într-una din zilele anului 1957, doi polițiști înarmați aduc spre internare un cetățean în haine de deținut, a cărui figură mi s-a părut cunoscută. Nu mi-am dat seama imediat cine este, dar odată cu ieșirea escortei militare din cabinet, auzindu-l că mi se adresează: „Jean, bine că am dat de tine!”, l-am recunoscut pe Andrei. Mi-a revenit în memorie toată povestea pătită cu el și, știind că am în fața mea o persoană periculoasă, am uzat de dreptul de-a cere escortei să rămână în cabinet. O

scurtă notă conținea motivul pentru care procurorul ceruse examinarea lui Andrei. Pe măsură ce parcurgeam cele câteva rânduri, simțeam că pălesc și mă năpădește o sudoare rece. Andrei funcționase ca... medic într-una dintre comunele din raionul Călinești și administrase morfină bolnavilor de cancer contra unor sume astronomice, asigurându-i că-i va însănătoși; fusese de șase ori căsătorit și și-a izgonit soțiile, bătute măr după nuntă, ca apoi să vândă dota maritală; a înlocuit un funcționar la o stație de benzină ai cărei gestionari plecaseră în concediu și și-a însușit banii primiți de la clienți; plus încă alte opt capete de acuzare grave. Dar ceea ce m-a îngrozit au fost datele personale: la paragraful „pregătire școlară” era specificat negru pe alb: „patru clase primare”. Mă afluam în prezența unui adevărat escroc, de talia celor descriși în romanele Agathe Christie, dar acum trăiam un episod real, „pe viu”. Mă felicitam de unul singur că am putut beneficia de diploma mea de merit ca să părăsesc raionul Călinești și rolul meu de victimă a acestui monstru a fost minor. Examenul neurologic minuțios nu a relevat nici o patologie. În continuare, testele psihologice și psihiatrice, în ciuda manevrelor întreprinse de Andrei ca să apară nebun, l-au arătat deplin responsabil de actele sale. A fost condamnat la opt ani de temniță.

Ca generalist în comuna Leordeni-Argeș, am consultat zi și noapte; am făcut obstetrică, asistând toate nașterile de la Casa de naștere de lângă dispensar, și am practicat, la nevoie, și mica chirurgie. Am întreținut relații bune cu localnicii și am vegheat o sumedenie de nou-născuți. Am lăsat în

urma mea zeci de copii cu numele de Jean și Jeanina. Ca stagiar la Spitalul Central din București, în următorii ani am învățat și am trecut cu bine examenul de specializare în neurologie la Spitalul Colentina, avându-l ca șef al comisiei de examinare pe profesorul Sager. Au urmat câțiva ani în care, sub îndrumarea dascălilor mei, mi-am parcurs drumul formării ca medic și neurolog. Activitatea mi-a fost curmată brutal în 1958, când secretarul organizației de bază a partidului din spital a fost informat că depusesem, împreună cu părinții mei, o cerere de emigrare într-un stat „capitalisto-imperialist”. Era adevărat și, ca o consecință, am rămas fără lucru timp de șase luni. Nu aveam rezerve financiare și pentru pâinea cea de toate zilele am fost nevoit să vând la talcioc vechituri pe care le găseam depozitate în podul casei. Ce rușine mi-era și ce jenă resimțeam când dădeam nas în nas cu câte un fost pacient! Dacă-l identificam de la distanță, mă ridicam de pe scaunul meu de vânzător și mă prefăceam a fi un oarecare cumpărător, examinând propria-mi marfă, până se îndepărta și-mi reluam locul.

După șase luni de șomaj greu am fost acceptat la un concurs pentru un loc vacant de medic generalist în raionul Codlea, Brașov, și prin examene ulterioare am obținut postul de medic de circumscripție la Predeal. Instalat în cabinetul medical, căruia, ca să fiu sincer, îi duceam dorul, m-am așternut cu atâta chef pe treabă, că mi-a mers vestea și pacienții veneau cu nemiluita. Două cazuri au avut un rol decisiv în cariera mea de medic la Predeal. Primul m-a făcut cunoscut populației din

Valea Prahovei. Primisem la consultație o țărăncă din Comarnic, foarte vioaie, dar surdă. Din anamneză reieșea evident că-și pierduse auzul la o ureche ca urmare a unei lungi și netratate infecții auriculare în copilărie. Susținea, însă, că auzul la cea de-a doua ureche l-a pierdut brusc în urmă cu un an. La examinare am constatat că urechea era blocată de un enorm depozit de cerumen. După o spălătură, am extras un dop uriaș de ceară prin transparența căruia se vedea o muscă mare, verde, din acelea pe care le poți găsi zburând în grajdurile de cai. În timp ce priveam uimit ciudatul bloc de ceară, țărancă a zbughit-o din cabinet și a început să țipe cât o ținea gura: „Doctorul Minune, mi-a redat auzul, aud, aud, oameni buni!”. Și alerga de la unul la altul, strigându-și fericirea. După această „minune”, șoseaua națională, pe porțiunea unde se afla cabinetul meu medical, era tot mereu blocată de căruțe venite din toată Valea Prahovei, aducând la tratament pe... fudulii de ureche.

Al doilea caz a jucat și el un rol important în popularizarea mea. Un bătrânel simpatic și jovial s-a prezentat la consultație cu o tulburare de ritm cardiac. L-am consultat pe îndelete și i-am recomandat o tabletă de Digitala pe zi. A revenit după o lună la control și mi-a spus că se simte mult mai bine. Cu această ocazie, mi-a istorisit următoarea poveste: pe vremuri fusese bucătarul de pilafuri al Curții regale. Când regele Mihai a abdicat de la tron și a părăsit țara, a fost concediat fără nici un drept de pensie și a rămas fără mijloace de trai. În disperarea căutării unei soluții, și-a amintit că era concetățean cu Gheorghiu-Dej și că în copilărie, la

Bârlad, fuseseră prieteni. I s-a adresat și acesta l-a primit. După ce și-a descărcat sufletul, a fost întrebat de șeful comunist dacă în afara pilafului de orez mai știe să gătească și alte bucate. A răspuns afirmativ și a fost angajat de acesta ca bucătarul său personal. Fiind bolnav de inimă, a fost tratat de medicul cardiolog al Comitetului Central. În sezonul estival îl însoțea pe Gheorghiu-Dej în stațiunea Timișul de Jos, unde se afla și la data respectivă. A venit special să-mi spună că, pentru prima dată după mulți ani, timp de o lună nu a mai suferit de bătaii de inimă terorizante. Ținea să-mi mulțumească din tot sufletul. Mă tot întrebam de ce am ales tocmai tratamentul cu tablete de Digitala și, mai ales, ce l-a făcut pe specialistul cardiolog de la București să nu-i administreze acest leac de la bun început.

Viața mea continua la Predeal ca și cum nimic nu se întâmplase. S-a scurs astfel aproape un an de la cele două cazuri mai sus descrise. Într-o dimineață, în fața dispensarului a oprit un Mercedes negru din care au coborât doi tipi cu figuri dure, inexpressive și mi-au ordonat să vin cu ei. Abia am apucat să telefonez acasă, anunțându-i pe ai mei că nu știu când și dacă mă voi întoarce?! M-au condus la Timișul de Jos, am traversat o alee într-un parc cu căprioare și m-am pomenit în fața unei vile somptuoase. În salonul vilei, în picioare, însuși președintele Republicii și secretarul general al Partidului Comunist Român, Gheorghe Gheorghiu-Dej. În ciuda emoției și surprizei pe care o trăiam, am descifrat îngrijorare pe chipul lui. Fără un cuvânt, mi-a făcut un semn spre sofa. Acolo, culcată, se afla Lica, fiica sa, cu ochii închiși, fără cunoștință.

Am examinat-o și, constatând că nu are nici un semn obiectiv de boală care să justifice pierderea de cunoștință, i-am aplicat tratamentul adecvat acestor stări nervoase și Lica a deschis ochii. Fericit, tatăl ei a luat-o în brațe și a început să danseze cu ea în mijlocul imensului salon. Nu-mi venea să cred unde mă aflu. Scena mi se părea ireală și mă întrebam care va fi reacția marelui demnitar când va afla cine sunt. Nu aveam de unde să știu că împrejurarea se datora bucătarului tămăduit de mine, care își sfătuisese șeful: „Chemați-l de la Predeal pe Eschimosu” („Eschimosu” vrând să fie Eskenasy).

Am trecut prin multe încercări până am reușit să obțin pașaportul și viza de plecare în Israel. Pe parcursul anilor, tata depusese șaptesprezece cereri de emigrare cu întreaga familie. La doar câteva luni după pensionare, a fost chemat la Ministerul de Interne și anunțat că i s-a aprobat plecarea în Israel, lui și soției. Prima întrebare a tatei a fost: „Ce se întâmplă cu fiul meu?”. I s-a răspuns că fiul este șef de secție la spital și doctor în științe medicale, așa că nu poate pleca odată cu ei, dar îi va urma, cu siguranță, peste câteva zile. Părinții au aterizat în Israel la data de 15 martie 1962, în timp ce eu am ajuns în țara mea la data de 31 octombrie 1972. Cele câteva zile au durat în realitate zece ani și șase luni...

Israel, 1972 – 2007

O zguduitură. Roțile avionului ating solul. Posesorii de pașapoarte de culoare maronie (fără de

cetățenie) și cei de pașapoarte albastre (cu dublă cetățenie), toți ca unul, izbucnesc în aplauze. Ai impresia că te afli la un recital al lui Yehudi Menuhin sau al lui Isaac Stern. Băteam din palme odată cu toți ceilalți, tare și cu forță. Palmele mi se înroșiseră și mă dureau, dar cine lua în seamă asemenea amănunte? La un moment dat, am realizat că toți au încetat aplauzele și eu continuu să bat din palme. M-am oprit și eu. Discul care mi se învârtise în cutia craniană, cu obsedantul leitmotiv „Pleci în Israel! Pleci în Israel! Pleci în... !”, a fost oprit de zguduitura roților în contact cu solul țării. Inima îmi bate puternic, am senzația că stă să-mi sară din piept. Resimt „ceva” care mă leagă de ceilalți călători din avion, un grup cât se poate de divers, intelectuali și muncitori, frumoși și mai puțin arătoși, tineri și bătrâni. Trăiesc sentimentul „comunității de soartă” cu oameni totalmente străini, un simțământ încă necunoscut...

În primele mele două zile israeliene mi-am întâlnit verii, mătușile, unchii și prietenii – tot tribul. Se înfăptuia ceea ce numeam în România „întregirea familiei”. Simțeam o nevoie impetuoasă să îmbrățișez fiecare rudă, cunoscut sau străin, să sărut copii, să sărut mâinile celor în vârstă. Zâmbeam întruna, simțeam că trag în piept un aer ce-mi aparține, aerul după care am jinduit. Îmi erau dragi cu toții. Chiar și șoferul de taxi care a țipat la mine că i-am trântit prea tare portiera mașinii. În cursul întâlnirilor, de la fiecare primesc sfaturi, sfaturi utile și sfaturi inutile, fac și se fac pentru mine planuri de viitor, discut cu toți asupra posibilităților de integrare. Primesc tot ce mi se spune pentru că am convingerea absolută că

totul vine din inimă. Înțeleg că fiecare își exprimă, de fapt, experiența trăită cu ocazia înrădăcinării în țară. Totuși, începeam să simt nevoia să-mi fac puțină ordine în gândire. Unul dintre prieteni mi-a amintit că-mi luasem cândva angajamentul – copil fiind, încă la Craiova – de a mă întâlni la o anumită dată cu ceilalți la Zidul Plângerii. Am decis că dacă nu am putut, din motive obiective, să respect data, cel puțin să-mi țin promisiunea. Îmi telefonase fostul meu coleg de clasă Nelu Aderca, avocat israelian cu nume ebraizat, și m-a anunțat că dorește să mă vadă. Când a ajuns la locuința părinților mei, unde mă afluam, mi-a întins un medalion de argint, patinat de vreme, pe care era încrustat „1950, la Kotel Ha-Maaravi”. Într-o fracțiune de secundă mi-a trecut prin minte filmul amintirii: lupta pentru obținerea banilor pentru medalion, vizitele făcute la meșterul bijutier craiovean Mendel, întrunirea tuturor colegilor în casa părinților mei – era toamna anului 1940 – grupul adunat în cerc și rostind cu ardoare juvenilă, atingând cu evlavie medalioanele: „1950, la Kotel Ha-Maaravi”. „Ai întârziat cu 22 de ani, dar mai bine mai târziu decât niciodată”, a murmurat avocatul, intuindu-mi emoția. Am stabilit cu el să plecăm a doua zi la Kotel dar, în aceeași zi, l-am rugat să mă ducă pe malul Mării Mediterane. Contemplasem de nenumărate ori peisajul Mării Negre, dar acum era vorba de „marea mea”, marea care scaldă țărmurile țării mele. Fostul meu coleg de școală de la Craiova, ghidul meu improvizat, mi-a spus: „În ivrit se numește Iam Ha-Tihon”. Am repetat pentru mine însumi: „Iam Ha-Tihon, Iam Ha-Tihon”.

Vineri, 3 noiembrie 1972, la ora 8:00 dimineata, ne-am imbarcat într-un taxi – *șerut* – cu șapte locuri, elegant și confortabil, spre Ierusalim. În scurt timp am ajuns la orașul de aur al regelui David, cu case de culoarea specială a granitului ierusalimitean și cu străzile în pantă. Fiecare moment trăit mi se întipărea în memorie pentru restul vieții. Ca să ajungem la zidul rămas martor al Templului, care semnifică nu numai gloria ci și chintesența istorică și religioasă a poporului meu, am străbătut o parte din orașul modern și locurile vechii cetăți. Pășeam încet și timid pe terenul vast, amenajat pentru vizitatori, spre zidul-relicvă format din blocuri de piatră de mărimea unui om, în ale căror interstiții se puteau vedea zeci de mii de bilețele conținând doleanțele credincioșilor. Eram cufundat în gânduri și nu am remarcat că după mine se ținea, probabil de o bună bucată de vreme, un ins bărbos și perciunat, cu *ștreiml* din blană pe cap și cu *țîțiot* fluturându-i în jurul brăului. Murmura ceva incomprehensibil și era deja iritat de faptul că nu-i dădeam atenție. Într-un târziu s-a dumirit că nu este înțeles și a scos din căptușeala blănii de pe cap un dolar, strigând: „Dolari, dolari!”. Mă luase drept turist și intenționa să cumpere dolari. I-am explicat prin gesturi că a dat peste o persoană cât se poate de nepotrivită și mi-am continuat drumul. Ajuns lângă zid, m-am sprijinit de el cu latul palmei și, instinctiv, am sărutat prelung piatra rece. Ceva se petrecea cu mine. Îmi ardeau urechile, curenți electrici îmi străbăteau corpul și lacrimi mari mi se scurgeau din ochi, în liniște, fără să simt că plâng. Era momentul unificării sufletești cu țara mea, momentul îndeplinirii aspirației de o

viață – am ajuns acasă, am ajuns în Israel și de aici numai moartea mă mai poate urni.

Apoi am vizitat Spitalul Hadasa. Templul medicinei israeliene m-a impresionat profund, dar sinagoga din incinta spitalului a fost o nouă culme. Vitraliile pictate de marele Marc Chagall, întrunind toată simbolică iudaismului, au făcut să vibreze coardele sensibile ale sufletului meu și mi-au întărit senzația că am ajuns, într-un târziu, acasă. Simțeam că eu, evreul de 43 de ani, venit de trei zile din România, privind intens cele douăsprezece vitralii ale maestrului Chagall, devin parte integrantă din istoria unui popor vechi de mii de ani, istorie cu puține bucurii și multă, enorm de multă suferință și prigoană.

Era absolut necesar să învăț limba țării. O limbă cu totul nouă și care, chiar după ce ți-o însușești, îngăduie oricărui interlocutor să ghicească ușor, datorită accentului care persistă, țara de proveniență. Am insistat timp de cinci zile la Ministerul Absorbției să fiu repartizat la un *ulpan* în Tel Aviv sau în împrejurimi. Persistau a mă convinge să accept repartitia lor, la un *ulpan* din nordul țării, la Carmiel, în Galil. Până la urmă am acceptat și la 5 noiembrie am luat în primire cazarea oferită: un apartament compus din salon, două camere, bucatărie și baie, un frigider și un aparat de gătit cu petrol. Continuam să fiu entuziast, nimic nu mă putea dezamăgi. După miezul nopții, când a coborât liniștea peste *Ulpan* Carmiel și familia mea adormise, am ieșit tiptil din apartament, am coborât și m-am strecurat în spatele clădirii, unde observasem că se întinde un vast câmp destelenit.

M-am descălțat și am luat pantofii în mână, ciorapii i-am băgat în buzunar și am început să pășesc pe pământul aspru dar cald încă, al zilei de noiembrie galilean. Mă străduiam ca la fiecare pas să lipesc întreaga-mi talpă de pământul arat și senzația contactului cu solul țării îmi umplea sufletul. Recapitulam cele pătimate în anii de luptă și de așteptare; iarăși nu puteam să-mi stăpânesc lacrimile de fericire și câte un suspin îmi străbătea pieptul. Mersul desculț mă făcea fericit și așa fi continuat așa multă vreme dacă nu m-aș fi gândit la îngrijorarea familiei, care, trezită, ar fi constatat lipsa mea din apartament.

A urmat o noapte... furtunoasă. Pe pereți mișunau ploșnițe, cu sutele, cu miile. Din următoarea noapte a început lupta. Printre semnele acestei lupte, graffiti: liste de cuvinte ebraice nou însușite – pâine, pădure, pom, scaun, masă, apă... Toți pereții erau un dicționar.

Obişnuințele, chiar cele mai înrădăcinate, se schimbă. Duminica, o viață întreagă zi de odihnă, devine ceea ce a fost luni pentru noi, adică prima zi de lucru a săptămânii. Apare *şabat-ul*, în toată semnificația sa.

În a doua zi de *ulpan* cunosc o nou-venită din Argentina – *ola hadaşa* – mamă a doi copii. Conversația scurtă este purtată în engleză. „De unde sunteți?”, o întreb. „Din Argentina, și dumneata?” „Din România”, răspund. „Unde vine asta?”, mă chestionează. „În estul Europei”. „Aha, lângă Rusia”. O mai întreb de ce a venit în Israel. Îmi răspunde, îndepărtându-se: „Iubesc mult Israelul!”. Îmi trece prin cap că așa precum Picasso a reușit să

reducă pictura clasică la esențe, emigranții din *ulpanul* meu reduc emigrația la esență.

Pentru prima oară în viață sărbătoream Hanuca. Tata mi-a oferit în dar, la venire, rodul economiilor a unsprezece ani și mai bine de muncă, un automobil Mercedes, nou-nouț. De sărbătoare mi-am cumpărat un steag mare alb-albastru, decorat cu *Magen David*, și l-am fixat la portiera din față a mașinii. Făceam zeci de ture, cu o viteză care să-i permită o desfășurare totală în vânt. Joaca îmi procura o satisfacție de nedescris și refuzam să iau act că maturitatea persoanei mele este pusă la îndoială de comportamentul infantil.

Se potrivise că în toamna aceleiași an urma să aibă loc la Ierusalim un congres internațional de neurologie. Eram încă în România când, deși eram convins că nu mi se va aproba niciodată participarea, m-am înscris, mai în glumă, mai în serios, pentru acest congres de specialitate. Mă sfătuisese să o fac și academicianul Kreindler, persoană aflată în marea mea stimă și considerație. Nu trecuse decât o lună de la începutul *ulpanului* de ivrit, ne aflam la sfârșitul lui noiembrie și am decis să mă duc la congres. Am luat legătura cu secretariatul congresului și m-am prezentat, aducând cu mândrie modificarea că nu mai reprezint România, ci voi participa ca israelian. Mi s-a răspuns că nu există nici o problemă, doar că nu voi putea să-mi susțin lucrarea în engleză, așa cum anunțasem din capul locului, fiindcă în calitate de israelian – stupefact! – canoanele congresului îmi impun să vorbesc în ebraică. Deja în engleză mă văzusem silit să învăț textul aproape pe de rost, cum să mă descurc cu o versiune ebraică? Eram

dezamăgit și trist. În ebraică puteam să încropesc câteva fraze rudimentare, dar de aici până la a ține o conferință tematică în această limbă la un congres internațional, la care urma să participe elita neurologiei naționale și mondiale, distanța era de nemăsurat. Cu cine altul puteam să mă sfătuiesc, decât cu bunul meu tată? A rămas puțin pe gânduri și apoi a apelat la unul dintre prietenii săi, un inginer constructor care cunoștea limba la perfecție, și i-a cerut să-mi traducă, desigur contra remunerație, conferința. Suma a fost destul de piperată, dar tata nu a dat înapoi. Venirea fiului doctor din România se dovedea a fi costisitoare pentru modestul contabil de la „Gumavir”-Tel Aviv, dar devotamentul său patern și încrederea în reușita mea nu cunoșteau opreliște.

Am început să parcurg în fiecare seară drumul de la *Ulpan Carmiel* la Tel Aviv și înapoi. Stăteam câte trei ore cu domnul inginer constructor, îl asistam la traducere și învățam să pronunț, mă familiarizam cu cuvintele și cu expresiile ebraice. În clasa de studii de la *ulpan* dădeam dovada unor progrese care o uimeau pe soldata-profesoară de ivrit. Cred că începuse să se creadă în posesia unui talent didactic miraculos...

În dimineața zilei congresului, președintele sesiunii a anunțat că doctorul Jean Askenasy, devenit israelian în timpul scurs de la publicarea programului, își va ține prelegerea în ebraică, limba țării. După această introducere succintă, am început să-mi prezint studiul tratând despre circuitul sângelui în creier în diferite poziții ale capului. Este cazul să adaug că puternicul meu accent valah a

făcut amabila prezentare a președintelui sesiunii total inutilă? Vocalele și semivocalele ebraice sunau în gura mea ca un trăsnet și îmi trădau proveniența. „Ani romani!”. Sunt român! În starea de încordare în care mă aflam, scăldat de transpirație, nu am realizat că, spre marele meu noroc, diapozitivele au făcut ca mare parte din cele expuse să fie inteligibile asistenței profesioniste. Aplauzele puternice la sfârșit au adus prinos nu numai informației care, așa părea, a interesat publicul de neurologi, ci și efortului meu de a o prezenta în ebraică. Aceste aplauze s-au transformat într-un emoționant *standing ovation* al asistenței. Cunoscutul profesor Streifler s-a ridicat de la locul său, s-a apropiat și mi-a spus că dorește să-mi vorbească. M-am apropiat cu o anume sfială de acest personaj cu reputație, șef al Secției de Neurologie a Spitalului Ichilov, care, fără multă vorbă, m-a invitat să lucrez în secția sa după terminarea *ulpanului* de ivrit. M-am simțit în al nouălea cer: eram pe cale să-mi găsesc nișa profesională adecvată în ceea ce numeam – cu speranța celui nou-venit și am continuat să numesc până în ziua de astăzi – țara mea.

La data de 19 februarie 1973 am absolvit *Ulpanul* Carmiel și m-am prezentat la noul meu loc de muncă, Secția de Neurologie de la etajul I al Spitalului Ichilov din Tel Aviv. La 19 mai am fost numit conferențiar de neurologie la facultatea Sackler.

תשנ"ט
19.5.74

נוירולוגיה

לכבוד
פרופ' א. מייזנברג,
דיקאן בית"ס לרפואה,
אוניברסיטת תל-אביב.

הנדון: סגור הר"ר ז'אן אשכנזי, מרפא,
לרבות סגרת בכיר קליני בנוירולוגיה

פרופ' מייזנברג היקר,

הר"ר ז. אשכנזי, מופתה למחלות פגמים פוחד במחלקתו מפגרים
18.2.73 בדברג דופא ראשי. עלה ארצה ב-30.10.72 מרומניה עם פגם
במפקדים קליניים הוראתיים וסחריים בטרגת מחלקה אוניברסיטאית
בסחיבתם של נוירולוגים דגולים והגיע ארצה מצויר בידע רחב נכספזר.
על כל אלה יעידו הסמכים המפורטים הכוללים את קורות חייו ואת
רשימת המעליות והמכרסמים שלו.

אודה לך מאוד בעד סגולך בדבר.

בכבוד רב,

פרופ' ס. מררימלר
ראש החוג לנוירולוגיה.

Adresa șefului Catedrei de neurologie a Facultății de Medicină
Sackler, prof. Max Streifler, către decanul prof. Scheinberg,
de numire a mea drept conferențiar de neurologie.

Visam să fiu încorporat în armata Israelului dar,
provenind dintr-o țară de dictatură comunistă și fiind
născut cu un singur rinichi, deficiență congenitală,
am fost declarat inapt pentru serviciul militar. Pe
atunci, ministru al Apărării era Shimon Peres. Am
cerut audiență și m-a primit. Am reușit să-l conving
că sunt sănătos tun și că rinichiul meu unic
funcționează foarte bine. A dat ordin să se verifice
întregul meu dosar și, după o vreme, am primit
permisiunea de a presta serviciul militar. Am făcut-o

cu motivație și cu un deosebit devotament, ajungând la gradul de locotenent medic.

În anul 1977 lucram ca adjunct de șef de Secție Neurologie la spitalul Soroka din Beer Sheva. În așezarea Yeruham, aflată în Negev, la 30 km sud de Beer Sheva, populată cu preponderență de evrei originari din Magreb, a izbucnit o grevă. Motivul? În acei ani asistența medicală mai avea multe neajunsuri și în această localitate, în absența unui medic, a murit de pneumonie o fetiță. Locuitorii au făcut grevă, cerând asistență medicală adecvată. Priveam la televizor greva, și gândul că în Israel există copii care mor din lipsă de asistență medicală m-a obsedat toată noaptea. Mă zvârcoleam în pat și mă întrebam ce trebuie să fac eu, care am venit în țara mea și lucrez la un spital universitar, la câțiva kilometri distanță de copii care mor fără îngrijire. A doua zi, după ce mi-am terminat treburile de neurolog la spitalul Soroka, am plecat la Yeruham.

Am bătut la ușa casei familiei Tubal, aflată la hotarul orașului cu pustiul. M-am prezentat și am rugat să mi se vorbească despre tragedia întâmplată. Mama m-a invitat în cămăruța fetei și lângă patul ei erau două păpuși, una nouă, în cutie, și una mai veche, care simbolizau tacit suferința unei mame.

Familia emigrase din India, orașul Bombay, în anul 1959. Ajunsă la Lod, a fost transportată în aceeași noapte la Yeruham, împreună cu alți emigranți din India. Bărbatul a găsit de lucru la Beer Sheva și era fericit. Soția sa a născut un copil șabru, visul ei împlinit, în anul 1975, după multe încercări nereușite. Mare a fost bucuria familiei Tubal când s-a născut Lilah. Fata s-a dezvoltat frumos până

când, în urmă cu câteva zile, a început să tușească, a făcut febră mare și, în lipsa antibioticelor, a murit.

Am luat decizia spontană ca, până se vor aranja lucrurile, să le servesc locuitorilor acestui orașel drept medic voluntar. Mă înarmam, o zi pe săptămână, cu aparatele de consult necesare și mă prezentam la dispoziția celor care aveau nevoie de mine.

Pe meleagurile pustiite din Negev, unde în vremurile biblice se povestește că patriarhul Avraham, întovărașit de sclava sa Agar, și-a potolit setea la un puț cu apă miraculos și salvator, nu mai trăiau de foarte mulți ani decât un număr de triburi beduine. În anul 1952, din motive de securitate a tânărului stat, pentru a stăvili calea drogurilor spre Egipt, ca și din necesitățile absorbției de imigranți, primul ministru David Ben Gurion a dispus întemeierea unei așezări. Așa a luat naștere Yeruham. Principala sursă furnizoare de locuri de muncă erau exploatarea de potasiu de la Oron.

Făceam vizite la domiciliu, efectuaam tratamente, urmăream evoluția bolii până la vindecare, alergam cu ardoare la voluntariatul meu din sala de ping-pong de la *Magen David Adom* din Yeruham.

La data de 2 martie 1979, după un an și trei luni de voluntariat, am înaintat ministrului Sănătății Eleizer Shostak proiectul de renovare a asistenței medicale a orașului Yeruham. Acest proiect l-am conceput la cererea lui Ygael Yadin și am fost invitat să-l expun personal ministrului după ce a fost discutat în Comitetul Orașenesc din Yeruham. Primind aprobarea acestuia, a fost înaintat spre

executare Direcției Medicale a Ministerului, menționându-se că a fost validat și de Proiectul de reînnoire a cartierelor nevoiașе condus de generalul Ygael Yadin. Conducătorul noului partid Dash, imediat după coalizarea cu Likudul și intrarea în guvern, a primit sarcina înfăptuirii acestui proiect care impunea aducerea cartierelor nevoiașе și neglijate la un nivel socio-economic și educativ acceptabil.

O recompensă la care nu visasem a venit la data de 25 octombrie 1979, când Comitetul Orășenesc din Yeruham a decis să-mi acorde prețioasa distincție de „Yakir Yeruham” și fotografia mea a apărut împreună cu textul deciziei adunării generale a acestui comitet pe prima pagină a ziarului local. Mi-am continuat în același ritm activitatea de voluntariat până la 20 mai 1980, când am fost invitat de Universitatea de Stat New York să execut proiectul de cercetare despre „Somnul la bolnavii de Parkinson”, pe care îl înaintasem cu un an înainte. Când am revenit din Statele Unite, la 1 septembrie 1981, la Spitalul Lowenstein, aveam la activ un număr considerabil de articole și participări la volume de specialitate publicate în Statele Unite.

În luna aprilie 1979 am fost invitat de Aliza Begin, soția primului ministru Menahem Begin, să particip la un program de sprijinire a copiilor din cartierele nevoiașе ale Ierusalimului. Când soarta mi-a oferit ocazia și onoarea de a o cunoaște personal pe Aliza Begin, am fost fericit. Doamna m-a introdus cu simplitate în salonul apartamentului, m-a întrebat ce doresc să beau și a intrat direct în subiect. Și-a exprimat profunda apreciere

În perioada iunie 1979 – mai 1980 am avut ocazia să-l examinez, ca medic, de două ori pe Menahem Begin și să mă aflu în preajma lui de zeci de ori. Părerea pe care mi-am format-o, ca om și ca medic neurolog conștient de importanța fiecărei aserțiuni privind acest subiect pentru istoria statului evreu, este ceea ce mă îndeamnă să încerc, prin date de experiență profesională, să înlătur speculații și interpretări incompetente ale unor profani. Mă refer, cu precădere, la trei lucrări care încearcă, în cel mai nereușit, incompetent și nefericit mod, să „descifreze” personalitatea lui Menahem Begin: *Menahem Begin* de Ofer Grosbard, *Ces malades qui font l'histoire* de Pierre Rentchnick și *Ces malades qui nous gouvernent* de Pierre Accoce și Pierre Rentchnick.

În cursul anului 1977 s-au petrecut o serie de evenimente istorice în viața politică a țării. Prin alegeri democratice, puterea este transferată, pentru prima dată, de la socialiști la dreapta hărții politice israeliene. Hegemonia laburistă își încetează rolul în politica guvernamentală a țării. Partidul Likud al lui Menahem Begin obține majoritatea voturilor și devine cel mai mare partid, nu însă suficient de mare ca să dețină majoritatea într-un parlament compus dintr-o sută douăzeci de membri. În preajma acelorași alegeri, fostul șef de stat major al armatei israeliene, generalul arheolog Ygael Yadin, pune bazele unui nou partid politic, Mișcarea Democratică pentru Schimbare, cunoscut sub numele de Dash. Dezorientarea și căutarea de formule noi au determinat afilierea masivă la acest partid a multora dintre electorii partidelor socialiste și a multor

intelectuali. Dash reușește să însumeze cincisprezece locuri în parlament și, spre surprinderea multora, coaliționează cu Likud la 17 mai 1977. Președintele statului îl investește pe Menahem Begin cu formarea noului guvern și la data de 20 iunie 1977 acesta este prezentat în Knesset Israel.

La 20 noiembrie 1977 are loc vizita președintelui Anwar Saadat la Ierusalim, în pofida intensei opoziții din Egipt și din toată lumea arabă. În sufletele israelienilor și în sufletele celor douăsprezece milioane de evrei din lume se naște speranța și vizita președintelui egiptean provoacă entuziasm. Se perindă imagini de necrezut: Anwar Saadat se întâlnește cu Menahem Begin, cu Golda Meir, cu Moshe Dayan, ține o cuvântare memorabilă de la tribuna parlamentului israelian...

Președintele Anwar Saadat: cravata ornată cu semnul svasticii

La discursul președintelui Anwar Saadat în Knesset Israel, majoritatea celor prezenți au fost șocați la vederea cravatei cu semnul svasticii. Cea mai recentă și mai dureroasă interpretare a acestui simbol pentru poporul nostru este legată de Holocaust. Care este însă semnificația de bază a acestui simbol? Și care este semnificația sa particulară pe pieptul noului prieten-vechi dușman?

Ușor de întrebare, întrebarea este simplă – greu de răspuns, răspunsul satisfăcător este complex și, poate, imposibil. Unui simbol nu i se poate da o unică interpretare. Sensurile sale sunt plurivalente, condiționate de contextul lingvistic, circumstanțe, perioada istorică, spațiul cultural, geografic... Svastica, privită ca semn grafic, a fost semnalată prima dată în urmă cu patru milenii, în relicvele preistorice din regiunea mediteraneană, Asia Minor, Extremul Orient și America. S-a stabilit legătura ei cu fenomene legate de rotația astrală și cu practica ceremonialului de binecuvântare. Apare în context astrologic și de cult în mai toate imperiile dintre Tigru și Eufrat. Grecii antici au utilizat-o ca un semn al benedictiunii mistice. Peste mii de ani, la începutul secolului XX, Curtea țaristă rusă o importa din Tibet ca simbol ezoteric.

Etimologic, cuvântul simbol (în aproape toate limbile existente) provine de la grecul *symbolon*, care, inițial, definea un obiect din lemn tăiat în două părți egale și împărțit către două persoane în momentul stabilirii unei relații de amicitie. Posesorii celor două fragmente, despărțiți de viață și de circumstanțe, la o eventuală reîntâlnire, reînnodau legământul de prietenie odată cu reunirea lor.

Condiția *sine qua non* a acestui simbol era identitatea celor două părți.

Ca o ironie tragică, după existența ca simbol al benedictiunii timp de mai multe milenii, filosoful geopolitician german K. Haushofer și ideologul național-socialismului Alfred Rosenberg au ales-o drept emblemă pentru Al Treilea Reich. Arborată pe uniformele asasinilor din trupele SS și în lagărele de concentrare și exterminare naziste, devine unul dintre simbolurile Holocaustului. Această semnificație a svasticii nu a dispărut odată cu Germania nazistă ci a revenit ca simbol al neonazismului, al iudeofobiei și al antisemitismului postbelic. La o manifestație a elementelor proarabe din Paris, la 22 martie 2003, „contra agresiunii americano-sioniste în Irak”, sunt arborate steaguri americane pe care stelele simbolizând statele sunt înlocuite cu tot atâtea svastici colorate în alb-albastru, culorile steagului național israelian.

Am interpretat gestul arborării svasticii pe cravata președintelui Anwar Saadat ca fiind un semn al împlinirii simbolului antic al celor doi purtători de fragmente omogene care au trăit inițial o unitate și acum se regăsesc. Am considerat această svastică drept intenția de reluare a unei legături fondate de Avraham Avinu, ai cărui doi fii, Ișmael și Ițhak, trăind ca două jumătăți, au dat naștere poporului arab și, respectiv, poporului evreu. Anwar Saadat a decis să reunească această unitate, deși poate că bănuia că va plăti încercarea cu prețul vieții.

După vizita istorică în Israel, vizionarul președinte Anwar Saadat cere în țara sa, în luna februarie 1979, în mod oficial, legiferarea separării

religiei de politica de guvernare. Partizanii fundamentalismului islamic văd în aceasta o declarație de război și ripostează prin aplicarea legii *șaria*. Concomitent, statele arabe rup, unul după celălalt, relațiile diplomatice cu Egiptul și Liga Arabă își mută cartierul general de la Cairo în Tunis.

În mai 1978, Menahem Begin suferise un infarct miocardic, însoțit de un mic nivel de lichid în pericard. Când l-am consultat pentru prima oară am constatat că sistemul său vascular era fragilizat de un diabet și de o vasculopatie, posibil de origine arteriosclerotică. Diabetul lui Menahem Begin prezenta valori ale glicemiei variind între 120 și 145 mg %, iar vasculopatia sa avusese ca primă localizare vasele coronare. În luna iunie a aceluiași an s-a produs o dezechilibrare a diabetului și valorile glicemiei s-au ridicat. Medicii care îl îngrijeau i-au recomandat un tratament oral cu tablete antidiabetice. În mai 1979, Menahem Begin suferă un al doilea accident vascular, care de această dată interesează rețeaua carotidiană și artera centrală a retinei de la ochiul drept este trombozată. Între alte tulburări de vedere, premierul prezintă și fenomene de diplopie și sunt chemat să-l examinez iar, într-o sâmbătă după-amiază.

După examenul medical, îmi semnează cu amabilitate exemplarul în limba română al cărții sale *Revolta*.

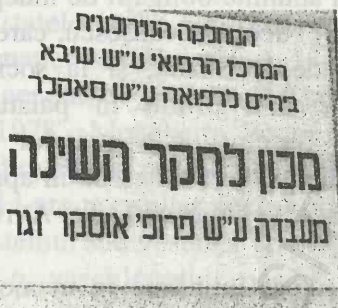
Omul Menahem Begin realizează, deplin conștient, starea sa medicală și primește cu calm verdictul pe care i-l transmit, și anume, că deficiența sa vasculară este „câlcâiul lui Ahile”, punctul său cel mai vulnerabil. Revine în salonul apartamentului,

se apropie de soția mea, Rita, și îi ia mâna, adresându-se amândorura: „Trebuie să fiu sănătos căci mai am anumite obligații de îndeplinit. Am fost la comunistul Nicolae Ceaușescu, care m-a primit în palatul său de la Sinaia, și la socialistul Anwar Saadat, care m-a primit în palatul său de la Alexandria, acum este rândul capitalistului Menahem Begin să-i primească în apartamentul său de două camere și jumătate la Tel Aviv. Oare cum se vor simți?”.

Mi-au rămas întipărite în memorie o serie de idei expuse de premier cu ocazia întâlnirilor de *Moșei Șabat*, sâmbăta după-amiaza. Crâmpoșe din comentariul său referitor la „dreptul de existență al Israelului” îmi răsună în urechi: „... o existență continuă de 3500 de ani dă poporului nostru dreptul inalienabil asupra pământului țării. Drept care nu poate fi obiect de tratative cu romanii, arabii, turcii sau britanicii. Există state teroriste arabe și sunt diverși politicieni iranieni care, prin refuzul de a recunoaște Statul Israel, se pretind a fi posesori ai acestui pământ. Acceptarea unei discuții asupra dreptului de existență al Israelului, cu acești oameni pentru care *Biblia* nu există ca argument, este mai mult decât o desconsiderare a legii, este o farsă. Personal, eu refuz ca temă de discuție dreptul unui popor sau al unei ființe la existență și consider acceptarea unei asemenea discuții ca un act criminal.”

În anul 1989, la data de 24 octombrie, la șaptesprezece ani după întoarcerea mea la matca israeliană, instituția medicală din care făceam parte a

primit, la propunerea mea, numele iubitului meu dascăl, profesor Oscar Sager.

Titulatura instituției prof. Oscar Sager în ebraică

Majoritatea colegilor neurologi făcuseră cursuri la universități din Apus, specializându-se în America și în Europa. În 1980 am fost primit, în baza unui proiect de studii trimis Universității de Stat din New York, să lucrez cu profesorul Melvin Yahr în domeniul maladiei parkinson. Am plecat în SUA. Colaborarea mea la proiectul cu Melvin Yahr s-a soldat cu publicarea împreună cu profesorul a unei cărți și a altor douăzeci de lucrări. Între timp, am mai studiat la Universitatea Harvard. După doi ani am plecat la Paris, respectiv la Clinica Charcot, unde am lucrat un an cu profesorul Pierre Castaigne, deținător al prestigioasei *Chaire Charcot*. În timpul liber am scris o carte de popularizare a bolilor și igienei somnului, intitulată *Treimea cenușie a vieții*, treimea aceasta fiind somnul. De asemenea, am mai publicat patruzeci de articole, dintre care unul, apărut în renumita revistă „Science”, a stârnit nu puține discuții. După această lucrare am rămas cu

convingerea că dacă somnul este esențial pentru toți oamenii, pentru un pianist este vital. Memorizarea partiturilor este legată de somn. Executarea la perfecțiune a unui concert întreg având un somn privat de vise este imposibilă. Am experimentat pe voluntari și am constatat că privarea de vise are un rol negativ, cu repercusiuni de lungă durată. De fapt, nu există somn fără vise, chiar dacă le uităm când ne trezim. Iar visele sunt necesare organismului. Și cu cât îl lipsim de acestea, cu atât simte mai mult nevoia lor. Dacă un om nu respiră câteva minute moare, dacă nu bea câteva zile sau nu se hrănește câteva săptămâni, de asemenea moare. La fel, dacă ar fi privat mai mult de patru luni de somn și vise, ar muri. Fără a cunoaște profund neurologia, nu poți înțelege cât de necesar și vital este somnul, deoarece mecanismele intime ale somnului se petrec în creier.

La începutul acestui cscu biografic am avut ocazia să menționez, în câteva fraze, date ale istoriei comunității evreiești sefarde și așchenaze din Craiova și contribuția sa importantă la dezvoltarea spirituală și economică a orașului și a regiunii. Toți cei prezenți la întâlnirea de la Bnei Brith au trecut prin școala primară „Lumina”, unde se predă ebraica. Mulți au aderat la mișcarea *hahșara* (pregătirea pentru emigrare în Ereț Israel) și au colindat țara ducând muncă de lămurire cu tineretul evreu în acest sens. O parte dintre ei au fost nevoiți să coboare în ilegalitate – *makhteret* – și nume ca Yaakov Blumer, Cornel Leibovici și Iossi Marc devin simbolice. Seratele literare organizate în salonul familiei avocatului Eskenasi, revistele evreiești care au apărut pe parcursul anilor, viața de

societate a comunității și personaje precum omul de teatru Harry Eliad reprezentau liantul care a consolidat această unitate iudaică. Numai această unitate de neuitat explică dorința vie și unanimă de a ne reîntâlni după cincizeci de ani în sala Bnei Brith din Tel Aviv.

La 28 martie 1997, anul în care sionismul mondial și-a aniversat centenarul (în 1897 a avut loc la Basel, în Elveția, Primul Congres Sionist), într-o vineri la ora 11 a.m., ne-am întâlnit la Tel Aviv, în sala de la etajul I al sediului Bnei Brith din strada Kaplan, o sută de israelieni originari din Craiova. Revederile au fost emoționante.

Un actual colonel de poliție israeliană și un profesor universitar, ambii în vârstă de 67 de ani, se îmbrățișează.

Fiecare poartă în buzunarul de la piept o fotografie, puțin ștcarsă, din urmă cu cinzeci și șapte de ani, pe când erau colegi în clasa a patra a școlii primare din Craiova. Toți cei o sută, profesori, avocați, chimiști, ofițeri, funcționari, se privesc reciproc cu vădită concentrare, încercând să găsească asemănarea vârstnicului care stă în fața lor cu unul dintre colegii de școală și de joacă. Au venit și participanți din străinătate, special pentru întâlnire.

În Israel este greu de conceput nivelul actual al medicinei, al tehnicii, al armatei, al artelor, fără aportul evreilor originari din România. Numai la Universitatea din Tel Aviv au fost numiți, pe parcursul anilor, cinci decani și prodecani dintre cei paisprezece profesori originari din România. Un număr record, în comparație cu titularii acestui

post originari de pe alte meleaguri.

Întâlnirea israelienilor din Craiova, atât de umană și plină de emoție, a fost în același timp un omagiu adus părinților dispăruți, cărora le revine meritul că și-au educat copiii în spiritul emancipării naționale și al dragostei pentru Eretz Israel.

Aceste rânduri le dedic tatălui meu, Marcel Askenasy, în memoria abnegației și devotamentului său ca părinte și evreu. Binecuvântată să-i fie memoria!

Data de 21 decembrie 1997 marchează un moment special în cariera mea. În dubla mea calitate, de profesor în domeniul neurologiei și de vorbitor de limba franceză, am fost invitat să-l examinez pe președintele republicii africane Togo, domnul Eyadema Gnassingbe, la palatul său din Lome.

Înainte de plecare mi-am făcut lecțiile ca un școlar conștiincios, mi-am reîmprospătat cunoștințele de geografie și istorie a Africii Centrale, în special a Golfului Guineii. Togo este cel mai mic stat din regiune, între Ghana la apus, Benin la răsărit și Burkina Faso la nord. Fosta colonie germană și franceză devine stat independent în anul 1960, sub președinția lui Sylvanus Olympio. Pacientul pe care urma să-l examinez era cunoscut ca locotenent-

colonelul Etienne Gnassingbe, devenit Eyadema, care preluase puterea printr-o lovitură de stat în anul 1967. La data respectivă se afla la cârma țării de treizeci de ani – cel mai vechi șef de stat din lume, după cubanezul comunist Fidel Castro.

Plecasem într-o zi de iarnă israeliană ploioasă; după unsprezece ore de zbor, am sosit la Lome. Era ora șapte seara, vremea era primăvărată și briza mării îmi mângâia plăcut fața. Aeroportul era cufundat în întuneric. În jurul meu, umbrele localnicilor, pe care mai mult îi intuiesc decât îi văd, îmbrăcați în culori variate, și din fețele cărora nu deslușesc decât albul ochilor și al dinților. Sunt așteptat și întâmpinat la scara avionului de o delegație în fruntea căreia se află fiul președintelui Eyadema, Faure Gnassingbe.

Fostul locotenent-colonel, devenit generalul Eyadema Gnassingbe, se dovedește a fi un bărbat înalt și zvelt, foarte elegant, cu o privire vioaie care străbate prin ochelarii cu o ramă fină de aur, exprimându-se cu un ton moderat și apăsător. M-a primit în fastuosul salon al palatului său din Lome. Am remarcat un fotoliu dublu, fotoliul prezidențial, și în fața sa alte circa treizeci de fotolii confortabile. A cerut să ne fie aduse băuturi. Apoi s-a interesat de felul cum a decurs lungul meu voiaj.

Cu trecerea timpului am avut ocazia să-l cunosc mai îndeaproape și să realizez că Eyadema, autodidact, este o persoană perfect informată în domeniul politicii internaționale și africane și surprinzător de bine documentată în istoria Israelului. Am luat notă de vastele sale cunoștințe de psihologie și de religie creștină, căreia îi aparținea.

Conversațiile cu el au fost captivante, deoarece avea darul de a povesti cu simplitate și umor întâmplări palpitate din viața sa de conducător de stat, încheind întotdeauna povestirea cu concluzii neașteptat de originale.

Am rămas medicul personal al președintelui Eyadema din ziua primei mele vizite la Lome și până în ultima zi a vieții sale, în anul 2003.

Împreună cu președintele Eyadema

Togolezii sunt oameni veseli, frumoși și deosebit de binevoitori. În Togo trăiesc șaizeci de triburi, deosebite între ele prin limbă, fiecare cu însemnele sale simbolice, care reprezintă „rituri de trecere”. Obişnuiesc să-și perforeze buza superioară, nasul și urechile, menținându-le deschise. Orificiile folosesc la expunerea podoabelor în ceremoniile

tribale, piese din fildeș elefantin, care le deschid încă mai larg.

Aflându-mă la Lome în ziua de 4 iulie 1999, am fost invitat de președinte să-l însoțesc, în avionul personal, la palatul său din Kara. Această localitate, situată în nordul țării, este capitala regiunii în care se află cătunul unde s-a născut președintele Eyadema. Am aterizat la destinație într-o vineri caldă și uscată, tipic africană, și am fost conduși la palat. În cadrul unui forum format din miniștri și funcționari superiori, generalul Eyadema, președintele Republicii Togo, după un scurt discurs, mi-a decernat Ordinul Mono, înaltă distincție togoleză. Doar cu o zi înainte fusese semnat Decretul Oficial nr. 52/1999 de acordare a acestui ordin unui număr de persoane, printre care eram numit și eu.

Într-unul dintre sejururile mele la Lome am rugat să fiu condus la renumita piață de fetișuri a capitalei togoleze. Însoțit de o autoritate locală, am intrat cu pas lent și precaut în lumea lui Voudou, profet al credinței fetișiste, intermediar între zeii atotputernici și togolezi. Mi s-a spus că acest profet este considerat mai important decât Moise sau Mahomed. Întruchipează forțele binelui și ale răului, menține legătura între trecut și prezent, reprezintă însăși sinteza vieții. Mai aflu că, pe acest făgaș al credinței păgâne, există mai mulți Voudou. Cel mai respectat și mai temut dintre toți este Hevieso, zeu al forțelor cosmice și terestre, al cărui lăcaș permanent este în satul Hevie din istoricul Dahomey, astăzi Republica Benin. Acest lăcaș, loc de rugăciune și reculegere, deși mic și primitiv amenajat, este foarte frecventat. Credincioșii au convingerea că Hevieso

se personalizează sub forma unor fenomene ale naturii, tunete, trăsnete și fulgere. La apariția acestor fenomene naturale, credincioșii țin în podul palmei o amuletă numită Sokpe, o piatră naturală de culoare maronie, frumos șlefuită, și se lasă cuprinși de o stare de transă pe parcursul căreia primesc mesajul zeului. Sokpe nu este unicul fetiș prin care se recepționează mesajele divine. În cultul local, fetișurile servesc ca intermediar, țin locul sacramentelor, al templelor și al bisericilor. Mă decid să-mi procur și eu un asemenea fetiș și-i arăt unui localnic un Sokpe plasat în fața unei deschideri către o încăpăre săpată în pământ și acoperită cu stuf. Se ridică o pădure de mâini ale localnicilor, care mă urmăreau, indicându-mi misterioasa deschidere. Cobor, cuprins de o senzație ciudată și, de ce nu aș recunoaște, oarecare teamă de necunoscut, în încăperea cufundată în întuneric. Reușesc să disting doi ochi albi care mă privesc și presupun că este vorba de un negru localnic. Îi aud respirația intensă. Realizez că mă aflu față în față cu Bokonon, personaj despre care auzisem deja. Mi se pare că am revenit cu mai multe secole în urmă, poate cu un mileniu, într-o lume stranie dar reală. Încep să mă obișnuiesc cu întunecimea și la lumina slabă a unei lumânări văd un negru de statură mijlocie, cu ochi vioi și mobili, care vorbește monoton într-o limbă cu totul necunoscută. Printr-un gest îmi indică să iau loc pe un scaun trepied și începe să agite ritmic o cutie metalică în care sună niște pietricele, murmurând, de bună seamă, o rugăciune sau o invocație divină. Apoi îmi atârnă de gât, ca pe un medalion, două lanțuri de care sunt agățați – disting

cu greu în întuneric — dinți ai unor animale de neidentificat. Menționez că personalitatea care mă însoțea, gazda mea, rămăsese să mă aștepte respectuos în afara misterioasei încăperi subterane. După ce Bokonon termină „discuția” cu zeitatea invocată, îmi înmânează solemn piatra Sokpe, împreună cu alte patru fetișuri reprezentând, fiecare, o figurină de bărbat și alta de femeie, sculptate în lemn, de mărimea palmei unui copil, încă un bust de bărbat și un bețișor cât un deget. Își face intrarea în încăperea un negru mărunț de statură, care, într-o franceză cursivă, îmi explică semnificația fetișurilor: bărbatul și femeia din lemn aduc fericire bărbatului și femeii, bustul bărbatului binecuvântează căminul și bețișorul asigură potența virilă veșnică bărbatului. Pe neașteptate, observ că oficiantul Bokonon începe să agite iar cutia metalică și să murmure cuvinte în limba sa enigmatică. Traducătorul, negrul cel mărunț, mă lămurește că acesta se consultă cu zeul asupra prețului fetișurilor pe care mi le oferise. Mi se cere o sumă în moneda națională. Însoțitorul meu, care se apropiase de noi, cere o reducere. Bokonon-ul apelează iar la zeitate, agitând cutia și murmurând formule, iar traducătorul nu întârzie să-mi comunice prețul redus. Amuzanta și ciudata parte mercantilă a tranzacției are darul să mă readucă la realitate și îmi dispare senzația de ușoară teamă mistică de care fusesem cuprins. Mă ridic de pe trepied și mă îndrept spre ieșire, dar simt că mâna viguroasă a negrului mă reține. Frica mistică pune iar stăpânire pe mine un moment. Oficiantul Bokonon îmi scoate de la gât, cu repeziciune și

dexteritate, cele două lanțuri cu dinți de sălbăticiuni și îmi face semn să ies...

Fetișurile servesc credincioșilor lui Voudou și la menținerea relațiilor cu părinții și strămoșii lor decedați. Togolezii practică un cult al morților, pe care îi divinizează și cărora le cer protecția toată viața. Un șarpe care îți taie drumul, un fruct ce-ți cade în cap pe când treci pe sub un copac, o piatră de care te împiedici pe drum neted – toate evenimentele de acest gen sunt interpretate ca un semn sau un avertisment venite din partea strămoșilor ocrotitori. Străbunii togolezilor nu părăsesc niciodată localitatea unde le-a rămas familia și sufletele lor se adăpostesc în frunzișul copacilor, de unde străjuiesc asupra destinului familiei rămase în viață. Togolezii din tribul Mina, trib important ca număr al populației și întindere a teritoriului ocupat, nu cred în versiunea sufletelor adăpostite în copaci, ci consideră că aceste suflete își găsesc lăcaș de viață și continuitate în corpul nou-născuților familiei.

Foarte interesante sunt riturile și ceremoniile de înhumare sau premergătoare înhumării. De exemplu, în tribul Ewe, ceremonia se desfășoară în modul următor. La opt ore de la deces, la intrarea în locuința mortului are loc *libatio*, stropirea podelei cu un lichid sfințit la care se adaugă un pahar de bere și unul de porumb. Scopul acestui rit este ca sufletul mortului să-și capete „calmul divin” și să-și găsească locul între străbunii morți înaintea sa.

Întâlnirea mea cu religia băștinașilor animiști nu a rămas fără urmare. Am ocazia să iau notă de vindecări miraculoase în Africa Centrală, relatate și în literatura științifică.

Descopăr că în aceeași piață de fetișuri se află și policlinica populară a capitalei Republicii Togo din Africa Centrală. Pe o suprafață de circa o sută de metri pătrați, pe zeci de mese improvizate, sunt expuse hoituri de păsări, rozătoare, veverițe, pisici și câini, cranii de vulpi, lupi, maimuțe, zebre, crocodili, elefanți etc.

Piața de fetișuri din Lome

În Africa Centrală, credința în comuniune, în legătura dintre om și animal, stă la baza medicinei tradiționale. Oficiantul Bokonon de la capătul aleii este și vraci, un fel de medic-director al acestei policlinici populare. Ca tratament al unei boli de ficat sau al unei boli psihice, poți primi, contra unui „onorariu popular”, o bucățică de craniu de maimuță sau de elefant. Fierbi relicva în apă și iei câte trei picături pe zi din această soluție, până la vindecare. Uneori mă întreb dacă această soluție nu este mai eficientă decât o tabletă de valium de 10 mg. Îmi

amintesc că citisem undeva despre cariera fiului lui Attisso Adjakly, faimosul Bokonon tămăduitor. Acesta a devenit profesor universitar în farmacologie și vicedecan al Facultății de Medicină din Dakar, capitala Senegalului, precum și membru al Academiei de Științe din Paris, în baza cunoștințelor moștenite de la tatăl său, așa precum îi plăcea să afirme...

După câteva ore de inspirație în piața de feteșuri de la Lome, decid să revin cu gândul de la politeismul păgân african la monoteismul iudeo-creștin. Rămâneam tentat și interesat, cu atât mai mult după ce am aflat că avem în comun cu animiștii africani amintita circumcizie, ca rit de trecere.

Revenit acasă, deschid „Israel Medical Association Journal” din luna august și mă opresc asupra articolului „Eficacitatea terapeutică a amuletei”. Acest articol se referă la o altă publicație științifică, apărută în același jurnal, din aprilie 2000, în care sunt descrise tămăduiri miraculoase cu ajutorul amuletelor la serviciul pediatrie de ajutor medical intensiv al spitalului israelian Asaf Ha'Rofe.

La 6 august 2000 am fost invitat de Eyadema împreună cu soția mea, Rita. După vizitele de rigoare în capitala Lome, am zburat cu un elicopter la Kara, în nordul țării, traversând un safari imens. Peste două zile am plecat în excursie în țara vecină, Benin, unde punctul de atracție l-a reprezentat portul Ouidah.

Vizitarea portului Ouidah m-a impresionat profund. Din acest port au fost imbarcați spre Europa și America șaiszeci de milioane de negri din Africa Centrală, destinați sclaviei. Majoritatea strămoșilor „diasporei negre”, care numără azi

aproape o sută de milioane de suflete, mare parte dintre ei afroamericani, au ieșit în exilul forțat cu brutalitate, prin acest port. Spre Ouidah am plecat cu un microbuz într-o dimineață de august. Temperatura nu depășea 22 de grade Celsius și adia un vânt plăcut. Am traversat localitatea urbană Aneho pentru a ajunge la frontiera cu Republica Benin. Pe această porțiune, șoseaua era pavată sau din pământ bine bătătorit. Șerpuia de-a lungul coastei, dar apele oceanului nu se întrevedeau decât rar din cauza vegetației luxuriante care domina peisajul. La punctul de frontieră, citesc uimirea pe fața grănicerilor care-mi răsfoiesc pașaportul. Ocazia de a vedea un pașaport israelian în acest punct de frontieră este extrem de rară. După patru ore ne aflăm la Ouidah.

Ne îndreptăm spre Muzeul de Istorie al orașului, amenajat în fostul fort portughez, singura clădire veche care nu se află în stare de ruină și este întreținută datorită muzeului.

Muzeul de istorie din Ouidah

Doamna Martine de Souza, care mă întâmpină, este o descendentă a ilustrei familii braziliene de sorginte portugheză, de Souza. Culoarea mai deschisă a pielii îi trădează originea. Saga familială narează istoria bogatului Felix de Souza, care a poposit la Ouidah în anul 1754 și a jucat un rol principal, cu cruzime și duritate, în acțiunea de înrobire și în traficul cu sclavi de pe acest litoral. Doamna Martine nu ascunde realitatea. În compania sa am trăit cu dureroasă intensitate tragedia sclavagismului: sistemul de vânzare a negrilor cu plasa, înlănțuirea lor cu „frânghia în opt” la picioare și la mâini, jugul greu în jurul grumazului și formarea convoiului unificator, toți fiind legați de toți cu o singură frânghie foarte lungă. Un lanț lung de animale umane. Stabilirea prețului sau a valorii pe cap de sclav se făcea separat pentru bărbați și pentru femei, în funcție de calitățile fizice, vârstă, apartenență socială, marfa cea mai prețioasă fiind prințesele negre capturate. Se practica trocul: pentru un suflet se făcea plata în țesături viu colorate, mătăsuri, oglinzi, aramă, bronz, plumb, arme, alcool și mirodenii. Fiecare tip de schimb avea o stație plasată aparte din punct de vedere topografic.

Piața de sclavi de la Ouidah se întindea pe un teren imens, de aproape o mie de hectare, înconjurat de o pădure de arbuști. Pe acest teren poposeau caravanele de sclavi negri prizonieri aduși la vânzare de către reprezentanții miniștrilor de război și finanțe ai regilor din regatele sau triburile învingătoare în numeroasele războaie locale. În muzeu poate fi văzută o colecție de portrete în goblen ale acestor regi, cu numele și titlurile lor. Sunt prezentați

posterității cei care au efectuat cele mai extinse schimburi de sclavi contra mărfuri cu negustorii europeni și americani. Cifrele însumând numărul sclavilor comercializați sunt menționate pe ani și este specificat numele regatului sau al tribului de proveniență. Citez spusele doamnei Martine de Souza: „Fără colaborarea importantă a conducătorilor triburilor africane, sclavia neagră nu ar fi putut atinge dimensiunile la care a ajuns”. Războaiele neîntrerupte dintre triburile și regatele africane aveau ca scop capturarea de prizonieri ce urmau a fi vânduți ca sclavi. Nu departe de piața de sclavi se află ruinele forturilor străine, francez, englez, olandez, danez și portughez, baze ale celor mai mari neguțători de sclavi din istoria omenirii.

Apreciez mult efortul doamnei de Souza de a descrie cât mai veridic procesul de sclavizare devenit istoric.

Sclavii, odată ajunși în piața de la Ouidah, trebuiau să fie adaptați la condițiile de înfometare și înghesuială ce-i așteptau pe vase, pentru a se reduce numărul de morți în timpul traversării oceanului, număr întotdeauna mare, ceea ce ducea la scăderea profitului. În general, proaspăt-înrobiții erau docili de teama pedepselor aspre aplicate la cea mai mică abatere, dar s-au produs, înainte de îmbarcare, nenumărate încercări de sinucidere prin autoînfo-metare sau prin metode mai sofisticate, cum ar fi înghițirea limbii. Era întreținut un control permanent asupra „mărfii umane”. Maximum de rezistență se producea la îmbarcare. Acțiunile de pregătire, adunare, îmbarcarea în sine, aveau loc sub protecția întunericului nopții, pentru a se evita recunoașterea

terenului de către sclavi. Cu săptămâni înainte de a se proceda la adevărata îmbarcare, sclavii erau scoși în fiecare noapte și plimbați în jurul „pomului căpitanului”, un pom secular plantat de regele Agadja; în preajmă, delegatul regelui tribului vânzător, împreună cu căpitanii de vase și negustorii, controlau calitatea „mărfii”. Lângă acest pom a fost ridicat în ultimii ani un monument. Noapte de noapte, sclavii erau obligați să se învârtască în jurul pomului, pentru a-și pierde simțul orientării, ca astfel într-o noapte, fără să-și dea seama, să fie conduși în port și îmbarcați pe vase. Târgul în sine avea loc tot noaptea, în port. În fața unui ceaun imens plin cu cărbuni încinși stătea „marcatorul”, care scotea o placă incandescentă imprimată cu numele sau semnul cumpărătorului, devenit stăpân, și o aplica cu forța pe spate, pe fese sau pe sânii unși cu ulei ai femeilor. Cercetez „listele de prețuri” la piața de sclavi în diferite perioade: un bărbat tânăr și voinic se putea obține contra a 300 de grame de praf de pușcă, sau 30 de puști simple, sau 45 de bare de fier... Mai departe, la „specialități”, citesc: o pipă olandeză pentru 20 de bărbați sau 10 femei, o batistă „de Pondicherry” contra a 16 bărbați sau 10 femei...

În creierul meu surescitat și obosit, asociațiile și corelațiile prestează „ore suplimentare”. Inițial, vajnicii navigatori-negustori practicau schimbul de tutun contra dinți de rinocer. Pofa de câștig și ideea de exploatare maximală a capacității fizice omenești au crescut, s-au dezvoltat și s-a ajuns, relativ repede, la trocul înfiorător, praf de pușcă în schimbul creaturii umane. Se consideră că sclavia neagră ar fi început încă din secolul VI, având un caracter

„economico-familial”; faraoni și regi obișnuiau să-și cumpere servitori negri de ambele sexe, pentru munci casnice. Primul mare „export” de sclavi spre Europa s-ar fi produs din întâmplare: căpitanul spaniol Antonio Gonzalez, întors după o cursă îndelungată pe coasta Mauritaniei și având la bordul vasului un număr oarecare de mauri captivi, a fost abordat de un rege local. S-a produs un schimb. Regele i-a oferit căpitanului Gonzalez zece negri luați de el prizonieri într-un război și un pachet de pudră de aur, contra unui singur maur. Respectivul căpitan a revenit în Europa cu încărcătura sa umană, pentru care a obținut un preț bun. Afacerea a fost, de fapt, atât de rentabilă, că procedeul este adoptat de mai toți navigatorii. Surse istorice arată că afacerea a devenit în asemenea măsură aducătoare de câștig în preajma anului 1496, încât începe lupta pentru dobândirea monopolului asupra acestui comerț la marile curți regale europene. Primul care obține acest monopol aducător de avere este Fernando Gomez de la Curtea regală portugheză din Lisabona. Comerțul american cu sclavi negri începe odată cu descoperirea Americii de către Cristofor Columb, în 1492. Preasfinția Sa episcopul Las Casas Bartolome sanctifică necesitatea mâinii de lucru a sclavilor africani și la 12 ianuarie 1510 primul mare transport de sclavi negri din Africa ajunge în portul Hispaniola-Santo Domingo. Așa a debutat grozăvia...

La 7 august 2000, ora 10 dimineața, zi în care briza oceanului se făcea simțită, îl examinam pe președintele Eyadema în palatul său de la Lome. La sfârșitul vizitei medicale, mi-a oferit cartea sa, cu următoarea dedicație autografă în limba franceză:

Lome, 6.8.2000

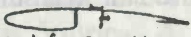
Iubitului meu prieten profesor Askenasy, care se dedică fără a ține cont de nimic efortului de a aduce știința și cunoștințele sale poporului togolez și mie însumi, îi dedic această carte, o trecere în revistă a istoriei țării noastre, menționând strădaniile depuse și sacrificiile pe care poporul togolez a acceptat, de acord cu mine, să le aducă pentru edificarea unei națiuni unite, pacifice, solidare, prospere și deschise către toată lumea și, în mod special, către marea și frumoasa voastră țară prietenă, Israel.

Gnassingbe Eyadema
Președinte al Republicii Togo

Lome le 06. 8. 2000

A mon cher ami Professeur ASKENASY
qui se dépense sans compter
pour apporter sa science et sa
connaissance au peuple Togolais,
je dédicace ce livre qui est un
récit de l'histoire de notre pays
à travers les efforts et les sacrifices
que le peuple Togolais a accepté
de consentir avec moi pour
l'édification d'une nation unie
pacifique, solidaire prospère
et ouverte sur le monde et surtout
sur votre grand et beau pays ami
Israël.

Gnassingbe EYADEMA.

Président de la République
Togolaise.

Scrisoarea președintelui Eyadema (facsimil)

M-am întors acasă, la activitatea și la preocupările mele, dar gândurile legate de ceea ce am văzut la Ouidah mă năpădesc din când în când. Ce se petrece, în vremurile noastre, în Benin? Aflu că o sută optzeci de copii, care aparțineau unor familii pradă mizeriei, au fost vânduți unui mare bogătaş. „Marfa” este imbarcată pe un vas pirat care iese în larg. Avizat, Interpolul ia legătura cu doamna Ramato-Babo Musa, ministrul Asigurărilor Sociale din Republica Benin, și cu Serviciul de stat însărcinat cu lupta împotriva traficului uman din aceeași Republică Benin. Este dezvăluită identitatea marelui bogătaş. La auzul numelui, mă trec fiori de groază: Benjamin Stanislav Avitan....

Care este atitudinea țării mele, Statul Israel, în fața acestui fenomen? Ambiguă. Oficial se declară consternată de existența sclavagismului clandestin modern. Pe de altă parte, sunt semnalate cazuri dureroase. Patruzeci de muncitori chinezi care lucrează la Solel Boneh sunt ținuti fără salariu de un an și jumătate. Un reprezentant al Oficiului brațelor de muncă, chinez și el(!), îi conduce la bancă lunar ca să semneze că au primit salariul, dar nu capătă nici un ban. Ca să nu mai amintesc de „importul” de prostituate din Europa de Est și de exploatarea lor.

Nu intenționez să generalizez. În mare parte, lucrătorii străini din Israel sunt mulțumiți, dovadă numărul lor mare și dorința de a-și prelungi perioada de lucru în țară. Dar mai sunt... excepțiile.

Reintrasem în normalul vieții mele cotidiene când prin poștă mi s-a adus din România o interesantă invitație: să particip la o ședință a

Academiei Române pentru a prezenta o lucrare științifică pe tema somnului. În ziua de 7 aprilie 2003, mă aflu în aula Academiei Române, care a organizat o sesiune jubiliară închinată savantului român Gheorghe Marinescu. Din comitetul științific și de organizare am făcut parte și eu, ca profesor al Facultății Sackler a Universității Tel Aviv.

Această sesiune a Academiei Române a îndeplinit o triplă misiune. Prima, de a cinsti memoria dascălilor. A doua, de a restabili contactele științifice dintre școala românească de neurologie și emisarii ei de peste hotare. Și a treia, de a veghea ca valoarea științifică a sesiunii să fie la nivelul valorii celui căruia i-a fost închinată.

Tema prelegerii mele ținea de imediata mea specializare: „Dualitatea motorie a somnului”. Cu acest prilej, Academia Română mi-a acordat o Diplomă de onoare, iar Academia de Științe Medicale Române m-a ales Membru de onoare. Este greu de exprimat în cuvinte cele trăite. Dar cea mai intensă emoție am încercat-o fiind invitat acasă la fostul meu maestru, profesorul Vlad Voiculescu, de către soția sa, Viorica. Am aprins o lumânare la urna cu cenușa marelui savant, aflată în sufrageria casei. După clipa de reculegere în memoria dispărutului, am trecut în biroul său. Era intact, așa cum îl știam în urmă cu treizeci de ani. Spiritul dispărutului continua să fie prezent și, parcă, vocea sa îmi răsună în urechi. „Așază-te acolo unde stăteai când veneai să-l vizitezi” – mi-a spus Viorica. A luat loc pe scaunul savantului și, deschizând unul dintre sertarele mesei de lucru, a scos un pachet învelit în plastic conținând ciocanul de reflexe pe care marele

Vlad Voiculescu l-a folosit mai bine de cincizeci de ani. Mi s-a adresat cu cuvintele: „Este un ciocan vechi și mulți au fost cei care l-au solicitat. Dar Vlad mi-a cerut, cu limbă de moarte, să ți-l dau ție”.

Folosesc curent moștenirea prețioasă a maestrului și de fiecare dată mă străduiesc să nu-l decepționez.

Cel care a întemeiat școala românească de neurologie, profesorul Gheorghe Marinescu, a fost foarte greu recunoscut la imensa sa valoare în propria-i țară. România și instituțiile ei științifice au realizat monumentalitatea savantului doar după ce devenise membru a șapte academii străine și a douăzeci și șase de societăți de neurologie și era considerat, alături de J.M. Charcot și de alte somități, drept ctitor al neurologiei pe plan mondial.

Prof. Gh. Marinescu

Prof. O. Sager

Prof. A. Kreindler

Prof. V. Voiculescu

Profesorul Gheorghe Marinescu și cei trei urmași ai săi

Există în viață o continuitate între trecut, prezent și viitor. Elementul acestei continuități este *eul*, care tinde să realizeze trecerea între eminenții

dascăli de care ne despart limitele vieții. În aula Academiei Române, cinstirea memoriei dascălilor noștri a fost exprimată în modul cel mai elocvent de motto-ul ales de sesiune, și anume cuvintele lui I.T. Niculescu: „A trăi în sufletul și în idealurile elevilor este o formă de nemurire care-l înalță pe om mai mult decât propria sa operă științifică”.

Academicianul profesor doctor Nicolae Cajal, recunoscut virusolog și președintele Academiei de Științe Medicale a României, fostul meu dascăl, și-a încheiat astfel prelegerea: „Spiritul școlii Marinescu a continuat prin elevii săi cei mai apropiați: Oscar Sager, Artur Kreindler, Vlad Voiculescu, iar astăzi prin generațiile de elevi și de elevi ai elevilor, demonstrând că valoarea unei școli depinde în mare măsură de creatorul ei.”

Profesorul Constantin Popa, reprezentantul școlii românești de neurologie, directorul Institutului Vlad Voiculescu și membru al comitetului științific al sesiunii, încheie volumul jubiliar cu o recenzie asupra savantului Gheorghe Marinescu, intitulată „În timpul vieții sale”, în care scoate în evidență contribuțiile esențiale pe plan mondial ale școlii românești de neurologie.

Am prezentat un număr de scrisori inedite pe care Berta, soția profesorului Oscar Sager, mi le adusese din România la emigrarea ei în Israel. Aceste scrisori, scrise de mâna savantului Gheorghe Marinescu, sunt dovezi clare ale felului în care se preocupa de promovarea asistenților săi. Din ele reiese lupta acerbă dusă spre a obține o bursă pentru Oscar Sager, în care vedea un urmaș al său. Scrisorile sunt adresate celor mai celebre laboratoare

ale vremii. Am prezentat de asemeni tehnica de cercetare prin care maestrul analiza mersul bolnavilor de boli musculare, cu ajutorul filmării.

Profesorul Petrovici din Germania, un distins neurolog – căsătorit cu o cunoscută profesoară de chirurgie estetică de la Clinica Universitară din Köln, Viorica – a relatat dureroasa sa experiență de exponent al unei origini sociale „nesănătoase”, de care era acuzat în timpul dictaturii comuniste, de tristă amintire. El a fost obligat să părăsească țara și a obținut înaltul titlu de profesor în neurologie la Universitatea din Köln.

Emoționantă a fost apariția nepotei savantului Gheorghe Marinescu, care trăiește azi în Germania, la Köln, și care a dat citire testamentului bunicului ei.

Un număr de conferențieri au abordat din unghiuri diferite tema conștiinței, dând subiectului profunzime și o coloratură interesantă. Noțiunea de conștiință este ceva de la sine înțeles, până când încercăm să o definim. A întreba ce este conștiința este ca și a cum ai întreba ce este Dumnezeu sau viața, deoarece conștiința este o mare necunoscută.

Profesorul Mircea Steriade este unul dintre continuatorii școlii românești de neurologie, devenit neurofiziolog de renume mondial, titular al catedrei de neurofiziologie la Universitatea Laval din Quebec. În pofida încercării lui Francis Crick, laureat al Premiului Nobel pentru descoperirea heliocidului ADN, de a localiza conștiința în anumiți neuroni din straturile profunde corticale, el a demonstrat că această ipoteză este lipsită de probe științifice. El a formulat întrebarea: cum se poate ca

un fenomen global cum este conștiința să fie atribuit unor neuroni specifici?

Tema comună abordată de profesorul Steriade și de mine a fost problema somnului. Transformările metabolice și chimice care au loc în timpul somnului arată că somnul este un proces activ, cu o fiziologie distinctă de ceea ce cunoaștem din starea de veghe. Aceste acțiuni din timpul somnului, care contribuie la consolidarea proceselor cognitive, au loc într-o totală absență a conștiinței. Veghea și somnul alcătuiesc o continuitate marcată de prezența sau absența conștiinței. Nu există veghe fără somn și somn fără veghe. Somnul este un fenomen de importanță vitală pentru existența noastră.

Odată cu descifrarea genomului uman, discipolul școlii românești de neurologie Victor Ionășescu, profesor de neurogenetică la Universitatea Iowa din SUA, și-a adăugat numele la definirea formelor genetice ale bolii Charcot-Marie Tooth.

Am fost rugat de președintele Academiei Române, profesorul Eugen Simion, să răspund în numele profesorilor deveniți membri de onoare ai Academiei de Științe Medicale a României și premiați cu Meritul Academic al Academiei Române. A fost un moment de intensă emoție, răsplata pe care o primești după o viață de muncă și un moment de mare satisfacție sufletească.

De când am părăsit România, în decurs de treizeci și cinci de ani m-am plimbat pe toate continentele și am vizitat patruzeci de țări dintre cele două sute existente pe mapamond. În cei treizeci și trei de ani de viață în România nu am ieșit niciodată din țară. Astăzi, la vârsta de 78 de ani, învăț limba

italiană ca să pot ține un curs la Universitatea din Milano și să pot cutreiera, fără ghid, Italia.

Recent, președintele Colegiului de filosofie al Franței, profesorul Pierre Tavoillot, parafrazănd faimosul *Banchet* al lui Platon, a scris un articol intitulat „Dragostea de înțelepciune sau înțelepciunea dragostei”. Platon considera că singura modalitate de a depăși mediocritatea este de a te desprinde de toate dorințele și tentațiile umane și de a te preocupa doar de ceea ce este esențial și etern, cum ar fi cunoașterea.

Personal, nu am putut să mă dezbar de permanentele dorințe și tentații omenesti și să mă dedic esențialului. Ca atare, am rămas mediocru și muritor. Sau un muritor mediocru... În ochii multora, sunt o persoană care a reușit, care s-a realizat profesional. Cu toată sinceritatea însă, consider că cea mai mare satisfacție, în cursul deja îndelungatei mele cariere de medic neurolog, constă în momentele când am reușit să-i fac pe pacienții mei să simtă că dorința mea de a-i ajuta depășea obligația de „a-mi face datoria” și era însoțită de pasiunea de a stăvili suferința și a le reda ceea ce numim *sănătate*. Astfel am avut contingentă, dacă nu cu dragostea înțelepciunii însăși, cel puțin cu înțelepciunea dragostei, pe care am purtat-o meseriei alese din tinerețe și, ca atare, în exercitarea ei nu am simțit niciodată oboseala, indiferent care au fost condițiile.

Funcția de profesor de neurologie mi-o îndeplinesc la Facultatea de Medicină Sackler a Universității din Tel Aviv și la Facultatea Pierre și Marie Curie din Paris; funcția de specialist în

domeniul studiului și vindecării dereglărilor legate de somn o îndeplinesc ca președinte al Societății de Medicină a Somnului din Israel. În ceea ce privește părerile personale, mi le exprim în publicațiile de limbă română care apar în Israel: „Ultima oră”, „Orient Express” și „Minimum”.

Am enumerat o parte dintre titlurile și numirile onorifice cu care mi-a fost răsplătită activitatea dar, pentru mine, cel mai prețios este titlul de „Yakir Yeruham” (cetățean de onoare al urbei Yeruham).

Cu soția mea, Rita

Soția mea, Rita, mă însoțește la toate congresele și ia parte la toate activitățile mele, reușind să creeze acea atmosfera unică pe care doar o femeie știe să o înfăptuiască. Realizez cu recunoștință și dragoste adevărul axiomatic relativ la rolul unei partenere de viață potrivite, care poate contribui la succesul soțului ei, pe plan profesional și social.

II. DASCĂLII MEI

Oscar Sager

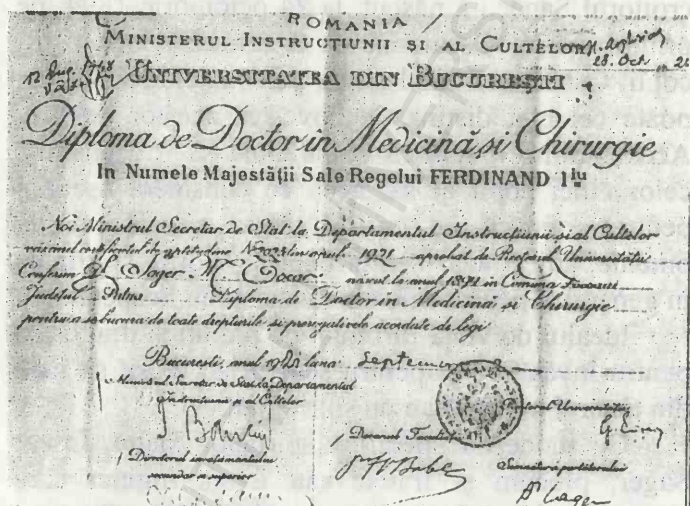
Într-un orășel de pe malul Milcovului, pe meleagurile Focșanilor, o tânără femeie căsătorită cu croitorul Sager l-a născut, la 24 octombrie 1894, pe primul ei fiu, Oscar, căruia îi urmează încă patru copii. Oscar va fi unul dintre personajele principale, poate cel mai distins, în povestea acestor destine. Acea familie evreiască se străduia să le transmită celor cinci copii ai săi ceea ce considera esențial pentru a educa un om în ținuta morală numită omenie, adică atașamentul pentru valorile spirituale în general și pentru cele ale iudaismului în special.

Idealul de viață formulat de părinți și dragostea pentru învățătură și pentru semenii au reușit să facă din tânărul moldovean un spirit înalt.

Cu modestia specifică spiritelor înalte, Oscar Sager, precum și fratele său Leon, inginer care construiește celebră piață a urbei Ploieștilor, au crescut dedicându-se studiului. Elevi eminenti, cei doi tineri născuți într-o familie aparținând clasei mijlocii se evidențiază încă din liceu.

Viitorul savant, după ce își trece, la 19 ani, bacalaureatul la liceul focșănean „Unirea”, își începe studiile de medicină la București. Participă la confruntarea armată din 1918 – 1919 ca medic de batalion al Regimentului 80 infanterie, unde

cunoaște ororile războiului la frageda vârstă de 22 de ani. Atras de misterele creierului, se hotărăște să se dedice specializării în neurologie, în clinica profesorului Gh. Marinescu. În acest scop își obține diploma în 1921. Își continuă internatul și externatul prin concurs. La vârsta de 27 de ani, tânărul focșănean primește diploma de doctor în medicină și chirurgie „în numele Majestății Sale, regele Ferdinand I”.

Diplomă semnată de decanul facultății, savantul Victor Babeș, și de directorul învățământului, d. Oteteleșanu.

Devine medic secundar provizoriu între anii 1924 și 1925 și medic secundar prin concurs între anii 1925 și 1929, fiind numit la 35 de ani asistent universitar la Clinica de neurologie din București. Devotamentul său pentru studiu și cercetare este apreciat de savantul Gheorghe Marinescu, care-l

trimite cu o bursă în Olanda. Între anii 1931 și 1937, împreună cu prof. Dusser de Barenne, descrie cele trei sindromuri talamice privind sensibilitatea organismului uman. Rezultatele acestor cercetări permit clinicienilor să localizeze mai precis sensibilitatea corpului omenesc. În paralel, întreprinde studii privitoare la importanta problemă a mecanismului somnului, pe care îl consideră un proces realizat de creier în întregime (teza holistică a somnului). Deși cu gradul de medic-căpitan, fiind evreu, este luat la muncă obligatorie între anii 1942 și 1944. La recomandarea profesorului Gheorghe Marinescu, la vârsta de 37 de ani este numit docent în neurologie și la 39 de ani șef de lucrări la Clinica de neurologie din București. La 44 de ani devine membru corespondent al Societății de neurologie din Paris și membru fondator al Societății de neurologie din România.

Este numit în anul 1946 medic primar neurolog la spitalul Caritas, iar în anul 1948, la vârsta de 54 de ani, conferențiar universitar de neurologie experimentală la Facultatea de Medicină din București, apoi profesor de neurologie-endocrinologie și psihiatrie la Institutul medico-farmaceutic din Timișoara, în anul 1948.

Clipele de răgaz sunt destinate unor lecturi ale operelor lui Dante, Dostoievski, Cehov, spectacolelor cu piesele lui Ibsen sau celor de operă.

În anul când Oscar Sager absolvă liceul, în 1912, familia Teich, părinții viitoarei lui soții, cu cele două fete, Berta și Tony, pleacă în Palestina. Domnul și doamna Teich din Brăila, idealiști sioniști, vin cu o brumă de bani în Palestina

Imperiului otoman. Berta, născută la Brăila în 1900, împlinește 12 ani în Israel. Casa în care locuiesc, cumpărată de tânărul Teich, se află într-o regiune cu livezi de lămâi din Petah Tikva. Fetele învățau la „Gimnasia Hertzlia”, din Yafo. Drumul până la școală dura două ore, iar când ploua, trei ore sau mai mult pentru Berta și sora ei mai mică, Tony. Berta este o elevă eminentă, iar printre prietenii și colegii ei de școală se numără Shertok, Ichilov și Borochoy (Boger), viitoare ilustre personalități ale vieții israeliene, nume atribuite unor străzi în diferitele orașe ale Israelului de azi.

Odată cu absolvirea gimnaziului, pentru a-și putea continua studiile în condițiile financiare precare ale familiei, Berta pleacă la București și se înscrie la Facultatea de Chimie. O invazie de lăcuste face ravagii în Israel și livada de portocali arată ca după un incendiu. Familia, ruinată, se întoarce în România.

După absolvirea facultății, calda recomandare a șefei de lucrări către directorul institutului îl determină pe profesorul Ion Cantacuzino să o rețină cercetătoare în institut. Berta, în vârstă de 29 de ani, fusese desemnată să stabilească metodologia unui proiect, împreună cu Sager. Oscar Sager este subjugat de istețimea cercetătoarei, care, în plus, își purta cu o unică eleganță frapantă frumusețe. Cei doi tineri simt o atracție irezistibilă unul pentru celălalt, sufletul și mintea lor vibrează la unison. Oscar și Berta se decid să-și unească destinele.

Ajunși la Amsterdam, Oscar și Berta se căsătoresc. Berta, conștientă că Oscar se află angajat cu savantul de renume mondial Gheorghe Marinescu

În olimpul neuroștiinței, renunță la cariera ei de biolog și la proiectul de la Institutul Cantacuzino, dedicându-se carierei soțului ei. În decurs de 51 de ani, datorită distincției personale, integrității morale și modestiei ei înnăscute, Berta creează în jurul personalității științifice a lui Oscar o aureolă de seninătate și noblețe, definitorie pentru cel ce s-a numit academician profesor doctor docent Oscar Sager.

Oscar Sager

Legătura lui Oscar Sager cu Israelul era parte integrantă din armonia sa sufletească și îi permitea să-și continue tumultoasa activitate științifică. Seară de seară asculta emisiunea în limba română de la Kol Israel, chiar atunci când în salonul său se aflau personalități ca ministrul Voinea Marinescu sau academicianul prof. I. Burghele. Acest reper, nelipsit din tabietul său zilnic, explică refuzul său constant

de a intra în partidul comunist, deși aceasta reprezenta un impediment pentru cariera sa.

În 1970, la vârsta de 76 de ani, Oscar Sager reușește să vină în Israel, la invitația Societății israeliene de neurologie. Vizita întreprinsă în țară, în iarna vieții sale, este pentru savant un moment sacru. Este primit aici cu toată dragostea și stima cuvenite, de mulți dintre foștii săi elevi și colaboratori, devine membru *honoris causa* al Societății israeliene de neurologie, iar profesorul Lavy, de la spitalul „Hadasa” din Ierusalim, îl familiarizează cu viața științifică israeliană. Vizitează Ierusalimul și Țara Sfântă cu mare emoție.

Oscar Sager primește numirea de academician atunci când absurdul menținerii sale în afara Academiei devenise ridicol. Este adevărat, a suferit în tăcere, însă fără comentarii, fără a se plânge vrcodată, conștient că i se face o nedreptate. În schimb, a avut micile sale satisfacții, pe care puțini și le-au permis în acele timpuri. Menținându-și neutralitatea politică, era singurul care-și îngăduia să refuze trecerea examenului neurologilor nepregătiți, aflați în importante funcții, în ciuda presiunilor organelor de partid.

Numirea sa ca membru al Academiei de Medicină din București este urmată la scurt timp de numirea ca membru plin al Academiei Române, iar în anul 1970 este ales în Senatul Academiei Române.

În anul 1968 am norocul ca, dintr-o eroare administrativă de nume, dosarul de la Ministerul de Interne, unde figuram ca deponent, să nu fie legat de dosarul meu de la Ministerul Sănătății și sunt acceptat la doctoratul în științe medicale. În cadrul

pregătirilor pentru doctorat, îl cunosc mai îndeaproape pe prof. Oscar Sager. Stima mea pentru personalitatea sa creștea logaritmnic pe măsură ce-l cunoșteam mai bine. În anul următor, profesorul Oscar Sager este distins cu titlul de Laureat al Premiului de Stat pentru monografia *Diencefalul*. Eu, tânăr doctorand clujean, îmi prezint dizertația pe tema fiziologiei cerebelului. Lucrarea, spre surprinderea mea, place profesorului și devine certificatul de adopțiune. Am învățat de la savant să nu mă las captivat de orgoliul titlurilor și să caut să depășesc vanitatea, atâta timp cât profesiunea de medic este împestrițată de „petele albe” ale necunoașterii.

Congres de neurologie prezidat de autor
cu participarea academicienilor Sager și Kreindler

În tot acest timp, cercetările profesorului Sager se consacrau elucidării „mecanismelor reglării vegetative” de către sistemul nervos și clarificării căilor

directe de legătură între talamus, hipocamp și amigdală, căi esențiale în determinarea personalității și afectivității omului. Întreprindea aceste cercetări în relație cu cercetători din Anglia, Germania sau SUA. Sub oblăduirea atentă, dar severă, a profesorului Oscar Sager am învățat neurologia în veșnica luptă cu eroarea pândind la fiecare pas. În toamna anului 1969, am obținut titlul de doctor în științe medicale și mi-am susținut dizertația, în prezența ministrului adjunct al Sănătății, prof. Vlad Voiculescu, și bineînțeles a profesorului Oscar Sager. Când prof. Voiculescu a apreciat dizertația ca pe o contribuție esențială pentru medicina românească și internațională, am simțit că m-am apropiat cu un milimetru de maestrul Oscar Sager.

Împreună cu profesorul Sager
în cabinetul profesorului Gh. Marinescu

Au mai trecut trei ani și, la intervenția Goldei Meir și a secretarului ei de atunci, Simha Dinitz, am

primit aprobarea de a emigra în Israel. Cu sufletul la gură, am alergat la maestrul meu, pentru a-i da vestea cea mare. Nemaiascunzându-și emoția, profesorul mi-a spus: „Eu am pierdut trenul, tu mai ai șansa să prinzi ultimul vagon al ultimului tren”. Gândul că unul dintre elevii săi pleacă în țara mult visată îl făcea fericit. La 31 octombrie 1972, îmi revedeam părinții pe aeroportul Lod din Israel. Cuvintele maestrului m-au ajutat în înfruntarea greutăților inerente unui emigrări la vârsta de 43 de ani.

Bătrânețea începuse să-și pună amprenta pe sănătatea lui Oscar Sager. La 14 aprilie 1981, este internat în stare gravă la spitalul Colentina. Două ființe s-au aflat alături de el, în ultimele ceasuri, devotata-i soție, Berta, împietrită de spaima despărțirii pe care o simțea apropiată, și avocatul Academiei, devotatul său prieten, Sandu Garcia. În ultimele clipe ale vieții, conștient, dar cu mari dificultăți de vorbire, a reușit să se facă înțeles de Garcia, căruia i-a cerut să-i promită, Oscar neavând copii, că va spune Kadiș la mormânt. Cu eforturi supraomenești îi transmite soției ultimele dispoziții, după care Berta, sărutându-l pe frunte, i-a spus: „Am înțeles totul, dragul meu”.

Dragostea nețărmurită a soției sale a fost dublată de un devotament și o înțelegere depline față de acest om „vândut trup și suflet” profesiei sale, a cărei zi de muncă dura 17 ore, împărțită între facultate, cercetările alături de prof. Gh. Marinescu și studiul acasă. Era un bărbat taciturn, sever, temut și venerat de studenții care îi acceptau exigența. Berta, în culegerea de 59 de scrisori vibrante din

uriaşa bibliotecă lăsată de savant, aminteşte câteva dintre numele semnatarilor: Fulton de la Yale, Rademaker din Leiden, Oliver Crona din Stockholm, Brower din Amsterdam, J. Lhermitte, O. Crouzon, R. Garcin din Paris şi Gastaut din Marsilia. Singura mângâiere, când dorul de Oscar o podidea, consta în răsfoirea scrisorilor care-i aduceau imaginea celui ce fusese idolul vieţii ei şi un titan al neurologiei. Berta încredinţează avocatului Aharon Milstein redactarea şi formalităţile de executare a dispoziţiilor testamentare ale soţului. Proiectul de înfiinţare a Institutului de Cercetare a Somnului, care-i poartă numele, este realizat. Dorinţa pe care destinul l-a împiedicat s-o înfăptuiască în timpul vieţii, şi anume, punerea cercetărilor sale în domeniul neurologiei, neurofiziologiei şi somnului, în slujba poporului din Israel, ţară căreia Berta şi Oscar i-au fost credincioşi de la naştere şi până la moarte.

Berta Sager s-a întors în Israel, pentru a îndeplini dorinţa soţului ei: „Pleacă acasă şi caută-l pe Jean, pentru ca toate bunurile materiale să fie folosite pentru continuarea cercetărilor de neurologie”. Inspirat de pasiunea maestrului pentru marea necunoscută în care fiinţa umană îşi petrece o treime din viaţă, şi despre care se ştia atât de puţin, am decis să continuu cercetările în acest domeniu fascinant. Sprijinit de profesorii Mordehai Shani, Simon Ghiter, Haim Boikis, Iohanan Goldhammer, Shlomo Shoham şi Arie Globerson, am reuşit să înfiinţez, iar la 24 octombrie 1989, ziua de naştere a profesorului Sager şi împlinirea a opt ani de la moartea acestuia, să inaugurez Institutul care-i poartă numele. Visul profesorului devenea o

realitate, care va dăinui peste generații în slujba Israelului.

Berta Sager consideră că misiunea ei a fost pe deplin încheiată de-abia acum, când celor 350 de titluri de lucrări ale profesorului și celor șase cărți li s-a alăturat institutul de cercetări condus de elevul său. Berta Sager închide ochii definitiv la vârsta de 92 de ani la Tel Aviv, locul pe care-l părăsise în urmă cu 74 de ani pentru a-l întâlni pe idolul vieții ei, Oscar. Oscar Sager, discipol și continuator al părintelui școlii românești de neurologie, Gheorghe Marinescu, a adus făclia contribuției sale la neurologie pe pământul străbunului său Maimonide. Puternica personalitate a savantului Sager se impune și prin fiul meu, Nadir, care, prin studiile sale în domeniul celulelor-sușe (*Stem Cells*), menține aprinsă făclia lui Oscar Sager.

În ultimii șapte ani ai vieții, Berta, revenită pe meleagurile copilăriei ei, locuiește cu sora ei Tony Teich, medic pediatru pensionar. Plecată din țară ca tânără domnișoară, se întoarce ca văduva celui căruia i-a închinat 65 de ani din viața ei. Din enciclopedia de amintiri, nu reușește să aducă, în afară de cele 88 de scrisori primite de soțul ei, nici un certificat original al titlurilor lui Oscar Sager, reținute la controlul Securității comuniste, sub pretextul că vor fi înapoiate Academiei.

În ultimii trei ani, deși nu mai poate merge și-și pierde vederea, Berta, așa oarbă și transportată pe un cărucior cu roțile, cu modestele ei resurse financiare, asistă în ziua de 24 octombrie 1989 la inaugurarea

Institutului de Cercetare a Somnului, la Centrul Universitar Tel-Haşomer.

Doamna Berta Sager (în fotoliu),
la inaugurarea Institutului de Cercetare a Somnului.
Alături, dr. Jean Askenasy și Tony, sora doamnei Sager

În cuvântul ei la finalul inaugurării, Berta spune: „Mi-am împlinit misiunea, acum pot să mă duc lângă el!” Șapte luni mai târziu, în ziua de 27 mai 1990, în amurg, Berta spune celor ce o înconjoară „eu mă duc” și, peste trei ore, închide ochii pe veci. Astfel s-a stins una din cele mai distinse doamne pe care mi-a fost dat să le cunosc.

Vlad Voiculescu

În corpul medical din Israel se află mulți medici originari din România. După perioada tulbură a regimului comunist, s-a refăcut puntea între medicii

din cele două țări. Foști colegi și foști prieteni și-au reluat legăturile, în special pe bază profesională. Școala medicală din România s-a impus în Israel și se bucură de un renume bun. Cei care au contribuit mult la valoarea profesională a neurologilor evrei veniți din România au fost profesorii Oscar Sager, Artur Kreindler și Vlad Voiculescu.

Am fost deosebit de onorat când, la cererea profesorului Vlad Voiculescu, care împlinea 80 de ani, am fost invitat al Academiei Române la adunarea sa omagială. Invitația era fixată pentru data la care avea loc în orașul Ciba-Mukahari, în golful Tokio, Congresul național de neurologie din Japonia. Trebuia să prezint o conferință în prima zi a congresului. Pe de o parte, doream să particip la sărbătorirea celui pe care-l alesesem de model ca neurolog din studenție și care m-a ajutat cel mai mult în formarea mea. Dar a absenta în Japonia la data și ora când figuras în program era de neconceput pentru gazde. Eram copleșit de încurcătura în care mă aflam. De ce îl iubeam pe Vlad Voiculescu? Deoarece cu studenții era student, cu funcționarii Institutului – funcționar, cu medicii – medic, cu bolnavii – înțelegător, cu profesorii – profesor și cu savanții – savant. Niciodată grăbit sau savant cu bolnavii, niciodată nervos sau aferat cu studenții. Academicianul Vlad Voiculescu era o enciclopedie de neurologie, într-o perioadă în care informația științifică de actualitate nu ne parvenea deloc în România. Un diagnostician de o rară finețe analitică, în stare să te facă fericit când îți accepta diagnosticul. Iar dacă greșeai, îți explica de ce ai greșit și te făcea să crezi că greșeala este la locul ei,

firească și logică. Înzestrat de natură cu darul de a se simți egalul tuturor, își pleca urechea cu respect față de oricine.

L-am iubit și l-am luat drept model, deși ne era greu să-l imităm. Mulți dintre bolnavii care se adresau elitei neurologilor din Viena și Paris povesteau la întoarcere că profesorul vienez sau parizian i-a întrebat dacă fuseseră consultați de Vlad Voiculescu și „ce le-a spus el”!

În ciuda tuturor străduințelor, am înțeles că nu există nici o posibilitate de a fi în amândouă locurile deodată. Nu vroiam însă, sub nici o formă, să fiu total absent de la ședința dedicată unuia dintre cei mai distinși și valoroși dascăli ai mei, și absența mea să fie interpretată ca o inadvertență față de profesorul Vlad Voiculescu.

Stăteam trist și mă gândeam în timp ce beam un capucino la cafeneaua „Exodus” din Tel Aviv. Muștrările de conștiință mă copleșeau. Deodată, aud un glas. D. Adolf Goldstein, pacient și prieten, venit din Milano la Tel Aviv pentru câteva zile, m-a întrebat, văzându-mă: „Ți s-au înecat corăbiile?”, și s-a așezat la masa mea. I-am răspuns prompt că nu pot pleca la București să particip la sărbătorirea unui prețios dascăl al meu, dar aș vrea să trimit măcar o bursă de specializare în Israel unuia dintre elevii săi preferați și nu dispun de fondul necesar. „Nu-ți face griji. De cât ai nevoie?” și mi-a scris un cec adresat Universității pentru suma necesară creării unei burse pe numele prof. Vlad Voiculescu. Eram fericit!!! În scrisoarea de omagiere a maestrului Voiculescu se găsea și cadoul oferit de d. Adolf Goldstein. Am aflat că scrisoarea a fost citită în ședință de

academicianul prof. Nicolae Cajal, care a anunțat bursa pusă la dispoziția prof. Voiculescu, bursă care dădea posibilitatea unui tânăr cercetător român să se specializeze la Institutul de Cercetare a Somnului „Profesor Oscar Sager” de la Universitatea Tel Aviv.

Au trecut patru luni și mare mi-a fost uimirea auzind că tânărul cercetător ales de prof. Voiculescu este un evreu numit... Richard Goldștein. L-am anunțat pe donator de coincidența de nume. De altfel, această coincidență m-a ajutat să-i prelungesc ulterior durata specializării cu două luni. Dr. Richard Goldștein, care s-a dovedit a fi foarte sârguincios și dotat, a făcut cinste Institutului. În cursul specializării, a participat la două congrese internaționale, unul la Ierusalim și altul la Tokio, unde a prezentat lucrările elaborate la Institutul „Oscar Sager”.

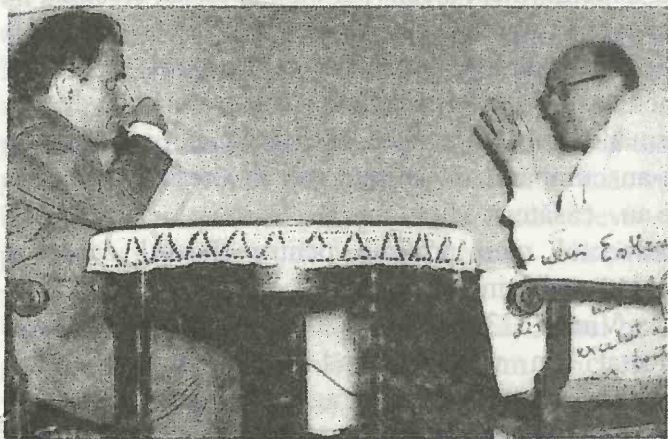
Dr. Richard Goldștein este căsătorit cu nepoata profesorului Țețu, ilustru specialist în otorinolarin-gologie. Doctorul Goldștein s-a identificat într-atât cu Israelul, încât a convins-o pe soția sa, creștină, să emigreze împreună cu fiul lor. Veniți în țară, fiul și-a continuat studiile la Technion, iar soția sa – soră medicală – și-a însușit limba și și-a dat echivalența, urmând apoi facultatea în Israel. Soții Goldștein și-au cumpărat un apartament în orașul Ramleh și și-au căsătorit fiul cu o frumoasă israeliancă. Respectul meu profund pentru ilustrul dascăl a schimbat destinele acestor oameni.

Vineri, 23 februarie 2001, Vlad Voiculescu a încetat din viață. Aflând despre moartea unui mentor, nu te poți sustrage unei reacții psihice, potrivit cu empatia dintre tine și cel dispărut. Această trezire afectivă îți readuce pe ecranul

amintirii clipe semnificative. În micul apartament din Calea Plevnei 16, îl vizitam pe dascăl pentru a-i pune întrebări sau a-l ruga să-mi explice chestiuni neînțelese și să-mi spulbere nedumeriri.

Îndurerat de trista veste, panorama amintirilor personale transformă, în conștiința mea, încet-încet, imaginea iubitului dascăl într-un mit. Citisem în paragraful „Anamnesis” al lui Platon descrierea fenomenului de mitizare. Neurologul Voiculescu, virtuoz al specialității sale, s-a făcut cunoscut multor omologi din Statele Unite, Canada, Franța, Germania și Israel.

Experiența pe care i-a conferit-o traiul sub trei regimuri – 37 de ani sub regalitate, 42 de ani sub dictatura comunistă și nouă ani sub regim postcomunist – încheie o viață de 88 de ani cu demnitatea modestiei, dublată de înțelepciune. De multe ori s-a izbit de reacții ostile, provocate de invidie, dar nu riposta niciodată, nu comenta și când

Vlad Voiculescu (în dreapta), împreună cu autorul

preopinenții depășeau măsura se întorcea acasă pentru a asculta o sonată de Beethoven, pe care-l diviniza.

Respecta credința și naționalitatea fiecăruia, fără a-și impune vreodată unicul său credo, în geniul omenesc. Se bucura de respectul și de simpatia clerului de toate religiile, dar a lăsat cu limbă de moarte dorința de a fi incinerat, de a nu-i fi trupul expus la Academie, de a nu se ține discursuri și de a nu i se depune flori sau coroane. Nu i-am respectat dorința și lângă vasul ce poartă cenușa celui ce va rămâne în mintea mea, cât va fi vie, „mitul Vlad Voiculescu”, stă o coroană de flori stingheră, pe care scrie „De la un elev”.

Artur Kreindler

În anul 1924, tânăr absolvent al Facultății de Medicină din București, dr. Artur Kreindler, în vârstă de 24 de ani, este trimis pentru specializare la Paris. Aici își însușește tainele electrofiziologiei, lucrând cu doi maeștri în materie, Lapique și Bourguignon. În 1928 se întoarce la București, unde este numit asistent al profesorului de neurologie Gheorghe Marinescu. Din perioada acestei fertile colaborări cu savantul român au văzut lumina tiparului lucrări consacrate electroencefalografiei, tonusului muscular și reflexelor condiționate. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial și al regimului legionar din România, Artur Kreindler lucrează ca medic neurolog la spitalul și policlinica „Iubirea de oameni”, conduse de dr. Ghelerter, un medic cu vederi progresiste.

După căderea regimului fascist antonescian, este numit profesor de neurologie. Clinica neurologică nou înființată, pe care o conduce, este găzduită de profesorul Danielopolu. Această perioadă este marcată de un permanent efort organizatoric. Profesorul Artur Kreindler, ajutat de conjunctura comunistă și de orientarea sa de stânga, reușește în anul 1949 să înjghebeze un colectiv de neurologi care va constitui nucleul viitorului Institut de Neurologie al Academiei Române. Cercetători ca neurofiziologul dr. Eduard Crighel și neurochimista Nela Mison-Crighel, anatomopatologul Teodor Hornet și eminentul clinician Vlad Voiculescu sunt câțiva dintre cei care se alipesc acestui nucleu și vor reprezenta motorul științific al realizatorilor de pe strada Povernei. Anii ce urmează sunt caracterizați de febrila activitate experimentală a grupului. Locuitorii cartierului află de vecinii dăruți științei datorită lătratului câinilor, mieunatului pisicilor și mirosului specific al cobailor și șobolanilor din cuștile de la subsolul Institutului.

În paralel, la spitalul Colentina, unde savantul Gh. Marinescu își avusese secția de neurologie, eminentul neurolog profesor Oscar Sager alcătuisese al doilea focar științific în specialitate. Cei doi asistenți ai lui Gheorghe Marinescu, Sager și Kreindler, devin doi dintre liderii incontestabili ai neurologiei românești din perioada postbelică, 1950 – 1980. Această realitate istorică a neurologiei românești merită o analiză psihosocială, care ar putea contribui la înțelegerea aspectului moderat al antisemitismului românesc, amprentă a marii intelectualități, spre deosebire de antisemitismul agresiv caracteristic

În cabinetul său de la Spitalul Central, academicianul A. Kreindler discută rezultatele cercetării întreprinse de doctorul în științe medicale J. Askenasy (București, 1968)

vulgului și micii burghezii românești a primei jumătăți a secolului XX. O istorioară adevărată, care însă poate lua cu succes locul unei analize psihosociale. Profesorul Ion T. Niculescu, o personalitate remarcabilă în domeniul anatomohistologiei, care conducea un serviciu de consultații neurologice la spitalul Colțea din București, îl avea printre elevii săi pe talentatul Eduard Crighel. În anul 1935, dr. Crighel se înscrie, împreună cu alți mulți colegi, la concursul de externat al spitalului Colțea. O grupă de studenți legionari îi imobilizează fizic și îi împiedică pe studenții evrei să participe la concurs. Ion T. Niculescu, care cunoștea lista candidaților, întreabă: „Unde sunt candidații evrei?”. La răspunsul „Nu s-au prezentat”, profesorul sesizează manevra deja cunoscută în țară și suspendă concursul.

Povestea se repetă și profesorul suspendă concursul a doua oară, asumându-și riscurile. Astfel, impune ca a treia oară candidații evrei să fie prezenți. Această conduită a profesorului Niculescu, din anul 1935, este total contrastantă cu ceea ce se întâmplă 12 ani mai târziu, în anul 1947. Ministerul Sănătății creează două servicii de neurologie la Spitalul Central, pe care le încredințează unor distinși neurologi evrei, profesorii Rădovici și Façon. Profesorul Ion T. Niculescu își dă demisia din spital, în semn de protest pentru numirea a „doi venetici”, ca patroni în neurologia românească. Această atitudine ilustrează convingător limitele filosemitismului profesorului Ion T. Niculescu, sau limita principiilor democratice ale marilor intelectuali români. Un număr important de colaboratori părăsesc țara și își înjghebează colective de lucru în toate colțurile lumii: dr. Steriade, actualmente profesor de neurofiziologie la facultatea Laval în Quebec, dr. Ionășescu, profesor de neuropediatrică la universitatea din Iowa (SUA). Lista fiind foarte lungă, mă opresc la aceste două exemple. În anul 1977, la al XI-lea Congres mondial de neurologie, ținut la Amsterdam, în ultima seară a Congresului dr. Ionășescu a avut ideea să-i invite, la bordul unui vas care parcurgea canalele Amsterdamului, pe toți neurologii care aparțineau nucleului Gheorghe Marinescu. Nu mai rămăseseră multe locuri libere pe vas. A fost o seară de neuitat, în care s-a vorbit românește, s-au depănat amintiri și s-au sudat legături pentru viitoare colaborări. Spiritul celor doi mari dascăli, Artur Kreindler și Oscar Sager, a supraviețuit și a reușit să fertilizeze semințele

împrăștiate în cele patru colțuri ale lumii de către dictatura comunistă. Merită amintit că distinsul neurofiziolog dr. Eduard Crighel și neurochimista Nela Mison Crighel au emigrat la vârste înaintate în Israel, nu pentru că ar fi fost fericiți și apreciați așa cum se cuvenea în patria română.

În anul 1977, profesorul Artur Kreindler, directorul Institutului de Neurologie al Academiei, muta secția de cercetare la Spitalul Central, lângă secția clinică aflată aici încă din 1950. La spitalul care purta numele maestrului său Gheorghe Marinescu, realizează îmbinarea cercetării științifice cu clinica. Majoritatea neurologilor lucrau în ambele secții, realizând sudura între practic și fundamental. Secția clinică servește drept clinică suprauniversitară și concentrează specializările și doctoratele în neurologie.

Figuri ale neurologiei mondiale veneau să-și petreacă anul sabatic în România, atrași de charisma și de realizările profesorului Kreindler. Grație temperamentului său neobosit, reușește să atragă în jurul său personalități consacrate din lumea neurologiei românești, ca profesorii Ionescu-Sisești, Anghel Radovici, State Drăgănescu și Ion T. Niculescu.

Om de o vastă cultură, vorbind curent cinci limbi, mare admirator și cunoscător al lui Goethe, se dedică între anii 1980 și 1988 operei lui Shakespeare, pe care o cunoaște în întregime și în profunzime și pe care o analizează din unghiul cercetătorului conștiinței umane. Căutând să-i tâlmăcească creația, îi dedică o carte. Profesorul Kreindler, bun cunoscător al muzicii simfonice și de

cameră, a continuat să cânte la pian, în ciuda surzeniei care încă din 1975 îi limita contactul cu lumea înconjurătoare. Participă activ la numeroase congrese și simpozioane și reușește să lege prietenii, grație activităților sale științifice și umorului său original, cu majoritatea personalităților contemporane din domeniu, își dă asentimentul și susține aliaua fiicei sale, Josepha, neurolog de profesie, în Israel.

În cursul ultimei vizite în Israel, când a prezentat la spitalul Beilinson rezultatele cercetărilor sale în afazie (tulburări de vorbire), i se decernează titlul de membru de onoare al Societății israeliene de neurologie. Singurii neurologi români cărora li s-a decernat acest titlu au fost Oscar Sager și Artur Kreindler, la propunerea profesorului Lavy și a mea. Întors acasă, începe să picteze, declarând că a fost profund impresionat de neobișnuitul colorit al Israelului.

În perioada Institutului din strada Povernei, profesorul Artur Kreindler se ocupa de studiul electroneurofiziologiei experimentale și clinice a talamusului, substanței reticulate a mezencefalului și cerebelului, publicând nenumărate cercetări și monografii. Investiga aspectul general al epilepsiei, considerând-o un fenomen global, care în timpul crizei provoacă modificări ale întregului organism. Scrie o carte despre epilepsie care primește Premiul de Stat și o monografie publicată de Pergamon Press. Elaborează tratate de neurologie și epileptologie. În ultimii zece ani ai activității sale profesionale, este foarte interesat de microcirculația trunchiului cerebral, pe care o studiază împreună cu

dr. GrațIELa Marcovici, și ea o nouă imigrantă în Israel. Publică aproape o mie de lucrări științifice, egalându-l pe maestrul său, savantul Gh. Marinescu.

În anul 1960 i se dedică un volum omagial, la editarea căruia participă eminente ale neurologiei mondiale ca Bremer, Hoff Brazier, McDonald Critchley, McMenemy, Konorsky și mulți alții. Este ales membru al organizațiilor International Brain Research și World Federation of Neurology.

Cu deosebită pasiune, profesorul Artur Kreindler se dedică din tinerețe studiului afaziei, scriind studii, articole și monografii. În ianuarie 1988, termină redactarea volumului despre afazie, pe care îl trimite spre publicare Editurii Academiei. A doua zi, o afazie totală, consecință a unui accident vascular cerebral, pune punctul final dramei maestrului afaziolog. Natura încheie capitolul Artur Kreindler cu tema inițială. Cu două săptămâni înainte, tovarășa sa de viață, Clara Kreindler, se stinsese și ea.

Nicolae Cajal

Moartea unei personalități în mileniul al treilea, când lumea numără șase miliarde de oameni, iar sute de personalități mor în fiecare zi, este un fapt banal, dar nu așa simți la moartea dascălului tău. Cere-monia înmormântării lui Nicolae Cajal, devenită omagiul adus de o țară întreagă unuia din cetățenii săi, este o excepție. În ziua de marți, 9 martie 2004, România a înscris în cartea de aur a oamenilor ei de seamă figura savantului Cajal. La ceremonie au

participat și au luat cuvântul președintele statului român, primul ministru, președintele parlamentului, președintele Academiei, miniștri, reprezentanții cultelor, ambasadori și înalți demnitari de stat. România își pleacă cu smerenie capul în fața trupului neînsuflețit al celui ce a fost și va rămâne în istoria personalităților sale Nicolae Cajal.

Născut cu capacități biologice deosebite, caracterizat printr-o putere de analiză și sinteză a creierului care-i permitea să deosebească esențialul de secundar în fracțiuni de secundă, cu o inteligență și o memorie în stare să deducă de la perceperea primei silabe întreaga frază, înzestrat cu harul de a-și iubi semenii, a întrunit toate calitățile necesare pentru a deveni medic, cercetător, diplomat și conducător de obște. Având prilejul de a mă afla în preajma academicianului Cajal în diferite ocazii, în România sau peste hotare, am fost totdeauna fascinat de profundul respect și sincera dragoste pe care le inspira celor ce-l înconjurau, colegi academicieni în frunte cu însuși președintele Academiei, Eugen Simion, oameni de stat, servitori, savanți, șoferi, miniștri, chelneri, tineri sau bătrâni... De câte ori încercam să descifrez acest fenomen, ajungeam la concluzia că în miezul preocupărilor sale și în orice analiză a situațiilor Cajal pune, mai presus de orice, ființa umană. Niciodată nu a jignit pe cineva cu vorba, cu gestul sau cu privirea. Ca medic, Nicolae Cajal a urcat toate treptele profesiei până la gradul de profesor șef de catedră în virusologie. În urmă cu 40 de ani, virusologia reprezenta unul dintre motoarele principale ale progresului în biologie și Cajal se impune pe plan internațional, publicând sute

de cercetări științifice de valoare. Este propus pentru titlul de academician la o vârstă relativ tânără.

Nicolae Cajal

Ca o recunoaștere a cercetărilor sale științifice, este numit membru activ al Societății Regale de Medicină a Angliei. La despărțirea Academiei de Academia de Medicină, este numit președintele Academiei de Științe Medicale a României. În această funcție, este cel care trebuie să aprobe numirea oricărui candidat la înaltul titlu de membru al Academiei de Medicină. Nicușor Cajal reușește să dea dovadă de o asemenea imparțialitate, încât până la moarte se bucură de un respect rar întâlnit.

A fost președinte al Federației Comunităților Evreiești din România între 1994 și 2004, perioadă când țara număra o populație de 12.000 de evrei. Nicolae Cajal deține demnitatea de deputat în parlament, cu o dublă identitate – de român și de

evreu. De-a lungul istoriei, dubla identitate este obiect de repetate controverse. Iată însă că în cazul Nicolae Cajal, calitatea de român-evreu a devenit un dat nu numai necontroversat, dar și elogiât. Ca român-evreu, Nicolae Cajal reprezintă o complexitate demnă de a i se consacra un tratament enciclopedic. Devotat patriot român, el se dedică studiului *Talmudului*, este un cunoscător al valorilor evreiești și un sincer iubitor al Statului Israel.

Odată cu preluarea fabuloasei averi a bancherului Jacques Elias, donată Academiei Române, Nicolae Cajal se dovedește un talent și în diplomația financiară și vine în sprijinul academicienilor aflați în situații precare.

Deținător a trei funcții-pivot în România – șef spiritual al medicinei românești, șef financiar al Fundației Elias și șef spiritual și deputat al evreimii românești – Cajal concentrează în persoana sa o remarcabilă forță politică, pe care o pune cu înțelepciune în slujba României.

În momente de cumpănă însă, care priveau viața și sănătatea sa, decide să se supună operației chirurgicale în Israel și se internează la Spitalul Hadasa din Ierusalim.

Cajal este un exemplu viu al unității hegeliene dintre cinste și compromis. În diferite situații de tensiune politică, precum aceea creată de opinii diferite asupra definirii Holocaustului, Cajal este obligat să ia poziții paradoxale de compromis. Calitățile sale de diplomat îl plasează în „locul geometric” al unui for de utilitate națională. Acest for rămâne activ până în ultima clipă a existenței sale. Poartă cu distincție greaua suferință și, cu

ajutorul fiicei sale Irina, se menține demn până la ultima suflare. Omenia a constituit numitorul comun al tuturor acțiunilor întreprinse de Nicolae Cajal în cele trei funcții în care a activat. Prin autenticitatea omeniei sale, își câștigă considerația întregii Româнии.

Melvin Yahr

Născut în New York în anul 1917, ca mezin între cei șase copii ai unor emigranți evrei ortodocși din Austro-Ungaria, de meserie brutari — deși numele amintește mai degrabă de cea de pădurar — își termină studiile de medicină și este înrolat în armată în 1944 — 1947; parcurge apoi, cu excelență, specializarea în neurologie la Universitatea Columbia, cu eminentul profesor Houston Merritt. În 1960 conduce studiul care-i aduce consacrarea pe viață. Dopamina era un mediator chimic descris de Arvid Carlson ca lipsind la bolnavii de parkinson, descoperire pentru care a luat Premiul Nobel în 1950. Dopamina are un precursor, L-Dopa. Melvin Yahr administrează acest precursor unui grup larg de pacienți și dovedește magistralul lui efect de reducere a rigidității și tremorului la bolnavii de parkinson. În câțiva ani, 1,5 milioane de bolnavi ingerau acest medicament cu efecte salvatoare.

Este numit profesor și conducător al departamentului de neurologie al Spitalului Mount Sinai din New York și al Facultății de Medicină la New York University. În mai 1981 devine unul dintre cei o sută de neurologi care continuă, sub conducerea

sa, cercetarea științifică a bolii parkinson și a efectelor L-Dopa și publică, împreună, opt din cele 300 de lucrări științifice ale savantului cu colaboratorii săi. Între aceste opt lucrări figurează și cea dintâi devenită clasică despre „Somnul la bolnavii de maladia parkinson”.

Proiectul la care lucrasem un an și jumătate îmi fusese respins de Comitetul științific al Institutului de Cercetări American/Israelian din Ierusalim. Încercând să verific adevărul celor decretate de cercetătorii din Ierusalim, și poate într-o încercare de a-mi vindeca depresia, am trimis proiectul celui mai renumit parkinsonolog al vremii, prof. Melvin Yahr. Trecuseră trei luni și uitasem, când într-o zi sună telefonul acasă, aud o voce vorbind cu accent american, din spusele căreia reușesc să descifrez că mă întreabă dacă eu sunt Jean Askenasy. Răspund: „Da!”. Și-mi spune „Ți-am trimis biletul de avion, vino cât poți de repede să execuți proiectul”. Nu pot să descriu ce a însemnat pentru mine, cunoscut *troublemaker*, neurologul român care citește reviste de neurologie franțuzești și nu americane, să fiu invitat de maestrul Yahr la New York! Am plecat peste trei zile. Ajuns în fața cabinetului său, secretara sa neagră aflată în anticameră m-a întrebat: „Ți-ai făcut formele de asigurare?”. La răspunsul meu negativ, m-a trimis la parter, unde am făcut formele, cu care ocazie am fost evaluat pentru prima oară în viața mea la suma de 100.000 de dolari. Nu-mi venea să cred că valorez atât! Am revenit la secretară și m-a anunțat profesorului. Am intrat cu o emoție foarte ușor de citit pe fața mea. Aveam 52 de ani și profesorul avea 64; i-am spus: „Vă salut,

domnule profesor Yahr”; s-a ridicat de pe scaunul pe care şedea, s-a uitat împrejur şi m-a întrebat: „Vezi studenţi aici? Eu sunt profesor numai în amfiteatru, aici sunt Mel, ai înţeles, Jean?”. I-am răspuns: „Da, Mel” şi de atunci şi până s-a stins din viaţă l-am iubit la fel, dar stima şi respectul creşteau pe măsură ce-l cunoşteam mai bine.

Melvin Yahr

Şi soţia mea, Rita, i-a fost dragă după ce l-a făcut să râdă cu poftă într-o zi, când, întâlnind-o pe coridor, la întrebarea: „Îl cauţi pe Jean?”, ea i-a răspuns: „Nu, cecul lui cu salariul”. La împlinirea a 80 de ani, toţi cei o sută de asistenţi ai săi, deveniţi, în mare majoritate, profesori de neurologie, am fost invitaţi la hotelul Pierre din New York pentru a-l sărbători. Autenticitatea şi modestia lui Mel m-au convins definitiv că în lipsa acestor calităţi nu poate exista o minte creatoare.

III. CREIERUL ȘI CUNOAȘTEREA

Dorința de a cunoaște este un instinct înnăscut pe care orice om îl poartă cu sine de la naștere până la moarte. Creierul fiecărui om are posibilitățile sale individuale de a cunoaște, de a înțelege și de a înmagazina cunoașterea.

În cei 250.000 de ani de existență a lui *Homo Sapiens*, știința a sfredelit poteci înguste dar adânci în sfera necunoscutului, dezvăluind omenirii secrete care i-au adus progres, civilizație și bunăstare.

Cheia progresului în cunoașterea realului este știința. Ea străpunge necunoscutul și, prin „intermediul” creierului, realizează progresul omenirii. Domeniul cunoașterii care se ocupă de înțelegerea activității creierului este neuroștiința. Pietrele de hotar care conduc către desăvârșirea limbajului cu care natura îl creează pe om sunt consfințite ca momente din istoria cunoașterii în care ignoranța învinsă permite apropierea de adevăr. În majoritatea lor, aceste momente sunt legate de sacrificii omenești.

Ritmul cunoașterii este în accelerație permanentă. Este suficient să trecem în revistă modul cum fiecare secol din ultimele trei milenii l-a depășit pe cel anterior. În genetică, de la descoperirea lui James Watson și Francis Crick în 1953 a structurii moleculei de ADN, purtătoarea matriței eredității, și până la decodificarea

genomului uman de către grupurile Project și Celera în 2001, au trecut 48 de ani. Numărul de gene decodificate în ultimii trei ani depășește numărul de gene decodificate în primii 45 de ani. Acest raport demonstrează procesul de accelerare permanentă a cunoașterii. Una dintre explicațiile acestui ritm în permanent progres este *efectul interdisciplinar*, adică utilizarea cuceririlor cunoașterii științifice din domenii diferite, precum fizica și matematica în biologie sau biologia în computere și electronică. Apariția unor științe ca bionica și ingineria genetică sunt consecințe directe ale efectului interdisciplinar. O dovadă pregnantă este descoperirea-cheie a neuroștiințelor moderne și anume RMI-ul funcțional. La aceasta au contribuit, esențial, toate rezultatele în fizică ale lui Maxwell, Thomsen, Max Planck și Einstein, terminând cu studiul lui Seiji Ogawa din 1990, care demonstrează că activarea creierului depinde de nivelul de oxigenare al sângelui și astfel poate fi azi detectată zona anume din creier activată în timpul gândirii.

Apogeul efectului interdisciplinar este însă realizat de *world wide web* (în traducere – largă țesătură mondială a informației, prescurtat *www*) care, după cum o arată lista pietrelor de hotar ale cunoașterii științifice, intră în conștiința omenirii în anul 1992.

La începuturile sale, omenirea cunoștea dimensiunile spațiului pe care vederea cu ochiul liber o permitea. Vederea cu ochiul liber l-a determinat pe om să utilizeze scara de măsurare a spațiului cu metrul. Descoperirea astrelor l-a obligat să utilizeze lumina ca măsură a spațiului. Filosofii

greci, atomiștii, au emis o teorie care considera lumea materială ca fiind compusă din elemente mici și indivizibile numite *atomi*. Acest concept a fost dezmințit și descoperirea infinitului mic a împins către măsurarea spațiului cu a milioana parte dintr-un metru, *micronul*. Descoperind că atomul nu este indivizibil, cum îl considerau atomiștii greci, ci divizibil, știința a căpătat un nou impuls.

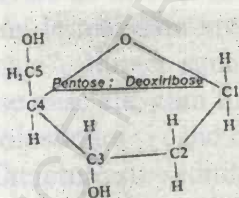
În ultimii ani, în istoria cunoașterii are loc un eveniment științific de o extraordinară importanță, apariția nanotehnologiei. Trei chimiști – Robert Curl, Harold Kroto și Richard Smalley – sunt laureați ai premiului Nobel pe anul 1996 pentru realizări în domeniul nanofizicii. Poteca străpunsă în sfera cunoașterii realizează pentru omenire o revoluție științifică inegalabilă, care va aduce un progres neasemuit. O nouă scară a dimensiunii spațiale, *nanometrul*, și a timpului, *nanosecunda*, va domina gândirea științifică a viitorului. Nanometrul este a miliardă parte dintr-un metru. Nanofizica a făcut obiectul unui congres mondial la Trieste, în Italia, la 10 decembrie 2003. Acest congres consemnează aprofundarea în înțelegerea materiei de la scara de 1 m pe un milion (10^{-6}), la scara de 1 m pe un miliard (10^{-9}). Această nouă scară a dimensiunii spațiale dă oamenilor de știință posibilitatea să vadă elementele esențiale, spre exemplu carbonul, într-o nouă configurație. Atomii de carbon devin, din microunivers, macrounivers. Carbonul, considerat un element simplu, își schimbă proporțiile, vârful de ac devine o planetă.

Descoperirea tehnologiei nanometrice netezește drumul spre reconstituirea țesuturilor vii, precum

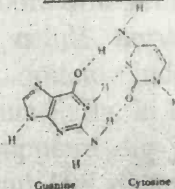
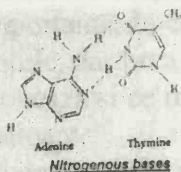
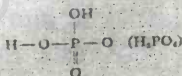
pielea, osul, cartilagiile și mușchii. Într-un viitor nu prea îndepărtat se vor realiza medicamente de comandă adaptate fiecărui om, elaborate de farmacist pe loc, în funcție de datele genetice individuale, existente pe buletinul magnetic al fiecăruia.

Evoluția ne conduce cu pași siguri spre următoarea revoluție științifică, și anume, coborârea cu o zecimală în scara dimensională, de la nanofizică la angstrofizică, adică la a zecea miliarda parte dintr-un metru, *angström*ul. Uriașe și inimaginabile perspective în domeniul cunoașterii oferă știința omenerii viitorului. Cu cât scara dimensiunii spațiale coboară, cu atât posibilitățile noastre de a cuceri spațiul cosmic cresc. Angstrofizica va fi probabil dimensiunea spațială cu ajutorul căreia vom putea călători printre astre, cu viteza luminii.

Știința a descoperit că viața a apărut când materia, în veșnica ei încercare de a găsi perechea electronilor singuratici, a combinat trei molecule lipsite de viață într-o biomoleculă. Aceste trei molecule erau un nitrogen, o pentoză și un fosfat.

D - Phosphate group

Cele trei molecule lipsite de viață

Biomolecula a creat macromolecule reprezentând proteine, glucide și lipide, care, acționând ca enzime, transportori, hormoni, receptori și anticorpi, s-au organizat într-o celulă. Omul este compus din zeci de mii de miliarde de astfel de celule, iar creierul, din o sută de miliarde. Celula este unitatea biologică a vieții. Materia anorganică este infinită. Viața este fenomenul biologic tranzitoriu în care anorganicul devenit organic se menține independent până la reîntoarcerea în materia anorganică.

IV. CREIERUL EMOȚIONAL

Iubirea este esența structurală a prieteniei, este baza empatiei dintre semeni, opusă mizantropiei, disprețului și fobiei de oameni. Este fundamentul vieții de familie și colectivitate, este chitul care cimentează legăturile sociale, este frumosul în viață.

Iubirea și ura sunt sentimente a căror origine se află în creierul emoțional. Deși situate la antipodi pe harta emoțională, funcția lor armonioasă este dovada unui creier sănătos.

Iubirea și ura, plăcerea și supărarea, bucuria și tristețea, numite prozaic stări de spirit, reprezintă emoții. Fiecare dintre noi trăiește aceste emoții zi de zi, oră de oră, cu anumite intensități, uneori mai vii, alteori mai șterse. Cunoaștem în decursul unei zile un univers de trăiri și suntem atât de obișnuiți cu ele, încât nu le mai dăm vreo importanță, le considerăm „normale”. Știm ce sunt emoțiile, dar prea puțini știu unde se nasc ele, cum funcționează și ce rol au, când sunt folositoare și când dăunătoare.

Creierul este sediul, elaboratorul și modulatorul emoțiilor noastre. Fiecare celulă nervoasă, zisă neuron, acționează ca o unitate independentă, aidoma unui sofisticat computer, aflat în legătură cu minimum alte 2000 de computere din jur. Să ne imaginăm o clădire conținând 100 de milioane de saloane cu 2000 de computere fiecare, legate între

ele într-o rețea, și avem imaginea creierului. Oare va putea vreodată să fie realizat, în mod artificial, un astfel de creier? Răspunsul este: Da, dar această realizare va reprezenta creierul într-un anumit moment dat, deoarece fiind un organ viu, în milisecunda următoare structurile a sute de mii de computere se schimbă, schimbând configurația întregului, de așa manieră încât nu mai corespunde cu ceea ce abia fusese realizat. Creierul a ajuns la această perfecțiune ca urmare a unei evoluții în spirală, de milioane de ani.

În această complexă structură numită creier se află *creierul emoțional*, numit în limbaj științific *zona limbică*. *Limbic* vine de la cuvântul *limb*, care înseamnă granița dintre paradis și iad. Este cel mai adecvat nume dintre cele date tuturor organelor. Lobul limbic primește semnale pe care le retransmite fie intacte, fie transformate, realizând analiza și sinteza emotivității noastre. Emotivitatea și celelalte funcții cerebrale au un fond ereditar evident.

Experiența vieții îl ajută pe individ să-și cunoască, cu timpul, profilul de reacție emoțională. El încearcă în mod rațional să-și domine emotivitatea, reușind însă totdeauna parțial. Particularitățile individuale ale universului nostru emoțional sunt eșalonate pe un spectru foarte larg, care are la un pol indivizi foarte puțin emoționali, pe care îi numim *flegmatici*, iar la celălalt, indivizi foarte emoționali, pe care îi numim *isterici*. Să nu-i uităm însă pe rașionali introverțiți, care pot fi foarte emoționali fără a se manifesta, și nici pe extroverțiți, care au emoții de intensitate normală dar forța cu

care se exteriorizează dă impresia falsă de intensă emotivitate, deși se stinge în timp normal.

Oamenii complet lipsiți de emoții sunt bolnavi. Aceștia au toată viața dorința fierbinte de a trăi emoțiile despre care află din descrierile celor din jur, uneori recurgând la utilizarea de droguri, pentru a și le provoca.

Trecerea de la simpatie la antipatie și de la iubire la ură este un fenomen foarte frecvent în lumea animală. Un grup de celule nervoase dintr-un nucleu numit *amigdalian*, aflat în regiunea limbică, este centrul reacțiilor violente ale urii și agresiunii. El este contrabalansat și ținut în echilibru de către grupuri de celule nervoase situate în părțile anterioare ale creierului, care intră în acțiune de îndată ce *amigdala* este activată, neutralizând-o și stingând ura și violența. Cele două formațiuni care contracarează acțiunile agresiv-impulsive ale amigdalei intră în acțiune concomitent cu activarea amigdalei, asigurând la oamenii normali armonia emoțională necesară vieții.

Liniștea interioară sau iritabilitatea, agitația, violența reacțiilor, dependența de tutun și de droguri se manifestă în funcție de tipul emoțional al individului. Toate aceste reacții au loc datorită secreției neurotransmițătorului endorfinic, deci cantitatea secretată are un rol determinant. Substanța biochimică *opiod endorfinic* a emoțiilor, cu structura ei foarte apropiată de structura morfinei, este produsă cu fiecare emoție pe care o trăim. Ea nu este singura substanță biochimică implicată în emoții, dar este cea mai importantă.

Să nu uităm rolul important al emoțiilor în procesul de memorizare și învățare. Este cunoscut fiecăruia dintre noi faptul că ținem minte cel mai bine întâmplările în care trăirile emoționale au fost foarte puternice, în care ne-am făcut de râs sau am fost jigniți de moarte.

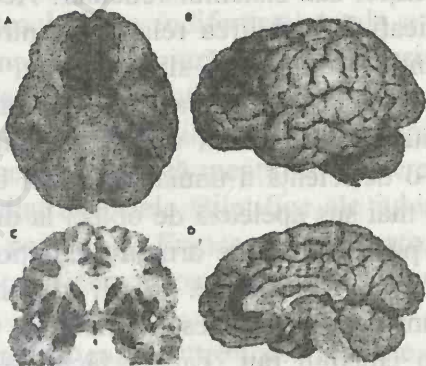
Importanța emoției în stabilirea contactului dintre oameni a fost până de curând neglijată sau puțin cunoscută. Recentele studii despre limbajul vorbit, realizate la Institutul de științe cognitive din Berkeley de către cercetătoarea Schwartz, demonstrează importanța covârșitoare, în contactul verbal dintre oameni, a conținutului emoțional al cuvântului. Expresia feței și tonalitatea adresării au o importanță cel puțin egală cu conținutul limbajului. Emoționalitatea limbajului este cea care decide ce anume recepționăm din cele auzite, ce anume creierul nostru emoțional acceptă să fie recepționat, impresionat și înregistrat.

Pentru a înțelege de ce creierului emoțional i s-a atribuit numele graniței dintre paradis și infern, să luăm exemplul zilelor pe care le trăim. Dacă ne-am lăsa total pradă emoțiilor, am deveni melancolici sau depresivi, adică am trăi *iadul*. Inteligența cu care ne menținem echilibrul emoțional constituie așa-zisul *paradis*.

Pentru a putea analiza și sintetiza în mod riguros imparțial informația, ar fi nevoie să elimini din psihic credința și din creierul emoțional afectul. Acest lucru este însă imposibil, deoarece este contrar esenței organismului uman, ale cărui componente emoționale își au sursa în substraturile anatomo-histologice ale creierului.

Binele și antipodul său, răul, sunt repere psihice care nu pot fi separate, ambele fiind produse ale creierului nostru emoțional. În ultimă instanță, ele rezultă din reacții biochimice diferite ale unor centri nervoși identici. Ideea coexistenței într-o unitate apare încă în concepția lui Zarathustra, preot al Persiei antice, care consideră răul și binele ca un dualism existent într-un zeu unic. Nietzsche preia, în cartea sa *Așa grăit-a Zarathustra*, ideea dualității bine-rău, pe care-și bazează teza veșnicei reîntoarceri (istoria se repetă). Aceste trăiri se traduc fie în empatie, fie în antipatie, care încep să fie recunoscute de cercetarea neurocognitivă. Preponderența uneia este însoțită de inhibiția celeilalte, cu aceeași intensitate, astfel încât armonia înseamnă echilibrul lor. Sentimentul de ură este o formă mai severă a răului. Răul, pentru a fi înțeles, trebuie abordat biologic, genetic, medical, psihanalitic, artistic, filosofic și teologic.

Dintre toate centrele emoționale ale creierului, cel mai prolific rămâne amigdala.

Creierul emoțional și amigdala

Situată la baza creierului, ea este în prezent obiectul unor intense studii. Sentimente ca teama, panica, agresivitatea, violența, stresul, precum și cele două forme de manifestare ale credinței religioase, superstițiile și prejudecățile, sunt funcții legate de structurile emoționale.

Pentru ca răul sau binele să se producă, este nevoie de prezența unui stimul adresat unuia dintre cele cinci simțuri sau de incidența unei idei inițiate de creierul asociativ, care, traversând structurile amintite, primește tenta emoțională. În cazul emoțiilor provocate de gândire, *emoția se confundă cu justificarea rațională a existenței ei*. Neuroștiința modernă susține că este extrem de dificil să recepționezi informații care să fie analizate de creier în lipsa componentei emoționale.

Patru sectoare ale creierului au o importanță decisivă în stabilirea relațiilor dintre oameni. Acestea sunt: creierul asociativ, de analiză și sinteză a percepțiilor și elaboratorul gândirii; centrul durerii sau talamusul; centrul emoțional sau limbic; și centrul atenției sau sistemul reticular. Acești centri sunt implicați în stabilirea relațiilor dintre oameni, determinând relațiile de simpatie sau antipatie, dorința de a revedea persoana cu care ai venit în contact sau de a nu o mai vedea niciodată. Cei ce suferă de o deficiență a unuia sau a doi din centrii enumerați mai sus apelează de obicei la droguri sau la alcool, pentru a obține armonia emoțională, atât de utilă vieții echilibrate. Marii dependenți de droguri sunt oameni cu aceste deficiențe. Obişnuim să acuzăm „mediul rău” care a făcut ca un tânăr frumos și promițător să cadă victimă drogului. Dar

nu mediul înconjurător, ci mediul intern, și anume dezechilibrul dintre centrul creierului, poartă vina.

Centrul responsabil pentru tipurile de mizantrop, „cel care urăște oamenii”, sau de misogin, „cel care urăște femeile”, se află în creierul emoțional. În revista științifică „Science” (numărul 5679) a apărut un articol ale cărui implicații sunt atât de importante, încât merită să fie descrise. Odată descoperită gena care dă naștere receptorilor sensibili la substanțele asemănătoare opiului, s-au putut realiza în laborator șoricei deposezați de această genă. Spre surprinderea cercetătorilor, acești șoricei nu prezintă fenomenele care caracterizează atașamentul maternal al șoricelului nou-născut. Absența atașamentului maternal îi face indiferenți. Prima concluzie a acestei descoperiri este faptul că, spre disperarea poezilor și a religioșilor, afectivitatea pare a fi o simplă reacție biochimică dependentă de o genă. Pe de altă parte, aceste rezultate, extrem de interesante, deschid o porțiță de speranță pentru repararea genelor defecte la copiii autiști sau cu alte boli psihice. Se prea poate ca defecte ale acestor gene să stea la baza indiferenței totale a autiștilor față de mediul înconjurător, precum și față de părinți. Cercetările continuă cu intensitate și, în ciuda nemulțumirii poezilor, psihiatria dobândește o nouă perspectivă. Merită menționat că cercetătoarea care a studiat aspectele științifice ale iubirii este o italiancă, pe nume Francesca D'Amato, care a colaborat cu o cercetătoare de la Institutul Pasteur din Paris.

Cea mai intensă dintre toate formele iubirii de pe pământ și cea mai proslăvită în literatură și arte

este dragostea de mamă. Și iată că în acest paradis al iubirii sălășluiește infernul, sub numele de infanticid matern. Recent, Israelul a fost zguduit de cazul a două fetițe înecate de mama lor, a treia scăpând cu viață printr-o minune. Cazuri morbide, patologice, fără îndoială. În general, omuciderea provoacă oroare, frică și o atmosferă dramatică. Societatea modernă cunoaște crima sub toate aspectele – filmele și televiziunea au devenit cursuri de specializare în crimă, crime premeditate, tehnicile mafiei, crimele plătite, comandate, crimele emoționale și crimele prin imprudență sunt subiecte zilnice în repertoriul cinematografic și al media. Toate aceste omucideri îi provoacă omului normal un sentiment de repulsie. Lumea s-a obișnuit cu ideea că mama dă naștere copilului și numai Dumnezeu i-l poate lua. Dar iată că sunt cazuri în care mama îl poate și ucide. Oroarea este însoțită de nedumerire. Trăirile în fața unei asemenea situații sunt tulburi și nu este simplu să înțelegem de ce mama se sinucide, omorându-și copilul, care este carne din carnea ei. O mamă care își ucide copilul se ucide, deci, pe sine însăși.

În tratatele de psihiatrie există capitole consacrate „nebuniei după naștere”, *psihoza post partum*. I se mai spune „infecția postnatală” sau „infecția puerperală”. Se cunosc până acum câteva mii de asemenea cazuri. Dintre ele, în câteva zeci, mamele și-au ucis copilul și s-au sinucis, ori au încercat să se sinucidă dar au rămas în viață. Fenomenul se cunoaște sub denumirea de *infanticid-suicid*. De la Sigmund Freud am învățat că nașterea este o revoluție, caracterizată prin ieșirea fătului de

sub ocrotirea uterină, direct în jungla vieții. În ce privește moartea, putem spune că este încetarea existenței biologice și că este dramatică numai pentru cei rămași în viață. Când revoluția nașterii este legată de revoluția morții și actul este executat de mamă, cauza este de cele mai multe ori nebunia, adică *alienarea mintală*. Această alienare se manifestă de obicei începând cu a treia zi după naștere. În cazuri rarissime, apare chiar în prima zi. Primele patru săptămâni sunt mai periculoase pentru noul-născut și pentru mama alienată. Cazuri foarte rare de ucidere a copilului după doi ani de la naștere sunt puse pe seama unei noi sarcini. În general, femeile fac tulburări de genul depresiei psihice mult mai frecvent decât bărbații.

Nu sunt foarte multe cazuri de infanticid însoțit de sinucidere. Pentru a le preveni, soții, părinții și persoanele din imediata apropiere a lehuzei trebuie să învețe să depisteze primele simptome clinice. În 94 la sută dintre cazuri se manifestă o labilitate emoțională: mama plânge fără motiv și suferă de insomnie, urmată de o permanentă neliniște. În afara acestor simptome, care de obicei apar în prima săptămână după naștere, dacă se ajunge la depresii grave, intervin refuzul de hrană, tulburări de memorie, idei obsesive și gânduri iraționale, în sensul că sunt lipsite de logică. Uneori se observă dezorientarea în timp: mama începe să trăiască cu două zile în urmă, sau cu câteva zile în viitor, are senzația că unele lucruri imparate s-au petrecut în realitate, sau dimpotrivă. În anumite cazuri de infanticid, mama pretinde că nici nu s-a născut copilul, deci îi neagă existența, sau prezintă idei

delirante: cum că, de fapt, copilul e mort. În cazuri rare, când alienarea mintală conține elemente schizoide – depersonalizare – mama are halucinații verbale, în care o persoană neidentificată îi dă ordine energice să ucidă copilul.

Dacă acesta este scenariul, mama în cauză prezintă deseori antecedente ereditare. Autorul infanticidului poate fi și tatăl, în care caz se numește infanticid patern. Infanticidul a fost interpretat și răstălmăcit de psihiatrie, psihologie și endocrinologie, dar sentința este totdeauna în mâna judecătorului. Mama criminală este de obicei ajutată de psihiatrie, dar Justiția hotărăște dacă rămâne în libertate sau nu, în funcție de cât este de periculoasă pentru societate, pentru ea însăși și pentru copiii ei.

În unele cazuri, la mamele infanticide s-a stabilit aminoacidul triptophan scăzut în sânge. Psihiatrii au fost foarte bucuroși, dar bucuria le-a fost de scurtă durată, din două motive: tratamentul nu a fost eficace și cantități mari de triptophan au dat efecte secundare grave. Tratamentul uzual al depresiei *post partum* (de după naștere) este cel cu medicamente antidepresive sau, în cazurile recalcitrante la tratamentul medicamentos, se fac șocuri electrice. Bineînțeles că supravegherea și asistența psihologului pot fi de mare folos, evitându-se drama infanticidului.

De la Hippokrates, Celsus și Galen, din urmă cu două mii de ani, știm că actul final al sarcinii este dramatic, dar suntem înclinați să ne gândim mai mult la fruct – pruncul – decât la pomul din care a căzut. Printre simptomele infanticidului, tulburările de somn au o mare importanță. Aceste tulburări apar

odată cu labilitatea emoțională. Cercetătorii de la laboratoarele de cercetări în domeniul somnului au constatat dispariția somnului profund la aceste lehuze. Nu știm dacă este un fenomen natural legat de nevoia mamei de a-și auzi noaptea copilul plângând sau este vorba de o tulburare reală a somnului lehuzei.

A dori un copil și a-i da naștere implică o răspundere enormă, atât pe plan social, cât și pe plan personal. Această răspundere trebuie luată în considerație în primul rând de către familie, care cunoaște antecedentele și comportamentul viitoarei mame, ca să poată evita o tragedie.

Xenofobia, rasismul și antisemitismul sunt forme de exprimare ale răului și urii, sentimente produse de creierul emoțional în colaborare cu întregul creier. Mulți iluștri filosofi și-au pus întrebarea dacă omul se naște bun și societatea îl face rău sau invers. Rousseau a răspuns că omul se naște bun, dar societatea îl înrăiește, Diderot a răspuns invers. În *Tanah* este scris că omul se naște cu răul în el. Leibniz își pune întrebarea cum se împacă răul, care este o greșeală, cu atotputernicia divină. Wiesel ajunge să-l nege pe Dumnezeu, care a permis să fie uciși peste un milion de copii nevinovați în Holocaust. A făcut-o, pe alte considerente, și Nietzsche. Hans Jonas consideră epuizat conceptul despre Dumnezeu, după Auschwitz.

Neuroștiința cognitivă ne învață că pentru a simți ură este nevoie de un argument rațional. Justificarea rațională a antisemitismului este deicidul: „evreii l-au ucis pe fiul lui Dumnezeu, Isus

Christos". Acest argument rațional produce automat reacția de rău, care, în funcție de variațiile personale, atinge cu ușurință forma urii. Apostolul Pavel, Isus, Moise, Mahomed și mulți alții au existat ca persoane înainte de a intra în legendă. Odată intrați în legendă, își pierd existența fizică, devenind mituri. Mitificarea creează discipoli. Transformarea omului în discipol al unui mit este însușirea justificării raționale ca adevăr absolut, deși imposibil de dovedit științific. Odată credința în mit stabilită, creierul emoțional declanșează automat reacția biochimică prin secreția de endorfine în situațiile contravenind mitului. Aceasta împiedică imparțialitatea gândirii. Astfel, discipolii mitului Isus Christos, la orice contact cu un evreu sau la vederea unui rabin rostindu-și predica, au o trăire emoțională resentimentară care poate brui receptionarea conținutului logic al spuselor. La fel poate simți evreul la predica unui preot creștin.

În religia creștină, Apostolul Pavel pretinde că evreii nu l-au omorât pe evreul Iehoșua, ci pe fiul lui Dumnezeu, Isus. Prin acest verdict de *deicid*, Pavel inaugurează antiiudaismul secolului I. Istoria omite argumentul că a vorbi de antisemitismul lui Pavel este un anacronism (cuvântul antisemit apare în anul 1880). Pavel fiind evreu, nu practică antisemitismul, ci antiiudaismul. Antiiudaismul nu este o creație a Apostolului Pavel, el exista dinainte, la egipteni, greci și romani. Ceea ce a adus nou Pavel este ideea de *deicid*. Iehoșua (Isus) a fost victima unui asasinat politic. Autorizația de a fi crucificat a fost dată de Pilat din Pont, care era departe de a fi filosoful descris de Sfântul Ioan. Filosofia actului a aparținut

marilor preoți ai partidului saducheilor. Evangheliștii tind să-i învinovățească pe șefii evrei și să scuze guvernul roman. Matei îi amestecă și pe farisei în complot, deși aceștia nu au jucat nici un rol. Războiul între cele două religii, iudaică și creștină, își are rădăcinile în moartea lui Isus și în martirajul lui Ioan și al lui Ștefan.

Jerome Murphy-O'Connor, în cartea sa *Istoria lui Paul din Tars – Voiajorul lui Christ*, îl descrie pe evreul Pavel ca pe un om impetuos, violent, dominator, capabil de erori strategice și de tactici dezastruoase. Autorul, care a studiat un material enorm despre Pavel, îl vede ca pe o personalitate foarte controversată. Obiect de controversă în ceea ce-l privește pe Pavel îl constituie și zigzagul său între respectarea legii și credința în Mesia. Un om poate fi ocrotit fie de lege, fie de Mesia, opțiunile se opun. Inițial, Pavel alege legea, deci nu-l acceptă pe Isus. După revelația pe drumul spre Damasc, când trăiește apariția lui Isus, abandonează legea și i se dedică în mod absolut acestuia. Pavel intră în conflict cu Petru pe tema circumciziei și a convertirii la creștinism a evreilor și a păgânilor. Conflictul rămâne nerezolvat.

Relația ambiguă dintre Pavel și guvernatorul roman este neexplicată până astăzi.

Despărțirea creștinismului de iudaism își are originea și în faptul că, dând imagine omenească Dumnezeuirii (adoptându-l pe Iehoșua ca Isus), creștinismul face Dumnezeuirea vizibilă. Legătura esențială dintre om și Dumnezeu revine acum funcției de idol, imaginii mute care îi înlesnește omului să-i vorbească și să i se destăinuie. Potrivit

Kabalei, aici se despart cele două religii. Pavel evreul oferă omenirii în mod inconștient al doilea păcat original, cel al uciderii Dumnezeuirii, ca justificare rațională a antisemitismului. Această ucidere a lui Dumnezeu este considerată de evrei ca fiind imputabilă creștinismului, care-l face pe Dumnezeu idol. Pe plan teologic, apogeul paradoxurilor religioase este formulat în întrebarea: de ce oare Dumnezeu, dintre toate popoarele, desemnează poporul iudeu ca popor ales, și tocmai acesta comite crima capitală de deicid, ucigându-i fiul? Este o negare de sine a lui Dumnezeu, indusă de creștinism. Odată omul creat, conform Kabalei, după imaginea creatorului, uciderea lui Iehoșua, consfințită de Pavel și răspândită ca dogmă religioasă, devine motorul rațional al urii poporului ales de către creștinism.

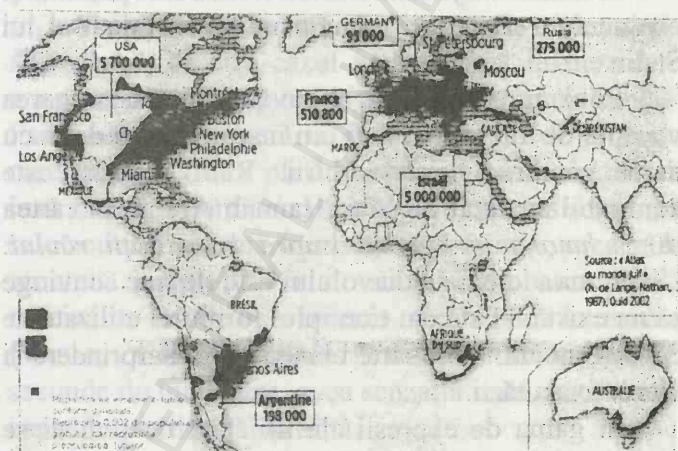
Asistăm deci la un lung, laborios și sinuos proces al structurării în timp istoric a „justificării raționale” a răului antisemit, început ca rău anti-iudaic.

Creștinismul a avut nevoie de o sută de ani pentru a se desprinde de iudaism și a deveni o religie de sine stătătoare. Deicidul, propovăduit de Pavel din Tars, a reușit să opună ca tabere dușmane creștinismul și iudaismul, în ciuda enormei mase de idei comune celor două religii.

Istoria înregistrează încercări de a ameliora virulența acuzației de deicid, ca de pildă aceea a Papei Pius al XI-lea. După Holocaust, Biserica își recunoaște partea de vină în nașterea antisemitismului. François Mauriac, în 1951, îi invită pe frații săi creștini la substituirea tradiției emoționale,

de ură contra evreilor, cu o nouă tradiție, istorică. Aceasta arată că prima Biserică, cea de la Ierusalim, era ebraică și se impune o nouă interpretare, mai apropiată de realitatea istorică, a nașterii și morții lui Isus. În luna martie a anului 2004, doi cercetători, și anume Gérard Mordillat și Jérôme Prieur, în cartea intitulată *Isus după Isus – Eseu asupra originii creștinismului*, ajung la concluzia că creștinismul este un fenomen care, din punct de vedere logic, nu trebuia să apară. Pavel este descris de autori ca un antisemit în sensul modern al termenului.

Justificarea rațională a antisemitismului, legată de mitul religios, poate exista și în afara acestuia.

Repartizarea evreimii în lume,
hartă care arată concentrarea evreilor în centre culturale

Trebuie recunoscut că pentru a fi antisemit nu trebuie neapărat să fii neevreu, fenomenul este posibil și printre evrei.

Răul și ura sunt afecte structurale intrinseci ale creierului și vor dura cât timp va exista omul. Dacă Auschwitzul va juca sau nu un rol istoric în reacția creierului emoțional depinde de criteriile educației în viitor a copiilor. Numai educația copiilor va decide dacă Auschwitzul rămâne o realitate care se poate repeta sau nu.

Ura înregistrează în epoca noastră recrudescențe în care himera adormită a deicidului manifestă convulsii de agresivitate. Când o astfel de convulsie întâlnește o anumită conjunctură, justificarea rațională a deicidului devine atât de dominantă, încât atinge culmile omorului în masă.

În afara conjuncturii naziste trebuie amintită și conjunctura dictaturii comunismului criminal al lui Stalin.

Răul, în sensul larg al cuvântului, este negarea vocației de a fi uman. A fi om înseamnă a fi dotat cu darul gândirii și al vorbirii. Răul hitlerist este admirabil analizat de către Hannah Arendt în cartea sa *Eichmann – Raport asupra banalității răului*: „Suprema viclenie a diavolului este de a te convinge că nu există.” Este dat exemplul formulei utilizate de SS în genocid: „o moarte blândă” prin surprindere și viteza executării.

În gama de expresii ale urii față de semenii se înscriu: antipatia ostilă, discriminarea, însoțite de violența verbală sau fizică, lovirea, încarcerarea și crima. Încărcătura de ură care reușește să transforme odiosul act criminal într-o acțiune menită a procura totală satisfacție afectivă anclanșează un mecanism nervos pe care începem să-l cunoaștem. Este greșit să ne imaginăm o societate lipsită de ură, ceea ce ar

fi o utopie. Chiar dacă se vor descoperi toate genele implicate în afectele de rău și ură, eliminarea lor va fi problematică, deoarece ar însemna și eradicarea iubirii.

Nu toate urile sunt egale, nu urâm încontinuu și pe toată lumea. Ura între popoare și națiuni a degenerat de-a lungul istoriei în războaie și cruciade. Răul, înfățișând ura criminală sub masca banalului, realizează în secolul XX genocidul planificat la proporții mondiale. Ceea ce este impresionant în răul existent în noi este că, în momentul declanșării, sunt imposibil de întrevăzut consecințele. În schimb, în retrospectiva istorică, orbirea inițială, greu de înțeles, apare ca evident criminală.

Alain Didier Weil, în cartea sa *Memoriile Diavolului*, descrie cazul unui terorist libanez care s-a prezentat la psihanalist pentru o insomnie rebelă. Psihanaliza descoperă în el un criminal de profesie care omora contra plată. Insomnia sa nu se datora însă crimelor comise, ci faptului că, în cursul ultimei sale acțiuni, victima fiind o tânără femeie, a ezitat o secundă înainte de a o omorî. Întrebarea care-l măcina nu era de ce a omorât-o, căci până la urmă a făcut-o, ci îl înfricoșa ezitarea. Din cauza acestei secunde de întârziere, avea senzația unui rău iminent care-l împiedica să doarmă.

Scriitorul maghiar Imre Kertesz, laureat al Premiului Nobel (care l-a tradus pe Nietzsche), este un supraviețuitor al lagărului de exterminare de la Auschwitz. În cartea sa *Lichidarea*, subliniază dimensiunea universală a urii genocidare: „Conștiința umană a fost rănită de Auschwitz, o rană a cărei profunzime numai viitorul o poate decide. Eu

când vorbesc despre ceva sau despici orice noțiune, chiar fără legătură cu genocidul, vorbesc despre Auschwitz. Am devenit un medium pentru spiritul Auschwitz, care vorbește prin mine. Holocaustul nu poate fi pictat, sculptat, descris sau filmat, orice altceva în afară de cuvântul «Auschwitz» pare stupid.” Pentru Imre Kertesz, Jean Amery, Paul Celan și Primo Levi, noțiunea de evreu poartă azi pecetea Auschwitz. Auschwitz este infiltrarea absurdului în oribil.

Conferința de la Wannsee este un act pragmatic care transformă ideologia genocidului rasial (etnic), conținută în *Mein Kampf*, într-un plan de lichidare a poporului evreu, intitulat „Soluția finală”. Ea formulează detaliile tehnice, strategice și psihologice ale exterminării grupului etnic evreiesc de pe glob. Acțiunea de exterminare a poporului evreu, pentru calitatea sa de a fi evreu, cunoscută în istorie ca Holocaustul, are loc între anii 1940 și 1944.

În ianuarie 1942 are loc *Staatssekretäre*, Conferința de la Wannsee, menită să marcheze transformarea „Soluției finale” în faza de masacru industrial al evreimii. Localul conferinței era o casă burgheză din suburbia berlineză cu acest nume. Scopul enunțat al conferinței era de a coordona toate eforturile pentru punerea în aplicare a „Soluției finale”. Discuția s-a axat pe „complicate probleme juridice”, ca tratamentul care trebuia aplicat celor care erau pe jumătate sau pe sfert evrei, fiind supusă dezbaterii decizia dacă oamenii din aceste din urmă categorii trebuie uciși sau doar sterilizați. A fost adoptată poziția uciderii tuturor pentru a împiedica *Rassenschande*, pângărirea rasei ariene.

A urmat o discuție asupra modalităților de asasinare. S-a remarcat buna dispoziție a participanților, care, în încheiere, au primit cu un „entuziasm extraordinar” „Soluția finală”. Întâlnirea a durat o oră și jumătate, după care s-au servit băuturi și toată lumea a luat masa.

Proiectul de exterminare a 12 milioane de evrei, reprezentând o operațiune considerabilă ca proporții, a fost consemnat într-un proces-verbal, întocmit, după plecarea participanților, de către Müller, Heydrich și Eichmann.

Hannah Arendt

Hannah Arendt, preocupată de reușita genocidului, analizează mentalitatea unui soldat, în cazul specific, soldatul Eichmann. Ea subliniază importanța respectării „oarbe” și executării „optime” a ordinelor primite de un soldat german. Ordinul, în cel de-a Treilea Reich, era obligatoriu, însă cuvântul

venit direct de la Führer, *Führerwörter*, chiar dacă nu era scris, avea forța unei legi.

Acest concept specific Germaniei celui de-al Treilea Reich explică și de ce nu s-au găsit ordine scrise de mâna lui Hitler. Între puținele acte olografe se numără scrisoarea primită de Heydrich la 31 iunie 1942 de la Hermann Göring, ministru al aviației și prim-ministru al Prusiei, prin care i se anunță că „Führerul a ordonat exterminarea evreilor”. Acest lucru i se transmite lui Eichmann de către Heydrich. De asemenea, există un document prin care Göring cere pregătirea „soluției generale” (*Gesamtlösung*) a problemei evreiești în toată zona de influență a Germaniei din Europa. (Documentul a fost redactat la 9 zile după 22 iunie 1942, când Hitler declanșează atacul asupra Uniunii Sovietice.)

Mentalitatea soldatului german face ca ordinul rostit de Hitler, „Reichul și Europa *Judenrein*”, să capete în al Treilea Reich putere de lege. Teodor Maunz, ministru al Culturii în Bavaria, afirma în 1943: „Ordinul Führerului este centrul absolut al actualei ordini legale în Germania”.

Al Treilea Reich a durat 12 ani și 3 luni, din care în decurs de doi ani și 9 luni sunt asasinați șase milioane de evrei.

Arendt analizează procesul transformării glasului conștiinței majorității germanilor, care spunea „Să nu ucizi!”, într-un glas care ordona „Ucide!”. Organizatorii și executanții masacrelor știau că omorul este contrar înclinațiilor, tendințelor sau dorințelor lor, ei nu se omorau între ei, dimpotrivă, se ajutau reciproc pentru a-i omorî pe evrei. Conducătorii Reichului își iau măsuri de a

anihila înclinația de a nu ucide. Iată un exemplu: în septembrie '42, cancelaria Partidului nazist emite o circulară care stipulează: „Este în natura lucrurilor ca problemele *Judenrein*-ului să fie dificile sub anumite aspecte, care ar împiedica realizarea lor spre binele și interesul securității permanente a poporului nostru. Deci este nevoie de o «duritate lipsită de milă»” (*Rücksichtsloser Harte*).

Răul în cel de-al Treilea Reich este că injoncțiunea „ucide!” impune actul de supunere față de noua ordine instituită, deci ca o obligație legiferată. Germanii tentați să nu ucidă învață să reziste acestei tendințe. Transformarea unui popor de 80 de milioane de germani în criminali sau complici prin pasivitate este înlesnită de ideea, indusă prin propagandă, a implicării într-un „eveniment istoric unic”, care are loc o dată la două mii de ani. Cuvântul crimă a fost substituit cu „a da o moarte blândă”. Mai mult decât atât, se evidențiază o categorie de *Gauleiters*, lideri regionali, care-și fac un titlu de glorie din a reuși ca, înainte de termenul prevăzut, teritoriul pe care-l aveau în subordine să devină *Judenrein*. Ei inițiază procedee de deportare originale și pe cont propriu, prin care „Soluția finală” se concretizează într-un flux continuu spre exterminare, atât de greu de înțeles de către istoricii moderni.

Pentru a înțelege gândirea soldatului german SS este absolută nevoie de a pătrunde în mecanismele creierului. Creierul soldaților celui de-al Treilea Reich era dominat de activitatea amigdalei cu capacitate de agresivitate violentă, capabilă de a ucide. Centrii care inhibă aceste tendințe, situați în

zonele frontale (anterioare) de la baza creierului, erau contracarați de idolatrizarea mitului hitlerist, care exalta violența și omorul. Un astfel de efect aveau *Führerwörter* – puterea de lege a ordinelor lui Hitler.

Evreii care trăiesc azi pe planeta noastră sunt în număr de 13 milioane. Raportat la totalul oamenilor pe glob – șase miliarde – procentajul este de 0,21%. Iată că 0,21% din populația globului – evreii – constituie azi baza materială a neoantisemitismului care preocupă multe guverne din lume, în special guvernul francez, Consiliul Europei, Congresul Mondial Evreiesc și Israelul.

Dacă ținem cont și de vechimea antiiudaismului pe pământ, dovedită de istorie, care ar fi existat încă din anii domniei regelui Xerxes I al Persiei, dictonul lui Albert Einstein devine extrem de adecvat: „Nu tot ce poate fi numărat contează și nu tot ce contează poate fi numărat”.

Exacerbarea antisemitismului european și noua structură demografică a Franței au condus la o nouă manifestare a antisemitismului.

Dintre cei aproape 13 milioane de evrei, 10 milioane locuiesc în Israel și în Statele Unite. Rămân 2,4 milioane, împrăștiați în diaspora, dintre care un milion trăiesc în Rusia și 1,4 milioane în 150 de țări, în principal Franța, Anglia, Canada și Argentina. Cinci milioane trăiesc în mari concentrări urbane: opt din SUA (în ordine descrescândă: New York, Miami, Los Angeles, Philadelphia, Chicago, San Francisco, Boston, Washington DC) și cinci din alte țări (Paris, Londra, Moscova, Buenos Aires, Toronto).

Analiza statistică a răspândirii evreilor pe glob, prezentată mai sus, poate acredita teoria despre efectul marilor concentrări de evrei, care se impun în viața economică, politică și socială, creând disensiuni, invidie, ură și antisemitism. O altă ciudățenie a neoantisemitismului este faptul că, la 60 de ani de la Holocaust, Germania se află acum pe locul 14 între țările cu populație evreiască.

Un sondaj referitor la părerea populațiilor din nouă țări ale continentului european despre evrei a fost publicat în ziarul italian „Corriere della Sera”: 46% consideră că evreii „sunt diferiți” de cetățenii țărilor în care trăiesc; 40,3%, că „atitudinea evreilor față de bani este diferită” de a celorlalte popoare; 16,9% apreciază că evreii „nu sînt cu adevărat cetățeni ai țărilor lor”; 18% cred că „religia mozaică este intolerantă”; 37,5% apreciază că este timpul ca „evreii să înceteze să se prezinte ca victime ale Holocaustului”; 16,6% „ar prefera ca Israelul să nu fi existat”; 68% sunt convinși că „guvernul israelian ia hotărâri greșite”; 71% opinează că „Israelul trebuie să iasă din teritoriile ocupate”. Răspunsurile, în totalul lor, nu arată empatie față de evrei, dimpotrivă.

Genomul uman arată că nu există nici o singură genă sau mutație a ADN-ului care să fie diferită la evrei față de ceilalți oameni. Pe continentul european, unde esența gândirii iudaice sălășluiește din cele mai vechi timpuri, a-i considera pe evrei diferiți de alți oameni și a atribui unei etnii caracteristici personale, pe baza principiului deicidului, este problematic sau greșit. Azi în Europa trăiesc 2.371.000 de evrei, față de 12.000.000 înainte

de cel de al Doilea Război Mondial. În procente, asta înseamnă că cei 3,42% dinainte de Holocaust au devenit azi 0,67% (șase milioane exterminați și restul plecați din Europa după război). Sondajul citat conduce la următoarea concluzie: europenii consideră că evreii sunt diferiți de ei, că le plac banii, că sunt intoleranți și că nu aparțin țărilor lor. Un raționament simplu conchide că evreii trebuie să plece în Israel. Dar aceiași europeni regretă existența Statului Israel, deci unica alternativă logică rămâne tot „Soluția finală”.

Antisemitismul fără evrei, ca fenomen social al epocii moderne, este în plină ascensiune.

În perioadele în care circumstanțele politice împiedică antisemitismul mondial să se manifeste sub forma sa executorie de genocid al evreimii, asistăm la manifestările lui intelectuale. Cea mai virulentă formă de expresie a antisemitismului intelectual este negarea Holocaustului. În ultimul deceniu al secolului trecut am asistat la procesul londonez dintre doi profesori universitari de istorie care au dezbătut în tribunal teza inițiatorului Holocaustului: Hitler, da sau nu!

Demografia europeană a făcut o rocadă și cei șase milioane de evrei exterminați au fost înlocuiți de zece milioane de arabi musulmani, marea lor majoritate fiind în Franța (10% din populație). Ținând cont de pasivitatea populației autohtone și de puternica motivație politică a minorității musulmane, 20% din forța electorală a Franței este azi musulmană. Antisemitismul apărut în ultimii zece ani în Franța, direct proporțional cu sporirea imigrației maghrebine, devine un fenomen alarmant,

în patria libertății, egalității și fraternității. Consecința, în ultimii cinci ani evreimea franceză își pierde forța electorală, cei 750.000 de evrei se află în scădere numerică, având în fața lor o populație arabă în creștere.

Una dintre realitățile epocii moderne este *fanatismul islamist*, care, reluând obscurantismul Evului Mediu, produce creaturi ca Bin Laden și o întreagă generație de lideri, ajungând până la Ahmadinejad. Acești fanatici conduc masele, aflate în stare economică precară, spre o ofensivă agresivă contra democrației lumii libere, în penitență.

Istoria „Soluției finale” s-ar putea juca în două acte. Actul hitlerist s-a adresat unei evreimi răspândite în cele patru puncte cardinale ale planetei, având drept consecință concentrarea restului populației evreiești, convinsă că un stat o poate apăra de genociduri viitoare. Actul II al „Soluției finale” s-ar localiza în Israel și ar consta în decimare nucleară. Actorul principal în actul I a fost Adolf Hitler și „soluționarea” se desfășura pe teritoriul polonez, în actul II se profilează ca actor principal Mahmud Ahmadinejad și „soluționarea” ar urma să se desfășoare pe teritoriul israelian.

Pictorul Rubin, în tabloul său din tinerețe (la frageda vârstă de 19 ani), idealizează destinul poporului evreu, în tabloul *Isus și Ultimul Apostol*. Ultimul apostol este, preotul Gala Galaction, cunoscut prieten al evreilor, care, la acea vreme, publicase în România *Sionismul la Prieteni*. Rubin îl alege pe Galaction ca apostol al evreului, deoarece în scrisoarea adresată lui Theodor Herzl a scris:

„Cine citește și iubește Biblia nu-i poate urî pe evrei”. Isus, evreul din Palestina ocupată de romani, îi întinde mâna însângerată de răstignire lui Gala Galaction. Prin acest gest, Rubin metaforizează înfrățirea dintre evreul răstignit, Isus, și preotul Galaction, un creștin iubitor de evrei. Tânărul Rubin se opune astfel concepției Apostolului Pavel, inventator al tezei deicidului.

Spre deosebire de pictura de tinerețe a lui Rubin, Golda Meir, într-o declarație din crepusculul vieții ei, referitoare la conflictul israelo-arab, a

Golda Meir

declarat: „Putem ierta arabilor că ne omoară copiii, dar nu le putem ierta că ne forțează pe noi să le omorâm copiii lor. *Vom avea pace cu arabii numai atunci când dragostea lor pentru copii va depăși ura lor contra noastră*”.

V. CREIERUL ȘI SEXUL

Sexul asigură supraviețuirea omenirii, este substratul material al existenței noastre ca indivizi, societate și națiune. Ridicat în rang de știință psihanalitică creată de Sigmund Freud, stă la baza revoluției feministe a secolului XX, a pornografiei, a luptei pentru dezincriminarea homosexualității. Sexul este promotorul tragediei contemporane a societății omenești provocate de boala SIDA. Una din problemele majore ale prevenirii epidemiei ucigătoare de SIDA este problema fidelității partenerilor sexuali.

Recent, am fost vizitați de popularul fost președinte al Statelor Unite ale Americii, Bill Clinton. Inteligent și frumos, el a produs asemenea emoții, încât o israeliancă i-a cerut permisiunea să-i sărute mâna! Multe dintre activitățile sale mediatice s-au bucurat de ecou mondial, dar apogeul l-a atins fără discuție „afacerea Lewinski”. Povestea a captivat nu numai opinia publică americană în totalitatea ei, ci aproape întregul glob. Azi, soția sa, Hilary, al cărei comportament a suscitât la timpul său admirația bărbaților, își rotunjește bugetul cu o carte scrisă despre acest subiect, devenită *bestseller*. Au fost întreprinse diverse analize științifice ale infidelității lui Clinton, analize inspirate de apogeul mediatic al „trabucului”. A fost repusă în joc

validitatea psihanalizei lui Sigmund Freud, nu numai pe plan psihologic, ci și în domeniul științific. Revista de prestigiu „Science”, din 25 septembrie 1988, închină temei „Evoluția sexului” toate articolele.

Stephen Emlen, biolog la Universitatea Cornell, Ithaca, din statul New York, descrie perfectă fidelitate a unei păsărele cântătoare de pe continentul american, numită *blue bird* (pasărea albastră, lat. *sialia*). Această pasăre este cunoscută ca exemplu de monogamie ideală. Iată însă că, spre uimirea cercetătorului, pasărea albastră femelă zboară la termene fixe în afara cuibului, întreprinzând numeroase aventuri amoroase. Pe baza acestui studiu, savantul ajunge la concluzia că fidelitatea sexuală și cea familială sunt două lucruri diferite. El numește aventurile păsărelei albastre „vânătoare de partener”. „Vânătoarea de partener” este un fenomen evoluționist prin care pasărea încearcă să-și însușească, în folosul viitorilor pui, genele unor masculi care pot contribui la ameliorarea speciei. Arthur Schopenhauer, de la care s-a inspirat Freud, reduce dragostea la instinctul de perpetuare a speciei, numit de el „voința” de înmulțire.

Patricia Adair Gowaty, biolog la Universitatea din Georgia, care a studiat timp de zece ani ADN-ul puilor aparținând unui număr de 180 de specii de păsări cântătoare, găsește că numai 10% sunt rezultatele fidelității sau *monogamiei sexuale*. Gowaty a descoperit că anumite specii de păsărele cântătoare trăind în cuiburi condensate pe spațiul restrâns al unei crengi de copac devin infidele. Concluziile ei demonstrează existența anumitor

avantaje genetice atât pentru femele, cât și pentru masculi, prin practicarea „aventurilor sexuale”, femelele având motive genetice întemeiate în alegerea partenerilor extraconjugali, mărinđ variabilitatea descendenților și, prin aceasta, rezistența speciei în cazul unor schimbări ecologice.

Întrebările care se impun din studiarea păsărilor albastre sunt: putem extrapola concluziile rezultate din cercetarea păsărilor la oameni? Aduc aceste cercetări circumstanțe atenuante charismaticului Bill Clinton? Cele două feluri de fidelitate a păsărelelor albastre, pe care savanții le-au numit familială și sexuală, sunt oare în societatea umană două fenomene separate? Este raportul dintre ele diferit de la individ la individ? Biologii care au cercetat baza neurochimică și ecologică a fidelității sau a monogamiei, comparând organisme cu relații sexuale exclusiv monogame cu organisme practicând „vânătoarea de partener”, pot explica și comportamentul oamenilor?

Biologul Emlen subliniază că strategia cea mai comună la animale este „a însămânța femela și a o părași”. Credința că masculii folosesc tehnici care impun prin forță actul sexual s-a arătat greșită. Păsărelele albastre își aleg partenerul de monogamie socială pe baza anumitor criterii, ca de exemplu calitatea regiunii și a copacului sau cuibului pe care i-l oferă viitorul partener familial, în timp ce partenerul sexual și-l aleg pe criterii genetice. În ceea ce privește fidelitatea sau monogamia sexuală exclusivă, concluzia este că acolo unde interesele vitale o cer, fidelitatea sexuală există.

Sue Carter, endocrinolog la Universitatea din Maryland, a studiat hormonii unor mici rozătoare monogame, a căror particularitate comportamentală este o frecvență extraordinară a actelor sexuale pe parcursul a 24 de ore, cum mulți bărbați și-ar dori. Actele sexuale extensive eliberează în creierul rozătorului hormoni neuropeptidici care mențin legătura trainică a perechii. Autorul explică monogamia sexuală ca datorându-se amplitudinii activității sexuale. Mare i-a fost însă dezamăgirea când, examinând situația la om, a constatat că aceeași cantitate de hormoni există atât la cel mai infidel și afemeiat bărbat, cât și la cel mai fidel! Măsura în care fidelitatea rasei umane poate fi asemănată cu cea a păsărelelor albastre cântătoare sau a șoricelului din preerie rămâne deschisă pentru știință.

Geneticiana Bradley Popovich, de la Universitatea din Portland, afirmă că în cursul cercetărilor întreprinse pentru studiul bolilor ereditare a găsit că 10% dintre copiii din cele mai bune familii nu sunt copiii tatălui legal. Sarah Hardy, antropolog la Universitatea din California, justifică procentul relativ mare de 90% de fidelitate la oameni ca o consecință a necesității de a obține copii de cea mai bună calitate.

În zilele noastre, există o preocupare socială pentru dezincriminarea homosexualității, inclusiv a lesbianismului. Este de notorietate faptul că cea mai frumoasă capitală din lume, Parisul, are în fruntea sa un primar homosexual declarat, pe care media îl numește „Notre Dame de Paris”. La fel, primarul Marsiliei și cel al Berlinului sunt homosexuali

declarați, ca și episcopul de New Hampshire. În multe metropole, circulația este uneori oprită din cauza manifestațiilor consacrate homosexualilor. În toate parlamentele din lume există deputați aleși pentru a legifera drepturile homosexualilor.

Fidelitatea are diferite sinonime, în funcție de planul ei de referință: e sinonimă cu noțiunea de *credință*, pe plan religios, de *corectitudine*, pe plan moral, de *devotament*, pe plan social sau de *loialitate*, pe planul conștiinței, ca și cu noțiunea de *monogamie*, pe plan sexual. Am putea atribui fenomenului opus, infidelitatea, aceleași sinonime, cu semn negativ. Experiența socială arată că fidelitatea morală, familială, religioasă, socială și de conștiință este mai lesne de respectat decât fidelitatea sexuală.

Omenirea visează la ziua în care fiecare va face sex în mod discret și onorabil, după cum este creat s-o facă, fără să țipe în gura mare cum își obține orgasmul, așa cum nimeni nu țipă în gura mare cum urinează, strănută sau sughite.

Sexualitatea homoistă este de multe ori o mare surpriză, șocantă pentru cei care o descoperă la prieteni sau cunoscuți. Motivul șocului constă în concepția că scopul major al sexualității este perpetuarea speciei, care încetează în condițiile homosexualității. Pentru ca o funcție sexuală să fie exersată, este nevoie de funcționarea corectă a aproximativ 2000 de gene. De ce? Pentru că într-un act sexual participă armonios, în afară de organele genitale propriu-zise, și mușchii, inima, plămânii, glandele hormonale și creierul. Cele 2000 de gene

asigură dezvoltarea normală a organelor sexuale și funcționarea lor armonioasă, la bărbat și la femeie.

În ultimii ani, s-a produs o schimbare drastică în situația homosexualilor și a lesbienelor, precum și în atitudinea societății față de ei. Tot mai mulți artiști ies din „ascunzătoare”, apar în locuri publice de întâlnire, justiția însăși le recunoaște drepturile. Homosexualitatea prezintă de secole o dualitate dinamică între înțelegerea științifică și refuzul social. Aceste două atitudini contradictorii mențin interesul public. Cu cât înțelegerea fondului organic, biochimic și genetic impun acceptarea, cu atât agresivitatea afirmării dreptului la o existență socială, morală și juridică egală cu a heterosexualilor sporește antagonismul.

Pentru a ilustra complexitatea problemei homosexualității, iată două zile aniversare din viața unui geniu, a cărui creație a desfătat și continuă să desfete miliarde de oameni, Piotr Ilici Ceaikovski, descrise de el însuși:

La data de 7 Mai 1860: ziua mea de naștere, împlinesc 20 de ani. Mă trezesc în patul îngust din camera de la etajul 2 și gândurile încep să zburde. De 12 ani, de când m-am mutat la Petersburg, timpul trece cu multă repeziciune... serviciul... datoriile... Mă scol din pat și mă uit pe geam, soarele parcă îți dă speranța unei apropiate primăveri. Iau un păhărel de vodcă, pentru a putea înfrunta o nouă zi de lucru. Activitatea de funcționar la Ministerul de Justiție este plictisitoare, dar nu numai că tot ce lucrez mă plictisește, îmi este greu să mă concentrez. În cap am numai fragmente de muzică și armonie, care-mi macină creierul. Nu am

nimic comun cu jurisprudența, deși prin ea îmi câștig existența. Vodca pe gât îmi face bine, mă uit la paharul lăsat de Peter și, în timp ce mă îmbrac și-mi înnod lavaliera la oglindă, revăd cu drag ochii lui întrebători și un fior îmi străbate coloana vertebrală. Abia aștept să-l revăd. Plec spre minister, din nou le întâlnesc în drum spre biroul meu pe agasantele Tania și Maria, care încep, ca de obicei, să-mi povestească aceleași prostii. Sunt obligat să le ascult, deși simt o repulsie pentru aceste două fete, considerate drăguțe și foarte curtate de toți.

Este 7 Mai 1878, a 38-a mea aniversare. Sunt în noul meu apartament din Petersburg. Am reușit să scap, de 16 ani, de slujba de la Ministerul de Justiție. De când dascălii mei Zaremba și Rubinstein mi-au descifrat tainele greu de pătruns ale armoniei și compoziției, creierul, care îmi cânta aiurea zi și noapte, a început să dea roade. De 13 ani sunt profesor de armonie și-mi fac meseria cu plăcere. Cred și eu, după ce am înmagazinat 34 de ani de lecții de muzică (săracul tata, câți bani a mai plătit), visul meu de o viață s-a împlinit, acum 10 ani, cu succesul premierei de la Moscova a primei mele simfonii, Visuri de iarnă. Mă preocupă ideea că toți compozitorii „de seamă” au compus de la o vârstă fragedă, pe când eu am început abia la 28 de ani. Acest complex de inferioritate, împreună cu cel sexual, mă îngrădeau și-mi întunecau viața. Pentru a mă elibera, m-am dedicat cu frenezie compoziției. Este ca o necesitate, creierul încetează să producă în mod anarhic fraze muzicale desperecheate ca totdeauna, și deodată frazele capătă sens, îmi dau

satisfacție, țin tot timpul în broască această cheie a eliberării de haosul cerebral în care trăiam. Când compun mi-e bine, sunt sănătos și mulțumit de viață, creierul mi-e sănătos. După un an de la premiera primei mele opere, Voievodul, la Balșoi, și în special după premiera lui Romeo și Julieta, care sunt eu, cum aș fi dorit să fiu, dar nu sunt, m-am angajat pe drumul fără întoarcere al obsesiei de a compune. Sunt un posedat, lumea numește asta „consacrat”. Compunerea Concertului în Si minor pentru pian și orchestră m-a făcut fericit, mi-am pus cele mai mari speranțe în reușita lui, de aceea decepția pentru eșecul declarat de propriul meu dascăl, Rubinstein, m-a umilit și mi-a provocat o durere în piept. Credeam cu venerație în maestrul Rubinstein. Am înțeles că el e cel ce a greșit abia un an mai târziu, la Boston, când Hans Bulow înregistra un succes colosal. Asta mi-a dat puterea să repet concertul la Moscova, după un an, pentru a mă declara convins că fericirea mea nu a fost Fata morgana. Cheltuielile legate de compoziție, sălile de repetiție, standardul de viață, serile cu prietenii mi-au provocat mari probleme financiare; pot să spun că o duceam mai greu ca artist, decât ca funcționar de Justiție. În tot acest timp, dragostea mea pentru Peter și celelalte aventuri, gelozia lui Peter, groaza că totul se va descoperi într-o zi. Compoziția, doar, îmi alungă odioasele gânduri. Nebuna asta de văduvă, Antonina Milyukova, cu scrisorile ei, mă strangulează. Este bogată și pare să fie o soluție, dar îi voi putea face față? Când m-a anunțat că se sinucide dacă nu o primesc, am decis să o întâlnesc. Tocmai îmi căzuse în mână poemul

lui Pușkin Evgheni Oneghin, iar scrisoarea plină de dragoste agresivă a Tatiane adresată lui Oneghin mă făcea să tremur la ideea că și Antonina este în stare să facă la fel. Groaza de a fi obiectul unui scandal public devenise un coșmar. Admirația ei pentru compozițiile mele mi-a servit drept scuză pentru a-i propune o legătură exclusiv platonice. Antonina, care era însă convinsă de șarmul ei feminin irezistibil, întâlnea în mine un bărbat cu un dezgust organic pentru tot ceea ce ea considera ca „irezistibil”. Pe ziua de supliciu 18 iulie 1878 am programat căsătoria, care însemna rezolvarea tuturor datoriilor mele, dar și intrarea în infern.

Aici se termină fragmentul scris de Ceaikovski. Căsătoria a avut loc la data respectivă, datoriile au fost plătite, dar după scurt timp s-a soldat cu o încercare nereușită de sinucidere, de astă dată, a lui Piotr Ilici. După care s-au separat definitiv. Antonina și-a încheiat viața într-un azil de alienați mintal.

Dacă aceasta este starea de lucruri în secolele XIX, XX și la începutul mileniului trei, este important să ne întoarcem în zorii primului mileniu. Civilizația greacă antică admitea ca normală atât preferința homo cât și cea heterosexuală. În coexistența lor nu vedea nimic imoral sau cu consecințe negative, familiale sau sociale. Orice manifestare erotică era acceptată și tratată liber în dialoguri, discuții, literatură sau artă. În mitologia greacă, Eros, fiul Afroditei, este un zeu tânăr ale cărui săgeți trezesc pasiuni hetero și homosexuale caracterizate prin inocență și puritate, idealizând bisexualitatea. Este adevărat că Zeus ia forma unui taur chipeș și puternic pentru a o răpi pe gingașa

Europa, fiica regelui din Tyr. Dar tot el este cel care trimite vulturul să-l răpească pe Ganimede, superbul fiu al regelui din Troia, simbol al amorului homosexual. Celebrul epos homeric al Iliadei explică războiul Troiei ca fiind provocat de dorința regelui Menelaos de a-și recupera frumoasa soție, Elena, răpită de Paris. Războiul consemnează și uciderea eroului troian Hector de către Achile, hotărât să răzbune uciderea iubitului său Patrocles. Oratorul grec Eschin, în pledoaria sa contra lui Timarh, declara condamnarea homosexualității un act de barbarie. Toți termenii exprimând homosexualitate aparțin perioadei antice grecești: pederastie, lesbianism, safism. În artă se distinge statuia din Agora reprezentându-i pe cei doi amănți legendari Harmodios și Aristogiton. Nu mai puțin celebră este homosexualitatea lui Alexandru Macedon și a credinciosului său Hefaistos.

Cazul lui Socrate din Atena face obiectul unei controverse, rămasă nerezolvată în istorie. Cert este că, în perioada petrecută în Agora, se înconjoară numai de tineri arătoși, pe care îi cucerește cu geniul său, în ciuda urâteniei ce-l caracterizează. El preamărește în doctrina sa dragostea fizică și sufletească – etapă obligatorie de cunoaștere a adevărului, binelui și frumosului. Dacă relațiile dintre Socrate și elevii săi au fost doar platonice sau și homosexuale, întrebarea rămâne retorică. Legătura dintre persoana mai în vârstă, *erastes*, ce-și iubește elevul adolescent, numit *eromenes*, care, la rândul său plin de admirație, îi întoarce dragostea, este baza homosexualismului atribuit lui Socrate. Există ritualul răpirii, la trecerea de la copilărie la

maturitate. Adolescentului i se organizează un simulacru de răpire, cu asentimentul familiei. Cei care reușesc să se facă răpiți de persoane de vază și nobili au parte de onoruri publice și de cele mai bune locuri în stadioane.

Manifestațiile organizate azi, în toate țările, de către homosexuali și lesbiene simbolizează reîntoarcerea la concepțiile Greciei antice.

Homosexualitatea nu este o boală, ci o variație anatomică și hormonală a ființei umane. Homosexualul are o tendință spre feminitate, spre estetică și frumos. Este înțelept să te opui homosexualității? Unul din cele mai înțelepte principii ne învață să nu ne opunem mamei-natură, niciodată.

Psihopatia și deviațiile sexuale sunt boli ale creierului, o mare majoritate sunt cauzate de gene defecte, deci sunt ereditare. Devierea funcțiilor sexuale normale și transformarea lor poartă numele de *parafilii*. Psihiatria distinge opt parafilii, toate problematice, două dintre ele conducând frecvent la crimă; homosexualitatea nu este inclusă în această categorie. Cele mai dăunătoare societății sunt două: sadismul – excitare sexuală prin producerea suferinței fizice partenerului, și pedofilia – atracție sexuală pentru copii sub 13 ani. Celelalte șase parafilii sunt exhibiționismul (obținerea satisfacției sexuale prin expunerea organelor sexuale), fetișismul (obținerea satisfacției sexuale prin atingerea obiectelor feminine), voyeurismul (obținerea satisfacției sexuale prin privirea actului sexual al altora), froterismul (obținerea satisfacției sexuale prin frecare de persoane care nu consimt), travestirea

(excitare prin îmbrăcarea în veșminte ale sexului opus) și masochismul (excitare și satisfacție sexuală prin autoprovocarea suferinței fizice).

Societatea umană nu a stabilit definitiv ce înseamnă funcție sexuală normală. Este homosexualitatea normală sau nu? Oare ceea ce noi numim normal este într-adevăr normal, sau doar normal statistic? Trebuie de asemenea precizat că nu se știe încă dacă deviațiile sexuale amintite sunt de origine genetică sau sunt dobândite, pe baza unei predispoziții genetice.

VI. CREIERUL ȘI SOMNUL

La începutul mileniului trei, somnul continuă să fie una dintre marile enigme ale științei, deși secolul XX a întredeschis o fereastră spre cetatea marelui secret, prin deslușirea activității genetice în somn.

De ce dormim? Toate organele corpului omenesc își schimbă funcțiile în timpul somnului, însă organul care impune și dirijează instituirea stării de somn sau de veghe este creierul. Din cele 24 de ore ale zilei, 17 ore ne aflăm în stare de veghe și 7 ore în stare de somn; viața omului se desfășoară $\frac{2}{3}$ în starea de veghe și $\frac{1}{3}$ în starea de somn. În ambele stări, calitatea vieții noastre depinde în egală măsură de gradul nostru de sănătate. Omul care se trezește dimineața obosit, cu proastă dispoziție, este la fel de invalid ca și omul care face febră în stare de veghe sau suferă de diferite dureri. În ciuda acestei realități, timp de milenii, medicina s-a consacrat în exclusivitate stării de veghe. Toate bolile descrise în tratate și articole științifice au fost studiate în starea de veghe.

Larousse-ul scrie despre somn: „Starea unei persoane a cărei sensibilitate și activitate sunt suspendate”. Deci o stare în care nu știi, nu simți și nu faci nimic. Greșit! Viața, adică activitatea corpului viu, se desfășoară neconținut, viața nu se duce seara să doarmă, viața se desfășoară până la

moarte, într-un *continuum* de veghe și somn. Inima bate și ziua și noaptea, plămânii respiră și ziua și noaptea, sângele curge în artere și vene și ziua și noaptea, ficatul și splina lucrează zi și noapte, creierul este activ și ziua și noaptea, și nimeni nu știe până azi ce anume determină pierderea conștiinței în somn.

Urarea de „noapte bună” se referă la un somn bun. O noapte de somn bun, reparator, permite ca a doua zi să fii iarăși un om odihnit, gata să înfrunte o nouă zi. Dar se poate ca uneori „să pic de somn pentru că n-am închis ochii toată noaptea”; „ce noapte de coșmar” este unul din cele mai frecvente fenomene cunoscute de oameni – *insomnia*, cu cortegiul ei de gânduri negre, care se adună toate deodată, dau năvală de parcă vor să te înghită, să te sufocă, să te distrugă. Omul așteaptă să se lumineze de ziuă, pentru ca gândurile să i se limpezească, grijile să se risipească și totul să pară mai puțin întunecat.

Somnul este un fenomen natural, dar încărcat de mistere nedelegate; în timpul somnului au loc și tot felul de fenomene „colaterale”, precum visele, gemetele, țipetele, diferite senzații care dispar în clipa trezirii.

Indiferența față de misterele nedelegate ale somnului a fost înlocuită în cea de-a doua jumătate a secolului XX cu o cascadă de proiecte de studiu și specializări în acest domeniu. Secolul XX naște *medicina somnului*. Chiar și azi însă, după efectul de demistificare al neuroștiinței, somnul rămâne un mister, deoarece nu știm de ce dormim.

Un număr restrâns de specialiști sunt dedicați medicinei somnului, dar sunt semne bune care arată o mult mai largă participare a cercetătorilor în acest domeniu. Odată înlăturate misterele somnului, un potențial uriaș pentru îmbunătățirea calității vieții omului sănătos sau bolnav se va deschide umanității. În cartea *Treimea cenușie a vieții*, publicată în limba ebraică la editura Or Am, am concentrat date pe care am considerat că orice cetățean trebuie să le aibă despre somn, pentru a se putea folosi de realizările științifice obținute în acest domeniu.

Rigurozitatea datelor permite atât medicului specialist, cât și marelui public profan în medicină s-o consulte și s-o folosească. Tehnocratizarea medicinei și invazia a tot felul de aparate sofisticate în detectarea bolilor a dezumanizat-o. De aceea, orice carte de popularizare devine indispensabilă fiecărui medic dornic să restabilească dramul de umanitate de care omul a fost deprivat de către medicina modernă, traducând, în termeni simpli, limbajul sofisticat din turnul de fildeș al acesteia. Este imposibil a concentra într-o carte toată medicina somnului; ceea ce am făcut în cartea mea este o sinteză bazată pe experiența personală, acumulată în decursul anilor consacrați studiului și cercetării somnului. Cartea folosește comunicări științifice apărute în publicații de largă circulație.

Un proverb spaniol spune „*Somnul este umbra morții*”. În mitologia greacă, Nyx, zeița nopții, avea doi fii, Hypnos, zeul somnului, și Thanatos, zeul morții. Anticii au dat o reprezentare empirică asocierii morții cu somnul. Fiul lui Hypnos era zeul viselor, Morfeu, din numele căruia derivă denumirea

morfină. Credința în despărțirea sufletului de trup în timpul somnului există în mai multe religii, între care și cea iudaică. Când se vorbește despre somn, se pomenește foarte des anul 1953, deoarece fiziologul venit de la Chișinău la Chicago Nathaniel Kleitman a descoperit că pe toată durata somnului, în medie șapte ore din cele 24 ale zilei, au loc, la fiecare 90 de minute, procese de activare a creierului, de o intensitate identică aceleia din starea de veghe. Acestea sunt și perioadele în care visăm. Cam o proporție de optzeci la sută din întreaga cantitate de vise ale omului se produc în timpul acestei perioade active din timpul somnului. Fiecare etapă științifică de cercetare are o „teorie-șlagăr”. O astfel de etapă este anul 2000, când descoperirea genomului uman a îndemnat să se raporteze totul la genetică. Explicațiile nu se pot reduce însă la o singură interpretare. Tendința de a explica totul prin procese biochimice, în baza legilor geneticii și a modelelor fizico-matematice, nu a putut răspunde foarte multor întrebări. Este probabil nevoie să mai coborâm o treaptă către adâncimile cercetării, și anume, să trecem de la scara *nano* la scara *angström*. Există în acest fascinant domeniu al somnului „pete negre”, ca și pe harta universului; în cazul nostru, „partea cenușie a vieții” rămâne o pată neagră. Acesta este motivul alegerii ca titlu a simbolului cenușului.

Este interesant de menționat un fapt de importanță socială pentru istoria științelor: în cea de-a doua jumătate a secolului XX, oameni fără studii medicale intuiesc, mai repede decât medicii, că tulburările somnului trebuie să constituie un capitol de sine stătător al medicinei. Iar cei care doar

intuiesc acest lucru vor putea înțelege mai clar, la lectura cărții, că multe dintre procesele care stau la baza activității noastre în stare de veghe depind de calitatea somnului, determinând performanțe sau eșecuri în această activitate. Somnul are un rol determinant în nivelul atenției, în capacitatea de reacție, în speță în rapiditatea acesteia, în puterea de concentrare, toate aceste funcții fiind tributare calității somnului. S-a stabilit, de exemplu, că cele mai multe accidente de lucru au loc în timpul schimburilor doi sau trei; iar accidentele de circulație sunt, într-o mare proporție, consecințele deficienței de somn.

Cartea mea tratează problema raportului dintre fumat și somn, a insomniilor datorate oboselii cronice și aspecte juridice legate de tulburările de somn.

Există o foarte fragilă delimitare între normal și anormal în aspecte legate de somn. Somnul rămâne, în mod precis, un proces de refacere a energiei umane.

Dintr-o viață de 70 de ani, dormim 20. De ce? Răspunsul l-a dat, în urmă cu cinci ani, cercetătorul american Allen Rechtschaffen. Prin aplicarea unei tehnici ingenioase, el a blocat complet somnul unor șoareci, fapt care le-a provocat moartea în decurs de o lună. Șoarecii cărora somnul le-a fost întrerupt parțial au murit după trei luni. Experiența a dovedit că avem nevoie de somn ca de aer și de apă. Somnul nu este simpla oprire a stării de veghe, ci o stare dinamică total diferită, complexă, pe care abia acum începem s-o cunoaștem. Ea este o a doua stare de existență a lumii animale, inclusiv a omului. Nu

numai atât; starea de somn, care ocupă o treime din existența noastră, este compusă, la rândul ei, din două stări distincte: somnul inactiv și somnul activ. Somnul inactiv, numit și somnul lent, diferă de somnul activ, somnul cu vise sau somnul paradoxal. De ce paradoxal? Pentru că întrunește, concomitent cu o paralizie musculară generalizată, o activitate extraordinară a întregului organism, a metabolismului tuturor organelor. Studii despre metabolismul și circulația sângelui în creier în timpul celor două stări de somn, inactiv și activ, prin metode moderne sofisticate, au dovedit că somnul inactiv, sau somnul lent, economisește și reface rezervele de energie, preparând apariția somnului activ, în care consumul de energie este egal cu cel din starea de veghe.

Am putea rezuma concepția modernă despre existența umană ca o situație în trei stări diferite: veghe, somn inactiv și somn activ. O consecință directă a noii concepții este faptul că azi înțelegem calitatea stării de veghe ca dependentă direct de calitatea stării de somn. Este de așteptat ca în viitorul apropiat toate tratatele de medicină, de biologie și de fiziologie să fie rescrise și să conțină o descriere a bolilor în cele trei stări de existență ale omului: veghe, somn inactiv și somn activ.

Dezvoltarea fascinantă a cunoștințelor noastre despre somn a făcut ca în anul 1990 să apară noua clasificare a bolilor somnului. Această clasificare internațională conține 80 de boli, fiecare cu manifestări bine determinate și cu un tratament specific. Oprirea respirației în timpul somnului se situează prin frecvență pe locul doi între toate bolile omenirii, după SIDA. Bolile respirației în timpul

somnului erau necunoscute până în anul 1965. Moartea subită a pruncului, care nu are încă nici o explicație științifică, și moartea subită a tânărului adult provoacă suferință. Din aceste motive, medicina somnului a devenit în Statele Unite ale Americii o nouă ramură a medicinei moderne. În anul 1952 exista un singur centru de medicină a somnului, la Chicago. Azi există 600 de asemenea centre, răspândite pe toată suprafața globului.

Care este diferența esențială dintre starea de veghe și starea de somn? În starea de veghe, percepem lumea exterioară și reacționăm la semnalele ei, suntem conștienți; în somn, suntem inconștienți. Sursa imaginilor care ne populează visele se află în depozitele noastre anterioare din creier. Între perceperea în veghe și perceperea în somn se situează diferența esențială dintre cele două stări. Această relație a fost intuită în creația mitică, atunci când somnul și moartea au fost întruchipați în cei doi frați gemeni, Hypnos și Thanatos. Se credea că deosebirea dintre somn și moarte constă în durata despărțirii dintre spirit și trup, care pentru somn este tranzitorie, de câteva ore, iar pentru moarte este definitivă, veșnică.

Oare fiecare om visează? În anul 1981, William Dement, cercetător american și discipol al savantului Nathaniel Kleitman, a studiat gradul de amintire a viselor prin trezirea subiectului din somnul inactiv, comparat cu trezirea din somnul activ. 214 subiecți, bărbați și femei, au fost studiați timp de 885 de nopți. Somnul lor a fost întrerupt de 2240 de ori, demonstrându-se că trezirea din somnul activ a furnizat 1864 de amintiri de vise, adică 83,3% din

somnul activ al subiecților cercetați a fost populat de vise. În comparație, numai 14% din subiecții treziți din timpul somnului inactiv au fost vizitați de vise. Există o diferență radicală între visul somnului inactiv, care s-a dovedit a fi șters, fad și fără sentiment, și visul din somnul activ, viu, colorat, dinamic și plin de sentiment.

Orice om visează, dar nu orice om își amintește visul. Într-un studiu efectuat de Institutul de Medicina Somnului, la Centrul medical Sheeba, s-a dovedit că 47% din cetățenii Israelului își amintesc visele și 53% nu și le amintesc.

Un subiect fascinant în cercetarea viselor este *visul lucid*, capacitatea de a fi conștient că visezi, în timpul visului. Această capacitate particulară, pe care puțini oameni o au, a dat posibilitatea de a controla visul și a-l dirija.

Merită discutată o recentă cercetare care demonstrează că 52% dintre insomniacii de peste 65 de ani se vindecă de insomnie cu *placebo*, ceea ce înseamnă că nu orice insomnie exprimă o suferință organică. Fiecare dintre noi are uneori dificultăți de a adormi. O discuție neplăcută cu cineva apropiat, cu șeful, boala cuiva drag pot fi cauza. Aceste insomnii sunt de scurtă durată și trecătoare, nu necesită un examen medical sau un tratament, decât dacă se prelungesc peste trei săptămâni. O insomnie persistentă poate să semnaleze însă existența unei boli organice.

Adevăratele insomnii sunt cele care persistă mai mult de trei săptămâni. Cauza lor este fie depresia, fie anxietatea, fie stresul. Înaintea oricărui tratament pentru insomnie trebuie investigat regimul de viață

al insomniacului, consumul de alcool, programul de lucru, orele de exercițiu fizic, orele de masă, cantitatea și felul mâncării, siesta, bolile cronice și medicamentele utilizate.

Anumiți bolnavi își perpetuează tulburarea de somn tocmai prin frica pe care le-o provoacă insomnia trecătoare. După un număr de zile în care insomnia este trecătoare și justificată, omul începe să se întrebe „Oare în noaptea asta o să aștept până să vină somnul?” și astfel își fixează insomnia.

De multe ori, cauza insomniei pot fi *mișcări periodice ale picioarelor în somn* cu un ritm de 2-5 mișcări pe minut. Îmi aduc aminte de primul caz diagnosticat de mine în anul 1980. Doamna E.E. se plângea că de aproape cinci ani „doarme ca în tren”. Îmi povestește că atunci când călătorește cu trenul roțile produc o mică zguduitură cu un ritm similar zguduirilor patului în care doarme cu soțul ei. Înregistrând în laborator somnul soțului E.H., care suferea de un început de parkinson, am constatat că în timpul somnului picioarele sale executau mișcări periodice cu un ritm de trei pe minut, într-adevăr similar roților de tren. Până am început tratamentul contra parkinsonului, am sfătuit-o pe soția sa să înlocuiască patul comun cu două paturi alăturate. De 20 de ani, doamna E.E. îmi este recunoscătoare că am scos-o din tren și am readus-o să doarmă în pat.

Cum omul nu este conștient că suferă de o boală de somn, la început ia o asemenea tulburare drept ceva banal și neserios. Când oboseala îl răpune, el se adresează doctorului, deși se simte jenat, uneori îi este chiar rușine. Între cele mai dese plângeri adresate medicului semnalez „Sunt tot timpul obosit,

somnul nu-mi aduce odihna necesară”; „Mă trezesc foarte des noaptea din somn”; „Mă scol foarte devreme în fiecare dimineață”; „Bărbatul meu țipă noaptea în somn”; „Mă trezesc și încep să umblu prin cameră”. Sub aceste întrebări se ascund 80 de boli ale somnului, care decid calitatea vieții noastre deopotrivă cu celelalte boli, cele ale stării de veghe.

Descoperirea apneei de somn aparține scriitorului Charles Dickens. Boala fusese deja sesizată de eminentul scriitor în anul 1837, în cartea sa *Pickwick Papers*, în care îl descrie pe birjarul Joe, bolnav de apnee de somn.

Păcat că Dickens nu a fost medic, ar fi salvat mii de oameni de suferințe inutile. Și iată că ne-a fost dat să mai așteptăm 118 ani, până când Gastaut redescoperă pe baze științifice boala intuită de Dickens.

Mai trebuie știut că, adăugându-se somnolenței excesive și oboselii din timpul zilei, care sunt semnele predominante, durerile de cap matinale, starea de confuzie de câteva minute și scăderea memoriei, împreună cu proasta dispoziție, pot fi semnale ale apneei de somn.

Din anul 1965, datorită observațiilor lui Gastaut, faimosul neurolog din Marsilia, lumea științifică medicală ia cunoștință de existența bolii.

Omul care doarme nu știe că sforăie, că are lungi opriri de respirație și că suferă de apnee de somn, deci este inconștient de boala sa. În somn, pragul de sensibilitate al auzului și al tuturor celorlalte simțuri crește enorm și zgomotul produs de omul adormit, cum este sforăitul, care poate ajunge până la 70 decibeli, nu-l trezește. Dacă

sforăitul începe în prima perioadă de somn, în somnul ușor, el se poate trezi din cauza zgomotului produs de el însuși.

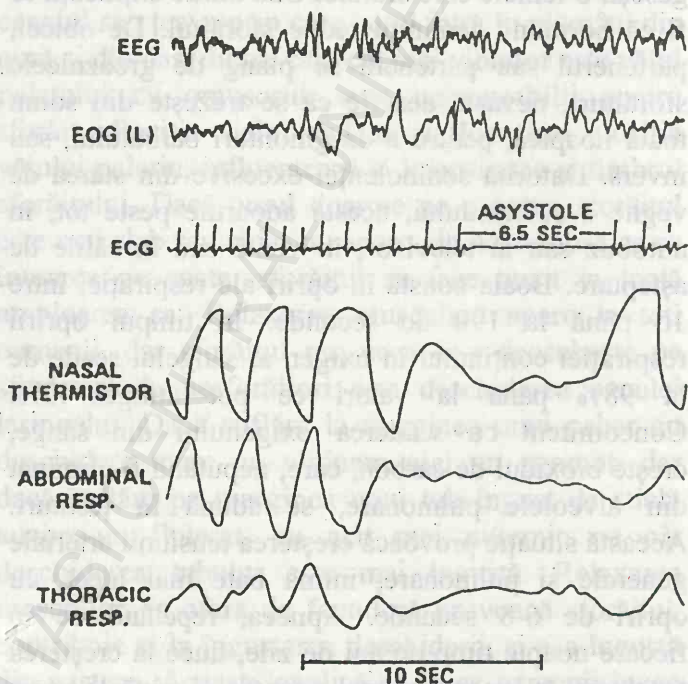
Majoritatea oamenilor însă nu încep să sforăie în perioada somnului ușor, adică la adormire, în așa-numitul stadiu I, deoarece mușchii care, prin vibrația lor, provoacă sunetul nu au intrat încă în faza de relaxare care să permită sforăitul. Abia în al doilea stadiu al somnului, mai avansat și mai profund, apare de obicei sforăitul, și cu cât somnul e mai profund, sforăitul devine mai zgomotos, trezindu-i pe cei din jur, dar nu pe sforăitor.

Mușchii care înconjoară deschiderea laringelui, canalul sau țeava prin care aerul intră în plămâni din gură și din nas, dintre care cel mai vibrator este vâlul palatului cu omușorul, sunt responsabili pentru sforăit. Poziția celui culcat, influențând poziția vâlului palatin, influențează și intensitatea și timbrul sforăitului. Dacă omul doarme pe o parte, sforăitul este mai slab sau chiar nu apare, de îndată însă ce se întoarce pe spate, sforăitul se face auzit în toată amplexarea sa. Relaxarea musculară apare la toți oamenii, dar sforăitul nu; ceea ce-i deosebește pe sforăitori de nesforăitori este deschiderea canulei laringelui. Dacă suflăm la marginea unui pahar cu deschidere mare nu obținem nici un zgomot, dar dacă suflăm pe marginea unui tub îngust de sticlă auzim un fluierat, cu atât mai puternic cu cât deschiderea tubului este mai îngustă. Relaxarea mușchilor, în afară de faptul că provoacă sforăitul, contribuie și la îngustarea deschiderii, și așa îngustă din naștere. Aceasta explică și de ce oamenii încep să sforăie când se îngrașă: depozitul de grăsime

micșorează deschiderea canalului laringian. Sforăitul se produce în gât, dar cum deschiderea gurii este mai mare decât a nasului, îl auzim mai puternic venind din gură.

Sforăitul nu este o boală decât atunci când este însoțit de opriri ale respirației, numite în limbaj medical *apnee de somn*. Apneea de somn provoacă scăderea oxigenului cu fiecare oprire de respirație. Dacă sforăitul nu este însoțit de opriri de respirație și scăderi de oxigen, el este dăunător doar pentru partener. Statisticile arată că femeile sforăie mai rar decât bărbații; se consideră că la patru bărbați, găsești o femeie care sforăie. Una dintre explicații ar fi că hormonii feminini reduc sforăitul. De obicei, partenerul sau partenera se plâng de groaznicele sforăituri, nevasta descrie că se trezește din somn toată noaptea, pentru a da ghionturi bărbatului, sau invers. Datorită somnolenței excesive din starea de veghe a suferindului, acesta adoarme peste tot, în autobuz sau la televizor, în vizită sau în sălile de așteptare. Boala constă în opriri ale respirației între 10 până la 190 de secunde. În timpul opririi respirației conținutul în oxigen al sângelui scade de la 98% până la valori ce pot atinge 40%. Concomitent cu scăderea oxigenului din sânge, crește bioxidul de carbon, care, neputând fi eliminat din alveolele pulmonare, se adună în țesuturi. Această situație provoacă creșterea tensiunii arteriale generale și pulmonare, inima bate mai încet, cu opriri de 6-8 secunde. Apneea, repetându-se în fiecare noapte timp de ani de zile, duce la creșterea tensiunii, la început numai noaptea și până la urmă în permanență, și ziua și noaptea. Apneele sunt de

trei feluri: centrale, obstructive sau mixte. Apneea centrală este o formă destul de rară, care constă în oprirea respirației de către sistemul nervos central. Cea mai frecventă formă este apneea obstructivă, provocată de scăderea tonusului mușchilor care închid canalul respirator sau al limbii, care cade în partea posterioară a cavității bucale și obstruează canalul respirator. Oxigenul începe să scadă în funcție de timpul apneei. A treia formă este o mixtură între primele două. Respirația revine o dată cu grohăitul sforăitor al bolnavului, produs de vibrațiile mușchilor lipsiți de tonusul normal.

Apnee centrală de somn și asistolie

Tratamentul apneei centrale este medicamentos, iar al celei obstructive, chirurgical sau cu mască CPAP (Continuous Positive Airway Pressure); aceasta introduce aer sub presiune și împiedică obstrucția căilor respiratorii superioare. Suferindul, fiind inconștient de boala sa, se plânge de obicei doctorului „că nu doarme bine”. Medicul îi prescrie un somnifer. Acționând asupra sistemului nervos central, pilula agravează apneea, prelungindu-i durată. Oxigenul scade și mai mult, bioxidul de carbon se concentrează în sânge și dăunează mai serios țesuturilor. Populația în vârstă de peste 65 de ani consumă 30% din totalul prescripțiilor medicale și 40% din somnifere. Aceasta este grupa de vârstă la care apneea de somn are o frecvență maximă.

Omenirea și-a prelungit viața în medie de la 40 la 73 de ani, în decurs de un secol, numai datorită progreselor făcute în domeniul medicinei de veghe. Azi a devenit clar faptul că, pătrunzându-se în secretele treimii neglijate a existenței – somnul – noi perspective se deschid pentru prelungirea vieții. Tulburările respiratorii în somn, mișcările picioarelor în somn sau crizele epileptice în somn, împreună cu somnambulismul, au devenit în ultimele decenii capitole importante ale medicinei. Pe baza simptomelor relatate medicului de partenera/partenerul celui care apelează la medic, și nu din povestirile bolnavului, se pot uneori descoperi și diagnostica bolile somnului.

Creierul fabrică substanțe care provoacă somnul. Un uriaș efort de cercetare științifică a fost efectuat pentru a răspunde la întrebarea: care sunt aceste substanțe? Faptul că omul care are

temperatură din cauza unei infecții microbiene devine somnolent a condus la descoperirea substanței *muramyl dipeptid* ca având o puternică influență hipnotică. Această corelație a creat impresia că substanțele hipnotice sunt de origine microbiană. O falsă impresie, deoarece astăzi cunoaștem sute de astfel de substanțe proteice cu efect hipnotic. Între ele amintesc *prostaglandina*. Însă, în ciuda progreselor enorme realizate în ultimele patru decenii în studiul somnului, rămânem ignoranți! Generațiile viitoare se vor minuna de prostia noastră, așa cum noi ne minunăm astăzi de prostia savanților care credeau că centrul somnului este în inimă sau în sânge și nu în creier.

Un subiect fascinant este somnul copiilor. Două bunicuțe, grijulii *baby-sitter*, mi-au adresat câteva întrebări legate de somnul copiilor; răspunsurile îi pot interesa și pe părinții preocupați de somnul generațiilor de mâine. Părerea că este bine să legeni nou-născutul sau copilul mic pentru a-l adormi este lipsită de temei științific. Există nenumărate deprinderi asociate adormirii. Foarte mulți copii au nevoie pentru a adormi să fie ținuți în brațe, să fie legănați, frecați pe spate sau să asculte o poveste; aceasta se cheamă *pattern-ul adormirii*, care este individual, format de fiecare copil în parte, conform structurii sistemului său nervos. Dacă se trezește în timpul nopții și începe să țipe, singurul mijloc de a-l face să tacă este de a repeta acțiunea de adormire. La un moment dat, mama sau bunicile încep să simtă oboseală, devin chiar nervoase, dar imediat apare un sentiment de autoculpabilizare: copilul doar nu se trezește și țipă ca să te enerveze pe tine, desigur, și

acest gând îți impune un nou efort, trebuie să-ți faci datoria de bunic sau părinte. Mai ales că unii prieteni te încurajează, că și ei au trecut prin asta și uite ce copil au.

Aceste obișnuințe asociate adormirii nu sunt normale, trebuie evitate și, dacă există, vârsta de șase luni este limita. Soluția cea mai bună este să fie înlăturate chiar la nou-născut. În caz că trăgănam, efectul va fi reparabil cu costul unui efort de ani de zile. Înainte de toate, trebuie investigat de ce copilul nu adoarme ușor. Este oare de vină frica, întunericul, liniștea, separarea de părinți, sau poate toate la un loc? Fiecare element este important și mijloace simple pot rezolva problema. O lumină aprinsă, o ușă deschisă, o încurajare, o muzică lentă, toate pot fi de folos. Legănatul nu dezvoltă copilul și nu îl face mai deștept!

Să luăm un exemplu plastic folosit în medicina somnului: dacă la adormire perna cu care sunt obișnuit să adorm sub cap cade pe jos, o ridic și adorm imediat. Dacă nu o găsesc sau cineva a luat-o, mă ridic din pat, aprind lumina și o caut. Dacă sunt invalid și nu mă pot scula, strig pe cineva să vină să mi-o dea. Dar dacă nu este nimeni, încerc să adorm fără pernă, este mai greu, dar până la urmă reușesc. Fiecare ființă își dezvoltă o rutină pentru a adormi: unul cu perna între picioare, altul cu perna sub cap, unul pe o parte, altul pe spate, unul citește, altul ascultă muzică și altul adoarme uitându-se la televizor. Această rutină devine reflexul de adormire al fiecărui om. Acest reflex trebuie dezvoltat la copil, de mic.

Să analizăm un alt caz, o fetiță care în primele luni ale vieții este foarte cuminte; la vârsta de 10-12 luni, după ce până atunci a dormit în patul ei, vrea să doarmă doar în patul părinților. Mama, îngrijorată, convinsă că fetița se răsfăță, o ia în pat cu ea de fiecare dată când plânge. Somnul independent al copilului este compromis. Somnul independent este o componentă extrem de importantă în formarea personalității și în dobândirea siguranței de sine. Este componenta majoră a unei dezvoltări psihice normale. Înfruntarea fricii este legată de somnul în pat separat. Somnul în patul părinților este un somn mai puțin liniștit decât cel de care are nevoie un copil, în primii ani de dezvoltare, și cunoaște un număr de stadii din ce în ce mai grave. În al doilea stadiu, copilul va încerca să-i despartă pe cei doi părinți, dormind între ei. În stadiul următor, mai avansat, când unul din părinți părăsește patul, copilul are un sentiment de victorie dăunător dezvoltării sale. Situația trebuie remediată, însă remediu nu este atât de ușor de aplicat. Înainte de toate, trebuie făcută analiza părinților: care este starea psihică a tatălui, a mamei, ce anume simte fiecare, de ce acceptă acest dat. Remediu incumbă suferință de ambele părți – părinți și copil. Somnul separat al copilului este atât de important încât, în cazul când trebuie să dormiți cu un copil în aceeași cameră, este de preferat să puneți o saltea pe jos, decât să doarmă în același pat cu tata și cu mama.

Cele optzeci de boli legate de somn, între care merită citate moartea subită în somn a pruncului, moartea subită în somn a oamenilor sănătoși, insomnia fatală, sunt boli de un maxim dramatism.

Un somn cu tulburări sau o „noapte albă” are un impact puternic asupra capacității fizice și intelectuale, inclusiv asupra atenției și puterii de concentrare. Un somn de proastă calitate se reflectă pe plan social și economic, dar și familial, în sensul creșterii irascibilității și agresivității provocate de insomnie.

Multe dintre accidentele de circulație sunt consecința unui somn de proastă calitate. Faptul că în Israel accidentele în care sunt implicați pietonii reprezintă 20% din totalul accidentelor, dublu față de media internațională, merită o analiză mai amănunțită a accidentelor de circulație, careucid, proporțional, mai mult decât războaiele.

Care sunt criteriile pentru a diagnostica adormirea la volan? Există unele indicii, înaintea adormirii, a căror valoare trebuie exploatată. Adormirea la volan este un fenomen instantaneu, de care șoferul ia cunoștință în clipa când se trezește, dar este incapabil să aprecieze durata somnului (jumătate de secundă sau șase secunde); ea înseamnă întreruperea bruscă și totală a percepției lumii înconjurătoare, în principal a șoselei; este precedată de o perioadă de somnolență în care șoferul cascade, se freacă la ochi, se simte obosit, plictisit, ațipește, deviază volanul cu redresări repetate și bruște, clipește des, capul i se lasă pe piept. Accidentele provocate de devierea bruscă a mașinii reprezintă un procentaj de 26-30%. Șoselele drepte și distanțele lungi predispun la adormire; astfel, accidentele grave înregistrate pe șoseaua Arava spre Eilat sunt cu 40% mai frecvente decât pe celelalte șosele, iar la fiecare

accident rutier cu răniți există 15 accidente fără victime.

Institutele de cercetări asupra transportului în viitor, din Statele Unite, dedică mari eforturi acestui moment critic și unul dintre cele mai importante proiecte este detectarea stării șoferului pe baza informațiilor primite prin senzori plasați pe trupul său.

O problemă a cercetărilor în domeniul „șofatului inteligent” este dificultatea de a deosebi șoferul treaz și atent de cel treaz dar neatent, acesta din urmă prezentând, din punct de vedere tehnic, toate simptomele unui șofer somnolent. Depistarea „microsomnului”, cu o durată de 300-600 milisecunde, suficient pentru a provoca accidente grave la viteză mare, este esențială. S-a constatat că 54% din accidente au loc noaptea și că există două vârfuri în orarul zilnic al accidentelor rutiere (orele 5-6 dimineața și ora 6 după-amiază).

La persoanele până la vârsta de 37 de ani, accidentele de circulație se află pe primul loc al cauzelor mortalității, în timp ce după 44 de ani, mortalitatea provocată de accidente se află pe locul patru, după bolile de inimă, accidentele vasculare cerebrale și cancer.

Zeci de cercetări întreprinse de institutele de medicină a somnului de pe glob arată că accidentele din cauza adormirii la volan reprezintă 10-24 % din accidentele provocate din vina șoferului. Toate duc la concluzia că din totalul de 16.500 decese din cauza accidentelor rutiere, de la înființarea statului Israel, 3.300 au fost provocate de adormirea la volan, iar din totalul de 650.000 invalizi de pe urma

accidentelor de circulație, 104.000 au prezentat fenomenul somnolenței la volan.

Care sunt cauzele adormirii la volan?

Șoferii sănătoși adorm din cauza somnului insuficient, a călătoriilor lungi, când ceilalți pasageri dorm, sau când sunt singuri în mașină și șoseaua este monotona. Interesantă este constatarea că șoferii bărbați provoacă mai multe accidente, deși încă nu există o explicație științifică a acestui dat. Pe primul plan al cauzelor adormirii șoferilor mai puțin sănătoși se plasează apneea de somn, frecventă la 3-5% din populația țării și în special la cei care sforăie. Urmează medicamentele și drogurile, iar în ce privește alcoolul, este o problemă specifică tineretului teribilist „de vineri seara”.

Somnolența poate crea mari neajunsuri – personale sau cu aspect juridic. Începând din 1965, somnolența a încetat a fi privită ca un fenomen lipsit de importanță, fiind măsurată pe baza unor criterii precise de laborator. Astfel s-a conferit somnolenței un etalon de evaluare juridică. Unui chirurg, aviator, mecanic de locomotivă, șofer sau navigator i se poate acum anula permisul de exercitare a profesiei, dacă probele de somnolență dovedesc că aceasta îl împiedică să-și facă meseria corect.

Există exemple concrete, în care somnolența patologică deține un rol primordial. Astfel, în anii '70, în procesul intentat de statul Israel contra șoferului X, Tribunalul Suprem din Israel a dat sentința: crimă prin imprudență. Șoferul, aflat la volanul unui camion de mare tonaj, a deviat de pe banda sa și a intrat pe sensul invers, ciocnindu-se frontal cu un autoturism, al cărui șofer a fost omorât.

Sentința s-a bazat pe mărturia depusă de o doamnă aflată la volanul mașinii ei, în spatele camionului. Timp de jumătate de oră, la tribunal, martora a descris zig-zag-urile camionului pe șosea: ieșea de pe partea carosabilă, intra pe marginea neasfaltată a șoselei și tot așa mereu. Bănuind că șoferul adoarme la volan, martora a evitat să-l depășească, mulțumindu-se să asiste la baletul în zig-zag al camionului. Când s-a produs coliziunea, ea a coborât din mașină și a ajuns la locul accidentului în același timp cu șoferul camionului, pe care l-a auzit spunând: „Ce s-a întâmplat? Nu știu nimic, adormisem”. Sentința tribunalului s-a bazat pe această depoziție. Întrebarea *dacă somnolența șoferului criminal era sau nu era patologică* NU s-a pus. Pentru că nu s-a pus întrebarea de mai sus, nu s-a pus nici problema dacă, după ispășirea pedepsei, șoferul se va întoarce la volan sau nu. Ei bine, șoferul s-a întors la volanul camionului...

Un chirurg sau un aviator care suferă de apnee în somn (oprirea respirației de minimum treizeci de ori câte zece secunde în timp de șase ore de somn) devine somnolent patologic. Chirurgul nu va putea termina operația, aviatorul va fi în primejdie de a se prăbuși cu avionul cu pasageri cu tot, iar șoferul, în cazul cel mai fericit, va intra în șanț cu mașina lui. Somnolența provocată de apnee, de mișcări periodice ale picioarelor în timpul somnului sau narcolepsia (crize involuntare de somn în timpul zilei) nu pot fi înfrânte de voință, oricât de puternică ar fi motivația. Aceasta, spre deosebire de somnolența trecătoare, a persoanei care nu a dormit

o noapte sau două, dar se reface total după o noapte de somn bun, reparator.

Are oare dreptul să opereze, să piloteze, să șofeze, să navigheze, să ducă un tren la stația terminus o persoană care suferă de somnolență patologică? Fără îndoială că nu, dacă nu se tratează și dovedește eficacitatea tratamentului făcut.

A moțai în timpul lucrului, al unei discuții cu prieteni sau în familie trebuie să dea de gândit, dacă fenomenul se repetă. Diagnosticul somnolenței patologice se face printr-o tehnică foarte simplă, practică în laboratoarele de cercetare a somnului, și care se numește *naping* (ațipire) sau, mai bine, *proba vitezei de adormire*. Bolnavul se duce la fiecare două ore într-o cameră întunecoasă, se întinde pe pat și se înregistrează undele electrice emise de creier, ochi, mușchi. Dacă viteza de adormire este mai scurtă de cinci minute, persoana suferă de *somnolență patologică*. Poate un om care vrea să demonstreze că este bun în funcție să se opună adormirii? În somnolența patologică, nu. Singura țară din lume unde această tehnică a fost legiferată sunt Statele Unite. Există tratamente pentru somnolența patologică, în funcție de cauza acesteia.

Aspectul financiar al acestor situații, prin pierderile de miliarde ale societăților de asigurări, constituie un nou impuls în alocarea de fonduri care susțin cercetarea în domeniul somnului. Aceste organizații speră să reducă pierderile de sume fabuloase prin pătrunderea în profunzime a misterelor somnului. Până azi însă statele continuă

să aloce sume derizorii, în comparație cu necesitățile științifice ale cercetării.

Dintr-un studiu prealabil, realizat printr-o colaborare pe plan național și publicat în cunoscutul jurnal științific de mare tiraj JAMA în anul 1982, devenise cunoscut faptul că frica, deprimarea și stresul sunt cele trei stări în strânsă legătură cu insomnia; încercarea de a stabili care dintre cauze este cea mai importantă s-a făcut prin cercetări izolate, pe un număr mic de insomniaci, veterani ai războiului din Vietnam; dar acești insomniaci utilizau în același timp droguri și alcool, împiedicând orice concluzii precise.

Războaiele, revoluțiile, regimurile dictatoriale, nesiguranța zilei de mâine, stresul cotidian sunt factori care se repercutează asupra sistemului nervos și, implicit, asupra calității somnului. Războiul modern face inutile adăposturile clasice, pentru că și alarmele au devenit deseori inoperante. Gazele toxice, mai precis teama de rachetele echipate cu gaze toxice poate scoate din minți și pe cel mai echilibrat individ, cu atât mai mult cu cât nu toată lumea suportă constrângerile impuse de sinistra mască. În situații precum cele de mai sus, reacțiile sunt strict individuale: unii nu mai pot mânca, iar alții, dimpotrivă, își potolesc starea de nervi și nesiguranța mâncând peste măsură. Somnul, însă, le este tuturor tulburat, mai bine zis calitatea somnului.

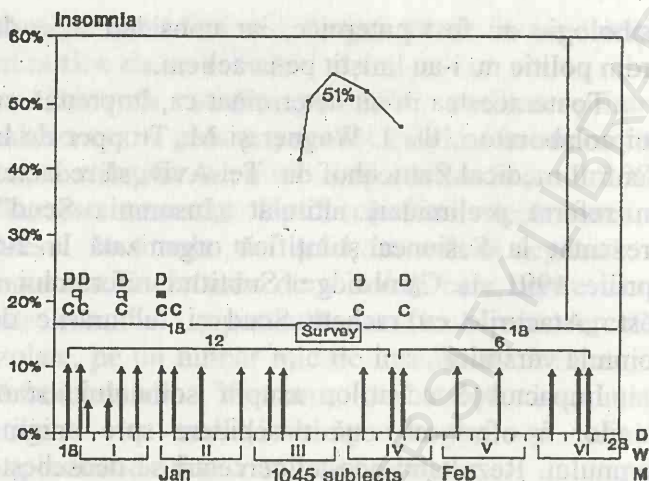
Războiul din Golf a fost o premieră pentru israelieni, obișnuiți ca Tahalul să riposteze cu succes când țara este atacată; o premieră și prin armamentul folosit: rachetele Scud. Frustrarea și impactul

psihologic au fost puternice, iar considerentele de ordin politic nu i-au liniștit pe israelieni.

Toate acestea m-au determinat ca, împreună cu doi colaboratori, dr. J. Wagner și M. Tropper de la Centrul medical Zamenhof din Tel Aviv, să redactez un referat preliminar, intitulat „Insomnia Scud”, prezentat la Sesiunea științifică organizată la 2-5 aprilie 1991, la Cambridge. Subtitlul referatului a fost „Atacurile cu rachete Scud și tulburările de somn la vârstnici”.

Impactul Scud-urilor asupra somnului israelienilor a oferit o nouă deschidere spre enigma somnului. Rezultatul acestei cercetări se deosebește de toate celelalte deoarece nu a fost făcută după consumarea evenimentului, din relatări și amintiri, ci în toiul războiului. Utilizând sondajul telefonic și personalul bine calificat al Institutului Gallup, am interogat 1.045 de cetățeni între 16 și 80 de ani, în două etape: între 18 și 23 ianuarie 1991, și la 30 de zile după terminarea războiului. Cercetarea a evidențiat că, spre sfârșitul celei de-a treia săptămâni de stres, 38% din populația Israelului suferea de o insomnie acută manifestată prin dificultăți de adormire, treziri nenumărate în timpul nopții și treziri premature. Din cei 397 de cetățeni care după cel de-al 13-lea atac cu Scud-uri irakiene deveniseră insomniaci, 248 (62%) și-au recăpătat somnul normal după 30 de zile și 38% au continuat să sufere de insomnie.

Putem trage concluzia că 10,2% din populație a devenit insomniacă din cauza Războiului din Golf. Interesant de menționat că 5% din populație a prezentat un postefect, adică au devenit insomniaci, deși în timpul războiului au dormit bine.

Schema impactului Scud-urilor
asupra somnului israelienilor

Analiza grupului de insomniaci de război a dovedit că tipul rezistent la insomnie este reprezentat de cetățeni cu un statut cultural și economic mai ridicat. Nu am găsit diferențe specifice de vârstă sau sex. Una din concluziile generale a fost că în războiul modern cu rachete care lovesc spatele frontului, o treime din populație poate deveni cronic insomniacă.

Pentru israelieni, războiul din Golf s-a deosebit de toate celelalte războaie prin trei aspecte: 1. Câmpul de luptă nu era frontul propriu-zis, ci spatele frontului; 2. Pericolul cel mai mare îl constituia teama de substanțe chimice; 3. Obligația de a purta măști de gaze a readus imaginea Holocaustului, atât de traumatizantă pentru evrei.

Studiul viselor, efectuat la o lună după terminarea războiului, a oferit întreaga gamă a coșmarurilor de război. Tezele lui Sigmund Freud din lucrarea *Interpretarea viselor*, apărută în 1900, și ideile curentului psihanalist de interpretare psihologică a viselor nu au fost confirmate de visele războiului din Golf. De altfel, o mare majoritate dintre cercetători – printre care prof. Michel Jouvet din Lyon-Franța și prof. Hobes de la Harvard University, împreună cu Mac Carley, opun teoriei lui Freud ipoteza biologică a viselor. Potrivit acestor cercetători, visele sunt produsul bombardării cortexului de către centri ai trunchiului cerebral. Stimuli plecați din trunchiul cerebral – zona care face legătura între măduva spinării și creier – ajung la creierul gânditor și visul este rezultatul excitației venite din creierul negânditor. Stimulii excită mai ales zonele care, în ziua precedentă, au fost în stare de mare tensiune și determină conținutul visului. Aceasta este concepția biologică a visului. Starea de război influențează primordial procesul de somn. Trauma de război lezează în primul rând somnul profund, făcându-i pe oamenii să doarmă superficial, fie de teamă, fie ca să audă alarma. Apariția visului se face în această situație mai devreme decât în mod normal și durata somnului se micșorează. Conținutul viselor reflectă subiectul temerii și tensiunii. Rezultatele au fost prezentate la congresul din 1994, la Tokyo.

La nouă zile după distrugerea turnurilor gemene din Manhattan, CNN-ul din New York a adresat o întrebare emisiunii în limba engleză a televiziunii israeliene: cum decurge viața în Israel, sub egida

terorii? Acest subiect, foarte dezbătut de israelieni, nu a fost niciodată analizat din afară. Acum, sub amenințarea teroristă, a devenit pertinent pentru americani. Recent, CNN anunța, în baza unei statistici, că 42% din populația Americii suferă de tulburări de somn. CNN-ul nu a anunțat însă că în timp de pace, până la 31% din populație poate prezenta asemenea tulburări, deci atacul terorist a adus o creștere a procentajului de numai 11%.

Din rezultatele cercetării asupra consecințelor războiului din Golf trebuie reținută importanța *media* în pregătirea populației. Odată cu apropierea războiului, autoritățile israeliene au informat populația că există posibilitatea lansării de către irakieni a unor rachete cu încărcătură chimică; împărțirea măștilor de gaze a fost relatată amplu de *mass-media*, de asemenea au fost explicate tehnicile de izolare a încăperilor. Primul Scud a căzut într-o concentrație urbană și a adus stresul la apogeu. Am definit stresul ca fiind de gradul 6 (maximal) și de tip „gradient pozitiv”.

Diferența dintre stresul războiului din Golf și stresul celorlalte războaie ale Israelului a fost de această dată surpriza. Boala care constă în afectarea somnului din cauza războaielor se numește *Sindromul de stres posttraumatic*. Din relatările războaielor din Vietnam, din Coreea și din cel de-al Doilea Război Mondial, ne dăm seama că, pe atunci, medicina somnului era încă la începuturile ei și concluziile nu sunt esențiale. Nu s-au făcut studii pe un număr mare de persoane, cum am făcut noi, ci au fost studiate cazuri izolate. Au fost examinate cazuri

grave, dar nu în mod științific și nici statistic concludente.

Se știe că sursa principală a insomniei sunt stresul și teama. Orice suferind de insomnie, înainte de a se adresa medicului, trebuie să-și autoverifice doza de stres și teamă. De multe ori, un simplu autocontrol al celor doi factori numiți mai sus poate rezolva problema insomniei, fără medicamente.

În anul 1999, am publicat în revista americană „Journal of Traffic Medicine” cercetarea, făcută în colaborare cu universități din SUA, „Efectul atacurilor teroriste consecutive asupra accidentelor de circulație în Israel”. În această cercetare, realizată cu sprijinul poliției israeliene, am analizat seria de atacuri soldate cu distrugerea celor trei autobuze de către sinucigași teroriști, duminică, 25 februarie, 3 martie și luni 4 martie 1996. Am demonstrat că, în primele ore care urmează unui atac terorist soldat cu victime, efectul stresant provoacă o creștere semnificativă a numărului de accidente de circulație. Interesant însă că în cazul unei succesiuni de atacuri teroriste, în zilele următoare apare un proces de adaptare și incidența numărului de accidente se apropie de normalul zilnic. Iată un alt aspect al efectelor atacurilor teroriste, care poate trece neobservat.

Există o legătură între vis și imaginație. Orice persoană ce are o muncă creatoare și originală nu o poate îndeplini dacă procesul de visare este vătămat. Legătura dintre imaginație și vis a fost una dintre marile preocupări ale științei de la sfârșitul secolului trecut. Există nenumărate teorii care încearcă s-o explice; de menționat teoria că împiedicarea voită a

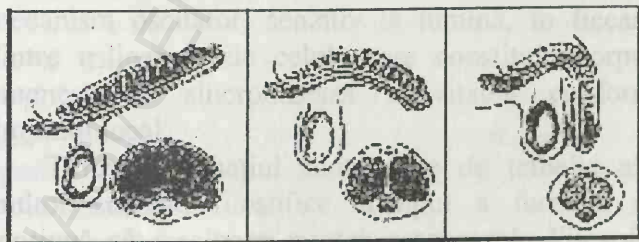
visului, realizată în laborator, încercarea de a produce un somn lipsit de vise (de câte ori undele creierului indică apariția visului, omul este trezit) face ca imaginația să fie redusă la minimum.

O boală a somnului, descrisă recent de cercetători americani, se numește *Tulburări de comportament în timpul somnului cu vise*. În această boală, bărbatul sau femeia – se pare că mai degrabă bărbații – lovesc cu picioarele sau cu mâinile partenera sau partenerul, fără să-și dea seama, fără intenție, în timpul unui vis în care se apără de un atac imaginar, un hoț, un câine, sau visează că joacă fotbal. Este un vis cu consecințe uneori, dar, cu puțină înțelegere, când partenerii se trezesc și își dau seama ce s-a întâmplat, încep să râdă, deși... nu toți. Pe unii îi pun pe gânduri violențele, deși cu totul subconștiente. Cauza pare să fie o boală organică, dar cum nu se știe încă precis, nu vreau să fac afirmații inexacte. Boala este supravegheată și vom ști care sunt adevăratele ei cauze și cum pot fi înlăturate.

Nostimă boală... cu atacuri nocturne involuntare și consecințe imprevizibile din punctul de vedere al armoniei conjugale... Să fim înțelegători însă, până se vor găsi cauza și remediul.

La Congresul mondial al somnului din 1995, în insulele Bahamas, tema a fost „Misterele somnului”. Față de situația din 1950, pot spune că am reușit să dezlegăm 20-25 la sută din aceste mistere; mai stau în fața noastră 75-80 la sută întrebări fără răspuns. Trebuie recunoscut însă că cele 25 la sută din misterele descifrate constituie în sine o revoluție în medicină.

În capitolul anterior vorbeam despre creier și sex; somnul produce un fenomen sexual fascinant, care nu poate fi trecut sub tăcere. Atât sexul, cât și somnul pot exista și în lipsă de pat, dar patul este lăcașul lor comun. Marguerite Yourcenar, în cartea ei *Memoriile lui Hadrian*, amintește că cel mai dulce somn al Cesarului era după activitatea sexuală. Somnul cu vise sau somnul activ, cu mișcări oculare rapide, care reapare la fiecare 90-100 de minute de somn, este însoțit de erecție. Erecția în somnul activ cu vise este universală, prezentă la toate ființele de sex masculin, de la vârsta pubertății și până la bătrânețe; ea este independentă de voința și conștiința omului. Mecanismul este autonom, adică depinde de sistemul nervos vegetativ și nu este legat de instinct, de dorința sexuală sau de vise erotice, cum s-a crezut în momentul descoperirii erecției în somn. Acest fenomen este folosit azi pentru măsurarea potenței în laboratoarele de somn și pentru diferențierea impotenței organice de cea psihologică, ultima fiind mai ușor de tratat. La femei apare în timpul somnului activ cu vise o lărgire a vaginului, care și ea poate fi măsurată.

REM

NONREM

Comportamentul penisului în somn

La marea enigmă a mileniului III „de ce doarme omul?” aş răspunde astfel: în somn au loc două procese, unul în somn profund şi celălalt în somnul paradoxal. În somnul profund are loc consolidarea informaţiei din ziua precedentă prin remodelare sinaptică a reţelei neuronale. Acest proces se produce în absenţa conştiinţei. În somnul paradoxal reţeaua sinaptică remodelată este conexată la ansamblul creierului. Cu alte cuvinte, abolirea conştiinţei în somnul profund înseamnă întreruperea percepţiei lumii externe şi interne. În somnul paradoxal (somnul cu vise), percepţia lumii interne se reia.

Somnul este absolut necesar vieţii, deoarece remodelarea sinaptică nu poate avea loc în veghe şi în stare de conştiinţă.

VII. CREIERUL ȘI CEASUL BIOLOGIC

Depistarea efectelor zborului transmeridian și ale muncii în ture este urmarea utilizării extensive a posibilităților civilizaționale ale electricității și aeronauticii. Cea dintâi a creat orașul care nu doarme niciodată, iar cea de-a doua, traversarea meridianelor peste capacitatea de adaptare a ceasului biologic. Iată că progresul tehnologic a produs, pe lângă avantaje, și neajunsuri, datorate tulburării sistemului circadian uman. O disfuncție a ceasului biologic a fost înregistrată și în boala depresivă și maniaco-depresivă, în bolile vârstei înaintate și în depresia de iarnă. Recent s-a înregistrat un avans remarcabil în înțelegerea mecanismului molecular al ceasului biologic. Cu ajutorul a două modele de animale, *Drosophila* și șoarecele, s-a pătruns în tainele ceasului biologic. Un set de proteine produse de anumite gene acționează în virtutea unui mecanism oscilator, sensibil la lumină, în fiecare dintre trilioanele de celule care constituie corpul omenesc și sincronizează activitatea conform timpului local.

Timpul și spațiul sunt pietre de temelie ale multor sisteme filosofice. Timpul a fascinat și continuă să fascineze mintea omenească. Filosofii greci antici credeau că timpul este infinit și că universul se naște și pierе în ciclurile precise ale

timpului. Newton vedea timpul ca o entitate veșnic stabilă, independentă de forțele naturii. Einstein, în teoria relativității, a schimbat în mod radical concepțiile omologate, considerând timpul ca o integrală a universului fizic care există ca o realitate cvadridimensională cu un spațiu-timp continuu. Teoria *big-bang*-ului explică timpul și universul fizic ca fiind create împreună, ca o entitate, în urmă cu 12-15 miliarde de ani. Reprezentantul cabaliștilor, faimosul rabin Nahmanide, scria în urmă cu 800 de ani, comentând *Geneza*: „Odată cu creația, când dintr-un foarte mic punct fără substanță a fost creat totul în cer și pe pământ, și din nimic a început totul să existe, timpul a început să existe și el, ca o parte din tot”. În pofida transformărilor survenite în înțelegerea noțiunii de timp, un lucru a rămas constant: obsesia omului de a fi înhămat la această entitate. De la inventarea ceasului solar și până la ceasul de cesium, cercetarea esenței timpului și măsurarea lui au jucat un rol primordial în istoria omenirii.

Care este baza rațională a unităților de măsurare a timpului? În esență, este o poveste cu sfere și cicluri. Trecerea timpului a fost înregistrată prin observarea mișcării corpurilor cerești, cu prioritate a rotației circadiene a Pământului în jurul axei sale, a ciclului Lunii în jurul Pământului și a ciclului anual de rotație a planetei în jurul Soarelui. Considerând longevitatea medie a omului și distribuția spațială pe înclinata noastră planetă, spectrul de frecvențe oferit de aceste ritmuri celeste (ziua, luna și anul) s-a arătat util în măsurarea timpului. Aceasta a folosit în prefigurarea repetării evenimentelor fizice și i-a

inspirat pe oameni să inventeze tot felul de instrumente de măsurare a trecerii anumitor perioade (clepsidră, ceas mecanic) cu care au identificat anumite intervale bine determinate. Cea mai influentă oscilație fizică, prin care se fixează indubitabil esența relației noastre cu timpul, este ciclul zi-noapte. Deși intuiția ne spune că timpul zboară în sens unic spre viitor, viața noastră rămâne organizată în orarul circadian impus de perioadele de somn/veghe. Astfel noi percepem timpul ca pe o spirală în geometrie, cu veșnică progresie în viitor, măsurată în ani, decenii, secole și milenii, pe baza unității zi. Întreagă această elaborare a intelectului omenesc ne permite să ne acomodăm cu fenomenul anual de mărire și scădere a duratei zilei și nopții.

Printr-o experiență pe cât de simplă pe atât de ingenioasă, pe care a prezentat-o la Academia Franceză astronomul Jean Jacques d'Ortous de Mairin, omenirea face cunoștință cu ceasul biologic, pentru prima oară în istorie, în anul 1729. El descoperă că frunzele plantei se mișcă în ritmul zi-noapte, în baza unui ceas intrinsec, endogen, ceasul biologic, chiar dacă pe o durată de câteva zile sunt ținute în întuneric, lipsite de lumina solară. Toate organismele vii de pe planeta Pământ s-au adaptat la rotația zilnică a acesteia în jurul axei sale. Cu ajutorul acestui ceas circadian endogen sincronizat cu schimbările zilei, luminii și temperaturii, ca și a anotimpului, viața se adaptează anticipat la modificările mediului înconjurător și permite performarea optimă a activității acestor organisme. De la aceste modeste începuturi, s-a dedus că ceasul biologic endogen, cu un ciclu circadian de aproximativ 24 de

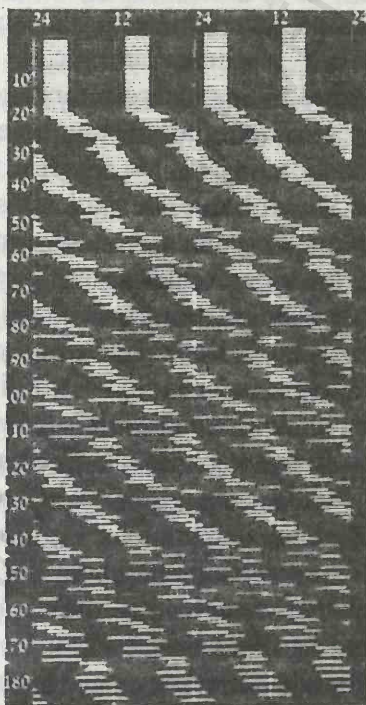
ore, a preexistat cu mult inventării primelor ceasuri solare sau de nisip. Cu toate acestea, faptul că ființele și plantele au în ele mecanisme de măsurare a timpului a fost conștientizat definitiv abia în ultimii 60 de ani. A devenit clar că organismele sunt sincronizate cu periodicitatea mediului în care trăiesc, chiar în absența semnalizatoarelor de timp exterioare, numite *zeitgebers*.

A reprezentat o enigmă observația referitoare la una dintre caracteristicile ritmului circadian, și anume că lungimea ciclului nu variază cu temperatura, adică este compensată și nu se schimbă cu fiecare creștere a temperaturii de 10°C , conform legilor biochimice. Fenomenul a fost numit *compensare a temperaturii* și explicat prin principiile homeostaziei, care se deosebește de orice fenomen oscilatoriu.

Ceasul biologic odată recunoscut ca o realitate biologică universală, curiozitatea științifică a impus cercetarea mecanismului său intim. Căutându-se răspunsul la întrebarea: care este mecanismul său molecular? abia în 1994 s-a reușit să fie molecular descifrate două gene numite *genele-ceasornic (clock genes)*: *period (per)* în *Drosophila* și *frequency (frq)* în *Neurospora*. Descoperirea de noi gene-ceasornic la oameni, rozătoare, pești, broaște, insecte și plante a condus la înțelegerea faptului că ceasul biologic utilizează aceleași principii de periodicitate, amplitudine și fază, printr-o serie de produse proteinice ale acestor gene. Prin relații reciproce între aceste proteine și circuite cu *feedback*, se realizează sincronizarea oscilatoarelor la perioada de 24 de ore a mediului înconjurător. Astfel, ritmul

endogen este sincronizat la ritmul exogen al luminii solare și al altor *zeitgebers*. Ceasul biologic a stârnit un interes enorm în lumea științifică datorită relației sale cu filosofia.

Ritmurile circadiene sunt bioritmuri cu trei proprietăți principale: 1) în absență de *zeitgebers* ritmul dispare și perioadele fug liber, *free running*, (ritm haotic); 2) se modifică în funcție de ciclul lumină-întuneric; 3) perioadele au o lungime invariabilă într-o amplă gamă de valori ale temperaturii.

Fuga liberă

Este încă o enigmă de ce ceasul endogen are o capacitate de funcționare de lungă durată în absența ceasului exogen, o curiozitate anacronă cu natura. Starea de *free-running* a oscilatorului ajută animalele să mențină sincronia în condiții naturale nefavorabile, în care sunt forțate, pentru motive de securitate, să se ascundă în locuri lipsite de *zeitgebers*. Această autonomie, prezentă în fiecare celulă din corp, este enigmatică. Abilitatea organismului de a se sincroniza cu timpul local și capacitatea sa de a menține un ciclu exact de 24 de ore, indiferent dacă este o zi foarte caldă sau foarte rece, această capacitate homeostatică face ca ceasul endogen să fie superior ceasurilor mecanice. Probabil că ceasul biologic care semnalizează timpul a avut un rol primordial în evoluție, deoarece *Cyanobacteria*, cea mai veche bacterie fosilă, cu o existență de 3,5 miliarde de ani, posedă ceasul biologic. Putem presupune că această bacterie monocelulară avea nevoie să separe în timp reacții biochimice incompatibile, ca reducția și oxigenarea sau fotosinteza și fixarea de nitrogen. O altă posibilitate ar fi fost ca, în condițiile absenței straturilor de ozon, bacteria, cu ajutorul ceasului biologic, să sintetizeze ADN-ul noaptea, când radiațiile ionizante ale soarelui erau minimale.

Zilnic, nivelul enzimelor, hormonilor, diviziunea celulară, creșterea, temperatura, imunitatea, digestia, acuitatea vizuală, cea mintală și durerea prezintă oscilații în timpul celor 24 de ore, marcând apogeuri la intervale fixe în cursul ciclului circadian. La *Drosophila*, ceasul biologic stabilește momentul ieșirii din stadiul pupal, foarte susceptibil la

uscăciune, în zona de maximă umiditate, devreme dimineța, ceea ce arată marea valoare adaptativă a ceasului biologic.

Ceasul circadian nu își limitează valoarea adaptativă la evenimentele zilei, ci reacționează și la cele sezoniere, dependente de lungimea zilei. Făcând distincția dintre ziua lungă și cea scurtă, dintre vară și iarnă, organismele care trăiesc în zone cu climă temperată controlează mecanismele fiziologice de dezvoltare și comportament în funcție de modificările mediului. Hamsterul siberian se reproduce numai în lunile de primăvară și la începutul verii. Melatonina (hormonul întunericului) este secretată de glanda pineală de câte ori organismul viu este lipsit de lumină. Ea are un efect de inhibare a hormonilor de reproducere. Când ziua se scurtează și noaptea se prelungește, melatonina este secretată în abundență și inhibă reproducerea. De altfel, fotoperiodicitatea este foarte frecventă la plante și la animale sălbatice. Migrarea păsărilor, animalelor și insectelor este realizată printr-un mecanism legat de funcțiile ceasului biologic, în raport cu poziția soarelui.

În 1784, celebrul fizician american Benjamin Franklin a fost primul care a lansat ideea unei ore de lumină solară suplimentară în timpul verii. De-abia în 1907, William Vild a publicat lucrarea *O oră de lumină risipită*, obținând un succes enorm. La sfârșitul secolului XIX, astronomii au împărțit rotația globului pământesc în 24 de ore, corespunzător cu 24 de meridiane, fiecare meridian având 15 grade, echivalând cu o oră și cu un parcurs de 1665 kilometri, cât reprezintă „kilometrajul”

mișcării globului în timp de o oră. Cu alte cuvinte, un grad din cele 360 de grade ale sferei pământului este egal cu 4 minute și 28 de kilometri parcurși în timpul rotirii. Meridianul zero, de unde începe calculul rotirii, a fost localizat la Observatorul din Greenwich, în apropiere de Londra. Deci, ora de referință pe întregul glob pământesc este *Greenwich meantime*. Din punct de vedere științific, un meridian înseamnă o oră în plus spre răsărit și o oră în minus spre apus. În pofida acestui consens, Statele Unite, care se întind pe șapte meridiane de la apus la răsărit, iau în considerație doar patru ore diferență, iar China, care se întinde pe zece meridiane, păstrează aceeași oră pe tot cuprinsul țării.

Orarul de vară a devenit un subiect de controversă. Au fost numite foarte multe comisii de analiză, s-au purtat discuții în diverse parlamente și guverne, ca și în înalte tribunale. În Israel, Comisia economică a Knesset-ului și comisii de supraveghere a consecințelor aplicării orarului de vară s-au succedat în ultimii 50 de ani. Timp de 28 de ani a fost aplicat orarul de vară, și timp de 22 de ani nu a fost aplicat. În anii când a fost aplicat, acest orar a variat între 42 și 184 de zile. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, când Statele Unite au impus prin lege orarul de vară, Anglia a aplicat și ea acest orar, iar Palestina, pe atunci sub mandat britanic, l-a aplicat de asemeni. În 1996, Franța a anulat orarul de vară, decidând că nu prezintă interes din punct de vedere economic și nu aduce economii. Cei care sprijină acest orar aduc alte argumente: economii de energie electrică, reducerea accidentelor de circulație

și creșterea producției. Cei care sunt împotriva invocă tulburări ale ceasului biologic al omului, scurtarea duratei de somn, precum și îngreunarea obligațiilor mamelor cu mulți copii.

La 30 septembrie 1997, ministrul Afacerilor Interne al Israelului, Eliahu Swissa, a numit comisia pentru examinarea aplicării orarului de vară. Din comisie, prezidată de Iacov Marcovici, au făcut parte fizicieni, ingineri și astrofizicieni, cadre științifice de înalt nivel. Au fost studiate toate rapoartele comisiilor anterioare, au fost ascultați zeci de cetățeni, au fost consultate personalități de la Academia de Științe, s-au făcut sondaje de opinie, s-a cerut părerea rabinilor șefi și a reprezentanților tuturor cultelor. Din această comisie am făcut parte și eu, ca neurolog specialist în problemele somnului. Raportul a fost predat după zeci de ședințe de lucru, la 10 august 1998, ministrului de Interne, pentru a formula concluzia. Comisia a relevat trei probleme centrale, cărora a trebuit să le găsim o rezolvare. Israelul, situat pe meridianul 35 grade răsărit, la 2 ore și 20 de minute de Greenwich, prezintă o diferență între Ierusalim și Haifa de patru minute. Întrucât nu se pot stabili ore pentru fiecare oraș și regiune, în pofida inexactității de ordin științific, s-a convenit stabilirea orei pe țară. Orarul de vară nu aduce nici un fel de economii bugetare, este lipsit de relevanță și, în general, aduce economii de 18 șekeli pe an și cap de familie. S-a luat legătura cu serviciul circulație al poliției israeliene și s-a ajuns la concluzia că orarul de vară nu are nici un efect asupra accidentelor de circulație. Comisia a scos în evidență faptul că în dimineața primei zile de lucru a

săptămânii au loc maximum de accidente de circulație și a recomandat ca schimbările de orar, dacă se fac, să fie aplicate în sensul prelungirii orelor de somn vineri noaptea spre sâmbătă. În concluziile raportului s-a luat în considerație că muncitorii religioși trebuie să-și facă rugăciunile înainte de a pleca la lucru. Raportul comisiei recomandă aplicarea orarului de vară între 13 aprilie și 10 septembrie și întotdeauna vineri noaptea spre sâmbătă, întrucât între aceste date calendaristice soarele luminează 13 ore în loc de mai puțin de 12 ore. Se respectă legea referitoare la un minimum de 150 de zile ale orarului de vară, lege votată în 1992. Se recomandă aplicarea acestui regulament pe o perioadă de 19 ani, adică din 1999 până în anul 2017.

Raportul menționează că orarul nu are nici un efect dăunător sănătății. O dată pe an ne sculăm mai devreme cu o oră, dar nu ne împiedică nimeni să ne culcăm cu o oră mai devreme și să deplasăm minutarele înainte de a merge la culcare. Comisia recomandă, de asemeni, eșalonarea orelor de începere a lucrului, pentru a evita aglomerarea circulației rutiere în orele de vârf.

VIII. CREIERUL ȘI MEMORIA

Datorită activității moleculelor din neuronii ce nu dorm niciodată, deși noi dormim, apare visul „în care se nasc și mor imperii ce-n timp și spațiu n-au hotare”. Visul nu este altceva decât activitatea unui creier care trăiește și când doarme. Au trecut zece ani de când am publicat, împreună cu colaboratorii mei, în revista „Science”, articolul despre „Consolidarea celor învățate prin somn”. Cercetarea efectuată în Israel, la Institutul „Oscar Sager” de la Centrul Medical Sheba, în colaborare cu Institutul „Weizmann” din Rehovot, dovedea că somnul cu vise realiza imprimarea în memoria de lungă durată a unui test de agilitate motorie a degetelor, performat în veghea din seara premergătoare somnului studiat. Dovedeam, totodată, că la indivizii la care eliminam somnul cu vise, ameliorarea testului nu avea loc. Somnul cu vise este de scurtă durată, dar pe măsură ce ne apropiem de trezire, durata lui se amplifică.

În decursul acestui deceniu, s-au făcut cercetări intense asupra relației memorie-somn. Ele au demonstrat că toate cunoștințele în domeniul spațial (precum probleme de orientare, noi adrese, noi excursii, noi date geografice) pe care le dobândim în starea de veghe sunt transferate în memoria de lungă durată în timpul somnului profund, *somnul cu unde lente*. Acest somn profund, după cum am arătat în

capitolul „Creierul și somnul”, apare în special în prima parte a somnului și scade în durată pe măsură ce ne apropiem de trezire, invers decât somnul cu vise.

Cercetări recente, din anul 2004, demonstrează experimental că cele asimilate în procesul de gândire, în diferite domenii ale cunoașterii, sunt transferate în memoria de lungă durată, de asemenea, în somnul profund (somnul cu unde lente). Până în anul 2004, se putea spune: „În era în care omenirea se ocupă de investigarea planetelor Marte și Jupiter, precum și a galaxiilor, aflate la milioane de ani-lumină depărtare de noi, pământeni nu au descoperit încă de ce dorm oamenii!”. În ultimii 12 ani, a apărut tendința de a considera că somnul este un *sine qua non* al vieții. Viața își are limitele ei; între aceste limite, lipsa de oxigen omoară în câteva minute, lipsa de apă, în câteva zile, lipsa de hrană, în câteva săptămâni, iar lipsa de somn în câteva luni. Aforismul este adevărat pentru întregul regn animal și pentru cel vegetal.

Cercetările la nivel molecular dovedesc că și creierul mic – care nu manifestă niciodată caracteristici electrofiziologice specifice somnului – trăiește transformările moleculare ale somnului; deci întreg creierul participă la somnul molecular.

Dar ce este, de fapt, *somnul molecular*? Este expresia unei activități crescute a unor anumite gene, în timpul somnului. Un procent de 10% din genele active în celulele creierului în timpul stării de veghe sunt înlocuite în somn de alte gene active. Trezia este starea în care omul este conștient de lumea înconjurătoare și de existența sa. În această stare,

10% din genele sale sunt angajate în producerea de energie, de activare a celulei nervoase, de achiziție de cunoștințe și de activitate sub stres. În timpul somnului, genele activate de celulele creierului sunt cele care determină sintetizarea de proteine, precum și consolidarea noilor legături între celulele nervoase (sinapse) create în timpul veghei din ziua precedentă.

În rezumat, acest univers de date enciclopedice oferite de studiile moleculare ne convinge că rolul somnului este, pe de o parte, de a restitui energia pe care o consumăm în timpul zilei și, pe de altă parte, de a consolida cunoașterea achiziționată în timpul veghei de către celulele creierului, adică memorizarea.

La primirea titlului de membru de onoare al Asociației medicilor israelieni din Franța (AMIF) am prezentat un referat despre memorie, vorbind despre uitare. De câte ori vorbesc despre uitare, îmi vin în minte cele povestite în anul 1985 de decanul Facultății de medicină a Universității „Pierre Marie” din Paris, profesorul Pierre Castaigne, care mă uimise prin cursivitatea cu care îmi recita din Corneille și prin memoria lui fenomenală; decanul mi-a mărturisit marele său secret: *Nu pot să uit nimic din ceea ce văd, aud sau citesc*. Mi-a fost greu să-l cred, aveam impresia că se laudă. După câțiva ani însă, iată că unul din marii cercetători ai memoriei își prezintă descoperirea: orice eveniment trăit este înregistrat de către celulele creierului. Toate aceste evenimente traversează un proces de triere, în cursul căruia un număr mic de evenimente sunt consolidate, în timp ce marea majoritate sunt

uitate. Uitarea este un proces biochimic care are loc la nivelul fiecărei celule nervoase. Când procesul biochimic de uitare este alterat, din cauza unor defecțiuni enzimatice, uitarea nu se produce și creierul reține toate evenimentele trăite, fără să poată despărți ceea ce este inutil de ceea ce este esențial. Se poate spune deci că un creier sănătos este dotat cu darul de a uita și un creier defect are darul memoriei fenomenale.

Desigur, oricine se poate întreba: la ce folosește uitarea?

Închipuiți-vă un computer cu o memorie de 20 *gigabyte*. În momentul în care această memorie se umple, ea nu mai poate înregistra. Este nevoie să ștergi tot timpul din memorie datele inutile, pentru a putea înregistra în continuare. Comparația trebuie înțeleasă în contextul diferenței dintre memoria biochimică a creierului și memoria electromecanică a computerului.

Unul dintre marii savanți ai memoriei, care a descoperit ADN-ul, Watson, consideră că visul nu este altceva decât expresia procesului de uitare care are loc în timpul somnului și permite filtrarea a ceea ce trebuie consolidat și reținut, eliminând ceea ce trebuie uitat.

La orice vârstă uităm, dar uitarea devine o preocupare majoră, aproape obsesivă, la vârsta celei de-a doua maturități. Aproape 75% din populația țării se plânge, după împlinirea vârstei de 50 de ani, că uită. Un studiu american stabilește că, din 100 de vârstnici care acuză uitarea, numai 12 prezintă semne de uitare patologică; restul se plâng mai mult de frica de a uita decât de uitarea propriu-zisă. De ce

există această obsesie a uitării? Mai mult decât probabil, din cauza demenței alzheimer! Neurologul german Alois Alzheimer a descris, în anul 1907, primul caz de maladie care-i poartă numele. După un secol, există cincizeci de milioane de suferinzi de această boală. Odată cu creșterea longevității, apar tot mai multe cazuri de demență alzheimer. La începutul secolului XX, murind în medie la vârsta de 47 de ani, oamenii nu ajungeau să dea semnele „uitării blestemată”.

Ce se întâmplă cu noi între 65 și 75 de ani? Greutatea creierului scade cu 150 de grame, consumul de oxigen este mai redus, un milion de celule nervoase mor pe zi, elasticitatea vaselor sangvine scade în favoarea rigidității, mușchiul cardiac nu mai pulsează cu forța obișnuită. Pe acest fundal, numărul de erori enzimatice (biochimice) sporește și apare „uitarea blestemată”.

Uitarea blestemată se poate manifesta în diferite feluri; unii uită să se orienteze, alții uită ce au făcut în urmă cu câteva ore sau ce au de făcut peste câteva ore. Unii uită numele celor apropiați, alții, adresa unde stau. Dar toți uită întâmplările recente și le rețin pe cele vechi.

Una din marile greșeli remarcate la cei 88% dintre oamenii care acuză uitarea, fără a suferi de uitarea blestemată, este luarea de medicamente. Nu există medicament fără efecte secundare, dintre care cel mai frecvent este efectul asupra creierului, care are ca rezultat uitarea. Este de dorit ca, înainte de a începe un tratament contra uitării, să renunți la medicamentele care produc uitarea.

Regiunea-cheie a memoriei în creier, sau arhiva, este *hipocampusul*. Modificările vasculare, împreună cu moartea neuronilor, afectează această regiune-cheie a memorizării, provocând modificările inerente de uitare datorate vârstei. Este ciudat însă că vârstnicul acceptă cu înțelegere faptul că nu mai poate sări un gard, dar nu acceptă că a uitat titlul filmului văzut aseară. De ce? Fiindcă așa-i omul, este obsedat de frica pierderii memoriei.

Pentru a vă debarasa de grija memoriei, vă propun un test pe cât de simplu, pe atât de științific. Îl puteți încerca și dv., răspunzând la întrebări și răpindu-vă astfel câteva minute din timp. Testul se numește „Mini Mental Status” și constă din 12 grupuri de întrebări:

1. În ce țară trăiești, în ce oraș, pe ce stradă, la ce număr, la ce etaj.

(5 răspunsuri corecte conferă 5 puncte)

2. În ce zi suntem, ce lună, ce an, ce anotimp, ce oră. (5 răspunsuri corecte, 5 puncte)

3. Spune după mine: galben, măr, Natania (3 corecte = 3 puncte).

4. Numără de la 100 înapoi din 7 în 7. (după 5 numărători corecte se conferă 5 puncte)

5. Amintește-ți cele trei cuvinte ale întrebării 3 (3 corecte = 3 puncte).

6. Arată-i ceasul și tocul și cere-i să le numească (2 corecte = 2 puncte).

7. Cere-i să repete: fără poate, fără și, fără dar (corect = 1 punct).

8. Ia această hârtie cu mâna dreaptă, împăturește-o în două și pune-o pe podea.

(3 corecte = 3 puncte)

9. Scrie pe hârtie cu litere de tipar: ÎNCHIDE OCHII (corect = 1 punct).

10. Scrie o propoziție.

(Dacă are subiect și predicat = 1 punct)

11. Desenează pe hârtie minutarele la ora 8:20 (corect = 2 puncte).

12. Desenează o stea (corect = 1 punct).

Total între 0 și 32 (maximum 32)

Uitarea fiziologică „binecuvântată” este un rezultat între 30-32 de puncte.

Uitarea patologică în stadiul I = 29 – 25, în stadiul II = 20 – 25, iar în stadiul III sub 20. În cazul în care uitarea aparține patologicului, trebuie să ne adresăm medicului neurolog. De aci încolo, analizele la care suntem supuși, tratamentul și supravegherea sunt capitole de pură specialitate.

Maladia confundată multă vreme cu îmbătrânirea și constând într-o dezordine mintală și a tuturor funcțiilor organismului, cu repercusiuni dramatice pentru viața de zi cu zi, a atras la un moment dat

atenția unor oameni de știință. Cunoscutul psihiatru german Kraepelin, care pe la sfârșitul secolului XIX a pus bazele clinicii psihiatrice, a început să studieze fenomenul la Universitatea din Heidelberg, împreună cu psihiatrul Alois Alzheimer; acesta era pasionat de studiul anatomo-patologic și histologic (examinarea celulelor la microscop) al creierelor bolnavilor psihici, după deces. La începutul secolului XX, cei doi cercetători au trecut la Universitatea din München. Aci, în perioada 1900 – 1907, Alois Alzheimer, preocupat de apariția unei scăderi a memoriei și intelectului la persoane în vârstă de 45 – 55 de ani, găsește semnele histologice ale bolii. Spre marea sa surpriză, creierele decedaților bolnavi, colorate cu roșu de Congo, prezintă semne comune. El descoperă, pe lame de țesut cerebral, două tipuri de formațiuni: una rotundă, de 10-20 microni (de trei ori mai mare decât o celulă roșie), pe care a numit-o *placa senilă*, și alta, în formă de snop de grâu, cam de aceeași mărime, numită *snop de neurofibrile*. Aceste două formațiuni, descrise de psihiatrul Alzheimer, împreună cu manifestarea clinică a scăderii progresive a memoriei și intelectului, poartă denumirea de *demența Alzheimer*. Primele cazuri au fost prezentate în celebra alocuțiune de la Congresul de psihiatrie de la Tübingen, la 3 noiembrie 1906. Alois Alzheimer își baza comunicarea pe descrierea demenței la o femeie în vârstă de 56 de ani. În decursul secolului XX s-a dovedit că această demență afectează și grupele de vârstă 56-90 de ani. Deci, ceea ce părea să fie o demență senilă precoce (senilitatea începe, teoretic, la vârsta de 60 de ani) a

devenit un subiect de cercetări intensive pe tot globul.

Tragedia actriței Rita Hayworth a dat un nou impuls cercetătorilor. Mai recent, fostul președinte Reagan a dezvăluit în public că suferă de această boală și a influențat în bine cercetările în domeniu. În Statele Unite, cu o populație azi de 300 de milioane de suflete, se depistează în fiecare an două milioane de bolnavi de alzheimer, ceea ce face ca maladia să se afle pe locul 5 al morbidității, după cancer, maladii cardiace, traumatisme și accidente vasculare cerebrale.

În ultimele decenii, direcția principală de atac a misterelor maladiei alzheimer s-a axat pe cercetările de ordin genetic. Și, de necrezut, progresele realizate în fecundarea artificială au permis crearea, experimental, de *modele ale maladiei Alzheimer* la șoareci. La șoriceii în vârstă de 7 săptămâni au apărut tulburări de memorie și orientare. Sunt așa-numiții *șoriceii transgenici*. Alte grupuri de cercetători au descoperit că amiloizii acuzați de provocarea bolii sunt prezenți și în boli hemoragice ale creierului.

În urmă cu câțiva ani, la Cambridge, Anglia, a avut loc un congres închis, unde am prezentat tulburările de somn mai des întâlnite în boala alzheimer. La acest congres, cercetătorii și-au exprimat convingerea că tulburarea principală a bolii este provocată de o albumină numită TAU. Prof. Wade Roush de la Universitatea din Pennsylvania susține că această albumină schimbă structura internă a celulei, provocând depozitarea snopilor de neurofibrile. În termeni populari, s-ar putea spune că procesul natural de fabricare și descompunere a

amiloizilor se deteriorează din cauza unui defect genetic, iar celulele nervoase, în loc să-și continue activitatea normală, devin depozite de deșeuri amiloide, care provoacă moartea celulei. Astfel este întreruptă rețeaua de comunicare a gândurilor, apar golurile de memorie și intelect, conducând până la urmă la situația tragică în care, după 50 de ani de conviețuire, unul dintre soți (atins de maladia alzheimer) îl întreabă pe celălalt: „Cine ești tu?”

La autopsierea creierelor bolnavilor de parkinson se pot găsi leziuni specifice maladiei alzheimer. Aceasta a creat impresia că boala parkinson și boala alzheimer nu sunt entități separate, ci una singură, cu manifestări clinice diferite. În faza actuală, dilema există, dar eficiența medicamentelor diferă total în cele două boli, pledând pentru două entități distincte. Pentru a definitiva diagnosticul este necesar ca la apariția primelor simptome să se procedeze la un riguros examen al stării intelectului bolnavului. Numai astfel se va putea determina evoluția cazului.

Lumea medicală așteaptă clipa când cercetătorii vor descoperi substanțele inhibitoare ale producției exagerate de amiloizi, care transformă celula nervoasă (neuronul) într-un depozit de deșeuri. Oamenilor de știință le revine sarcina să se ocupe de ecologia acestei dezordini, permițând creierului să ofere o bătrânețe scutită de tragedia deteriorării psihice.

O distinsă doamnă definea astfel procesul de declin al memoriei: „Este greu să suferi de nostalgie când nu-ți poți aminti nimic”.

IX. CREIERUL ȘI BĂTRÂNEȚEA

În anul 1849, recordul longevității era deținut de suedeze, care trăiau până la 45 de ani. În anul 2002, acest record a trecut la japoneze, care trăiesc, în medie, până la 85 de ani. Progresul uimitor realizat de femei pe parcursul a 160 de ani constituie un motiv de bucurie și de glorie pentru știință. Nici bărbații nu se lasă mai prejos, dar diferența medie a longevității este cu puțin sub cea a femeii. Explicația acestui enorm salt în longevitate situează medicina pe locul al cincilea, după progresele salubrității, nutriției, educației și igienei. Desigur, marele evantai de variații se datorează ariei geografice, tipului de societate și bolilor endemice din fiecare regiune. Ținând cont că femeia japoneză deține recordul, trebuie să dăm credit cauzelor care caracterizează societatea japoneză: salubritatea și igiena sunt aici pe primul loc în lume.

În 1928, Louis Dublin, cercetător din New York, și-a pus întrebarea până unde va continua să crească longevitatea. După numeroase studii, el a ajuns la concluzia că oamenii vor continua să trăiască până la vârsta de 65 de ani. În acel an (1928), media longevității era de 57 de ani. Savantul a greșit, deoarece la numai cinci ani de la publicarea studiului, previziunile sale au fost infirmate de realitate.

„Explozia” vârstnicilor, caracteristică secolului XX, a provocat enorme consecințe economice, cu care toate statele se confruntă până astăzi. Există tendința de a crede că longevitatea atinge la un moment dat o limită imposibil de trecut. Realitatea arată însă că în decursul ultimilor 150 de ani longevitatea a crescut continuu, cu un ritm de 2,5 ani pe deceniu.

Dacă acest ritm va continua, în următoarele șase decenii longevitatea medie va atinge centenarul. Astfel, ceea ce azi apare ca un eveniment deosebit, va deveni o banalitate în anul 2065. Savanții gerontologi consideră că în anul 2070 limitele normale de viață ale femeilor vor fi între 92,5 și 101,5 ani.

Cele trei vârste, Giorgione

Veșnicia spre care tinde omul impune o mulțime de coordonate independente de longevitate,

cum ar fi catastrofele naturale – căderea de sateliți, cutremurele de pământ, inundațiile – și eventualitatea războiului atomic. Asemenea incidente ne scot din tema longevității în sine pe coordonate de mediu social.

Bătrânețea ar putea fi împărțită azi în trei tipuri: precoce, normală și târzie. Între anii 1945 și 1963 au fost observați un număr restrâns de oameni care se dezvoltau normal până la vârsta pubertății, când – caracteristica de creștere în înălțime dispărând – ei rămâneau mici, nedepășind 1,58 m.; apoi apăreau diabetul de tip II (cel care nu este dependent de insulină), arterioscleroza, osteoporoza (pierderea calciului din oase), cataracta, albirea părului și calviția, pielea se zbârcea și se înregistra un mare procent de îmbolnăviri de cancer, în special al glandelor. Acești bolnavi mureau în jurul vârstei de 47 de ani, prezentând toate semnele îmbătrânirii precoce. Deoarece primul caz observat a fost semnalat de Dr. Werner, el a rămas în literatura de specialitate sub denumirea de *sindromul Werner*. De curând, un grup de cercetători din Anglia, de la Universitatea Cardiff, condus de David Kipling, a prezentat un ansamblu de șase boli care sunt rezultatul îmbătrânirii precoce a țesuturilor și provoacă moartea între 12 și 60 de ani. Ei consideră drept cauză a acestor șase boli mutația unei singure gene din genomul uman de 32.000 de gene. Printre acestea se numără sindromul Werner și mongoloidismul. Cercetătorii numesc aceste șase boli *progeroide* (îmbătrânirea precoce).

În Japonia, oamenii sunt în general mici de statură și cazurile de sindrom Werner apăreau sub

forma unor oameni ciudați, ca niște copii bătrâni. În anul 1996, un grup de cercetători japonezi, în frunte cu Chang-En Yu, au întreprins studiul genetic al acestor bolnavi și au descoperit o genă responsabilă de sindromul Werner, pe care au numit-o WRN. Această descoperire a convins lumea științifică de faptul că bătrânețea este un fenomen genetic, în sensul că ADN-ul defectuos provoacă îmbătrânirea precoce. Îmbătrânirea țesuturilor pare să se producă atunci când balanța reînnoirii țesuturilor înclină spre *apoptoză celulară* (moartea celulelor) mai timpurie decât media longevității, determinată genetic în „molecula de aur” (ADN). Nu există, deocamdată, dovada științifică a acestei concepții. Corpul omenesc este format dintr-un trilion de celule și, cu excepția unui număr restrâns de 100 de miliarde de celule nervoase care nu se reînnoiesc, toate celelalte celule au o viață scurtă, de zile, săptămâni, luni, după care sunt înlocuite de celule noi. Unele studii recente afirmă că există reînnoiri parțiale, din celulele-sușe (*Stem Cells*).

Primele victime ale bătrâneții sunt arterele; urmează ochii, cu apariția presbitismului și a cataractei; apoi, aparatul locomotor, prin slăbirea activității motorii; și declinul memoriei.

Când procesul descris anterior apare între limitele de vârstă stabilite de statisticile demografice ca media longevității caracteristică acelei perioade istorice, bătrânețea este considerată normală.

Bătrânețea târzie poate fi caracterizată prin două elemente majore: calitatea biologică deosebită a individului, dovedită prin numeroase cazuri de longevitate familială, și regimul de nutriție (consum

moderat de carne, preferabil pește sau pasăre, fiartă, și multe zarzavaturi, fiecare în cantități mici). Aceste condiții sunt însoțite de o observare medicală permanentă a sănătății proprii.

Din punct de vedere științific, bătrânețea constă în acumularea gunoaielor chimice în celule. Aristotel spunea că „natura nu face nimic inutil”, deci trebuie să acceptăm finalul vieții ca pe un *datum* înscris în certificatul nostru de naștere. Știința ne promite că va veni momentul în care forma de îmbătrânire și data vor putea fi înscrise în buletinul de identitate.

În ciuda acestei fatalități, bătrânețea poate fi frumoasă, prin demnitatea cu care este acceptată, știindu-se că este inevitabilă. Realizările științifice din ultimele decenii ne permit să sperăm că descifrarea formei de bătrânețe, adnotată în ADN-ul nostru, va oferi posibilitatea transformării bătrâneții precoce și normale în bătrânețe târzie.

Studiile lui Bertrand de Jouvenel preconizează că ieșirea la pensie nu se confundă cu bătrânețea. Între 65 și 75 de ani ar fi încă o perioadă activă și abia după 75 de ani se poate considera că începe bătrânețea (ca dat social). Dezvoltarea din timp a *hobby*-urilor previne trauma ieșirii la pensie.

X. CREIERUL ȘI SILUETA

În era modernă, standardul frumuseții include la femei silueta filiformă. În Israel, între 60-75% dintre tinere și tineri, de vârste între 17 și 28 de ani, au o tendință spre anorexie nervoasă. Mamele fetelor care au slăbit din cale-afară, deoarece vor să fie frumoase, își pun întrebarea „Oare fiica mea este bolnavă?” Iată răspunsul: dacă în câteva luni a slăbit între 15 până la 25% din greutatea ei inițială, este bolnavă! Și boala se numește anorexie nervoasă.

Boala este periculoasă deoarece, dacă nu este tratată la timp, poate duce la cașexie, emaciere și moarte. Instinctiv, părinții simt o teamă dar, de obicei, se adresează cu întârziere medicului din cauza refuzului bolnavelor de a fi consultate. Opoziția devine agresivă în momentul când bolnava află că medicul care urmează s-o consulte este psihiatru.

Anorexia nervoasă începe ca o boala psihică, manifestată prin pierderea greutății corporale. Boala nu există în afara unui fond psihologic, care exprimă un dezechilibru momentan al armoniei spirituale. Tulburarea acestei armonii spirituale poate avea nenumărate cauze, de la cele ereditare până la cele provocate de mediul înconjurător. Diagnosticul de *anorexie nervoasă* se pune numai în absența oricărei alte boli organice.

Această tulburare de nutriție provine din transformarea dorinței naturale de a arăta bine și a avea o siluetă frumoasă, în fobia îngrășării. Desigur, la o ființă umană normală, dorința de a arăta bine este firească. Dar transformarea acestei dorințe în obsesie, prin depășirea scăderii în greutate cu 25% din valoarea inițială în termen scurt, este uzufructul tulburării armoniei spirituale. Această constelație psihică permite lipsa autocontrolului și lunecarea cu ușurință în sfera obsesiei îngrășării; ea se manifestă prin urmărirea permanentă a greutateii corporale, prin frica de a ingera alimentele și, cu timpul, prin apariția simptomului major: declanșarea intenționată a vomismentelor.

Să luăm un exemplu concret: dacă o tânără de 50 kg. scade la 42,5 kg. în decurs de două luni, adică pierde 15% din greutate, este candidată la anorexie nervoasă. În momentul când ajunge la 38 kg. suferă deja de anorexie nervoasă, diagnostic care impune spitalizarea.

De ce? Pentru că mâncarea ingerată este sub limita necesară unei funcționări normale a corpului. Lipsa substanțelor aduse prin carne (proteine) împiedică producerea de globule roșii în „fabricile” aflate în măduva oaselor late, numărul lor în sânge scăzând. Pe de altă parte, globulele încă produse sunt mai mici decât normal și conțin mai puțină hemoglobină. Acest deficit de globule roșii duce la anemie.

Cantitatea de săruri în sânge și în celule își schimbă compoziția, potasiul scade sub limita necesară și provoacă tulburări ale ritmului inimii, apa este reținută în țesuturi, rinichiul nu poate filtra

sângele de produsele nefolositoare și corpul începe să se intoxice. Hormonii scad și, ca urmare, apar tulburările menstruale, întârzieri și scăderea menstrelor. Apar de asemenea tulburări în funcția ficatului și a creierului. Boala mai prezintă o serie de manifestări clinice: umflarea cu apă (edeme), piele uscată, creșterea părului în zone nepotrivite (piloziție), lărgirea fălcilor (glandelor parotide), scăderea energiei și tendința la poziția culcat.

La ce bun, toate acestea? Pentru a arăta, zvelt? Oare merită sacrificarea sănătății? Răspunsul este: Nu! pentru cei cu armonie sufletească și Da! pentru cei lipsiți de ea. S-au scris despre anorexia nervoasă sute de articole și capitole întregi în tratate medicale. Semnul clinic, însă, care indică momentul când anorexia nervoasă traversează granița reversibilității (posibilitatea de a se însănătoși ușor) spre cea a ireversibilității (imposibilitatea de a te însănătoși) a rămas nebulos. De ce? Fiindcă această graniță diferă de la individ la individ. O tânără de 50 kg. care ajunge să cântărească 35-29 kg. se află deja pe teritoriul ireversibilității, dar momentul când a trecut pragul este greu de precizat.

Întrebarea: de ce, dintre 100.000 de fete care evită să mănânce mult, 100 dezvoltă anorexie? rămâne fără răspuns. Atenție, mame: când o fată (mai rar un băiat) scade în greutate cu 15%, există pericolul de a cădea în ciudata boală anorexie nervoasă!

Ce-i de făcut? Cum se poate evita boala? Rolul mamelor și al bunicilor este mare. Propunerea mea adresată părinților este cât se poate de simplă: căutați să vă cunoașteți cât mai bine copiii. Dacă

n-ați făcut-o până acum și ați căzut victime idealizării fiicelor voastre, faceți-o barem în clipele când începe „marea dietă pentru a arăta bine”!

Dar!

Există și pericolul opus:

Un om cu 10 sau 20 de kilograme în plus cără cu sine o greutate în plus de 10-20 kg. Această greutate nu ar putea-o purta în mână 24 de ore din 24, ci doar câteva ore. Repartizată pe întreg corpul, o poate duce pe toată durata zilei. Surplusul de grăsime se depune însă în interiorul arterelor, pe care le îngustează, provocând urcarea tensiunii arteriale. Depunându-se pe intestine, ridică diafragma și micșorează capacitatea plămânilor, reducând oxigenarea sângelui.

Pentru a fi sănătoși pe termen lung și pentru a fi „în formă” avem nevoie de un minimum de calorii în 24 de ore. Numărul de calorii necesar pentru metabolismul bazal, adică pentru necesitățile fundamentale ale corpului, este în medie de 700. Există multe devieri de la această normă, spre exemplu oameni cu metabolismul bazal crescut datorită activității sporite a glandei tiroide. Aceștia pot consuma alimente cu o valoare de 3.000 de calorii, fără să crească în greutate. În afara metabolismului bazal, omul trebuie să asigure prin alimentație numărul de calorii necesare activității sale zilnice. Acesta se determină direct proporțional cu activitatea fizică și intelectuală depusă de organismul respectiv, pentru a-și menține vlaga și greutatea normală. Energia consumată prin parcurgerea unei distanțe de 10 km. pe jos justifică ingerarea de alimente reprezentând 500 de calorii.

Dacă depunem în plus și o activitate intelectuală susținută, avem nevoie de încă 300 de calorii. În concluzie, aproximativ 1.500 de calorii sunt necesare în zilele de intensă activitate fizică și intelectuală. Din păcate, oamenii ingeră în medie 2.500-3.000 de calorii pe zi. Surplusul se transformă în grăsime și iată că așa-zisul „proces natural” de creștere în greutate, cu vârsta, are loc. Din cauza consumului de *junk food*, americanii ajung la proporții comparabile cu ale practicanților japonezi de *sumo*, care își măresc intenționat greutatea corpului.

Obișnuim să explicăm absența persoanelor grase la chinezi prin standardul de trai scăzut, precum obișnuim să explicăm lipsa obezității la francezi printr-o „cultură culinară” datând de secole. Ceea ce numim, pretențios, „cultură culinară” sunt câteva noțiuni de bază. Pentru a evita îngrășarea, este suficient să știm că: 100 de grame de carne grasă de oaie înseamnă 313 calorii, 100 de grame de salam uscat, 420 de calorii, în timp ce 100 de grame de pește, 82 de calorii. O linguriță cu 17 grame de zahăr conține 380 de calorii, iar o lipie rotundă (pita marocană obișnuită), 254 de calorii. În consecință, dacă într-o zi de muncă susținută, mâncăm dimineța, la prânz și seara câte o pită în mijlocul căreia am pus 100 de grame de salam uscat, introducem în corp 2.022 de calorii, dintre care 522 se transformă în grăsime și greutatea corpului crește cu 25 de grame. Aceasta este consecința lipsei de „cultură culinară”. Un francez nu va adopta niciodată un astfel de regim. Israelienii obișnuiesc să mănânce alune; 300 de grame de alune înseamnă

introducerea în corp a 1.773 de calorii, astfel că mâncarea consumată în afară de alune aproape că se transformă în grăsime de depozit.

Surplusul de grăsime mărește concentrația de trigliceride și colesterol în sânge, realizând ceea ce medicii numesc *hiperlipidemie*. Mijloacele moderne de analiză permit delimitarea așa-zisului colesterol „rău”, care poartă numele științific de LDL (*low density lipids* – grăsimi cu densitate scăzută). Pentru a le menține scăzute utilizăm un grup de medicamente numite statine. Orice medicament are însă și efecte secundare negative, căci nu s-a descoperit încă medicamentul fără efecte secundare. Și iată că, la data de 8 august, medicamentul Cerivastatină (cu numele generic de Staltor sau Cholstat) a fost retras de firma Bayer de pe piață, din pricina gravelor efecte secundare provocate. Cei care utilizau acest medicament, aprobat, sufereau de crampe musculare însoțite de dureri, semn al distrugerii mușchilor, proces care se numește *rabdomioliză*. Retragerea medicamentului, după nenumărate cazuri de deces și îmbolnăvire, a provocat scandal în întreaga Europă.

În consecință, de ce să ne complicăm cu medicamente despre care nu știm cum o să acționeze? Însușindu-ne o „cultură culinară” minimă, cunoscând valoarea calorică a alimentelor, acoperind cheltuielile energetice ale corpului fără să ne supraîncărcăm cu grăsime dăunătoare, și contracarând din vreme tendința către o burtă proeminentă, am putea evita urmările asupra tensiunii arteriale, a respirației și ne-am prelungi viața.

XI. CREIERUL ȘI UMORUL

Umorul și râsul sunt printre cele mai importante forme de contact și interacțiune social-umană. Umorul înlesnește contactul dintre oameni, diminuând sau înlăturând timiditatea, rușinea, tracul, frica sau panica. Înlesnește comunicarea dintre cei puternici și cei slabi, dintre suspuși și supuși, atenuând diferențele sociale, de vârstă, de sex, de rasă și de cultură. Râsul creează egalitate între oameni. Umorul și râsul sunt calități exclusiv umane. Râsul este amprenta omului inteligent și evoluat (*homo sapiens*); omul primat (*homo neandertalis*) nu râdea. În decursul a un milion și jumătate de ani, omul-maimuță *pithekanthropus* a devenit *homo sapiens*. În perioada în care strămoșii noștri trăiau ca troglodiți (ciopleau locuințe în munte) și își îngropau morții în pământ, a apărut și râsul – în ultimii 500.000 de ani.

Aserțiunea „n-are simțul umorului” afirmă un defect, sau poate o infirmitate. Râsul apare odată cu prima vorbire, simbol al ridicării pe scara evoluției inteligenței omului. Aceasta este legată de cea mai nouă parte de substanță cenușie care învelește creierul, numită de neurologi *neocortex*. Este creierul cu care gândim și raționăm, analizând ceea ce ne înconjoară, pentru a putea acționa adecvat, este baza materială a inteligenței noastre naturale.

Curios, această extrem de importantă calitate umană i-a preocupat intens, timp de secole și milenii, numai pe filosofi și pe oamenii de litere, nu și pe savanți și pe medici. Umorul și râsul devin obiect de cercetare științifică abia în deceniul al 7-lea al secolului XX, când începe studiul lor sistematic din punct de vedere psihologic, medical și neurologic și apar primele tratate și articole științifice pe această temă.

Râsul este o dezlănțuire de energie manifestată prin contracții repetate ale diafragmei, ale orbicularilor ochilor, ale mușchilor obrazilor și nărilor, însoțite de dilatarea vaselor de sânge ale feței, gâtului și mâinilor. Uneori cuprinde întreg corpul, care se scutură sacadat, după cum am experimentat fiecare dintre noi.

Ce înseamnă a avea simțul umorului? Este un anume temperament? Este o funcție a sistemului nervos? Este o capacitate biologică a întregului organism? Râsul exprimă toate acestea împreună, ca rezultat al unei stări de spirit, al bucuriei, veseliei și optimismului. Râsul te face mai receptiv la mediul înconjurător și creează o stare de satisfacție.

Efectul contagios al râsului este un alt capitol interesant și captivant al rolului lui social. El se manifestă în special în grupuri sociale expuse unei tensiuni nervoase. Tipic este râsul epidemic în clase, în prezența profesorilor, în zilele programate pentru examinare orală, extemporale sau teze. Bean descrie, în anul 1967, epidemia de râs isteric observată într-un mediu religios, începută într-o clasă de fete și cuprinzând toată școala, ulterior casele din jur, culminând cu râsul întregii localități. Unele dintre eleve au avut nevoie de spitalizare.

Pe cât de greu par de înțeles tainele umorului și ale funcțiilor lui, pe atât de ușor este de scris texte de umor. Există mii de cărți umoristice, în majoritate culegeri de anecdote sau povestiri. De ce? Pentru că oamenii au nevoie de umor, au nevoie să râdă, în special acele populații aflate în conjuncturi sociale complicate ori trăind în stări conflictuale.

În 1905, psihanalizând râsul, Freud ajunge la concluzia că el este declanșat de starea psihologică a *satisfacției*, apărută după o prealabilă lungă inhibiție, lipsită de satisfacții.

Freud subliniază însemnătatea efectului-surpriză în declanșarea râsului. La fel de important pare și efectul de *contrast*, accentuat de lucrările autorilor Keit și Spiegel în 1972. O acțiune care conduce gândirea către o anumită sferă logic implicată în tabloul prezentat, dar care se încheie, în mod contrastant, într-o sferă opusă, logică și ea, dar neașteptată, provoacă râsul. Să luăm spre exemplu această anecdotă: un taxi este chemat de urgență, din bloc coboară o femeie în pielea goală, care se aruncă în taxi și dă o adresă. Șoferul conduce cu ochii pe retrovizor, un minut, două, trei, patru, până când femeia, enervată, strigă:

— N-ai mai văzut o femeie goală?

— Ba da! Dar mă întreb unde ți-neți banii?

O femeie goală conduce gândirea către sexual. Ceea ce declanșează râsul este interesul logic al șoferului pentru remunerație, care contrastează cu așteptările.

Umorul poate avea un efect salvator, scoțând oamenii din situații grele, penibile sau periculoase. Pentru a utiliza umorul în asemenea situații, trebuie

însă să fii dotat cu inteligență. Să ne amintim cum a ieșit Golda Meir dintr-o situație care putea să pericliteze relațiile israelo-americane:

Golda Meir își exprimă, față de Henry Kissinger, bucuria că el este evreu. La care secretarul de stat Kissinger ripostează cu severitate:

— Doamnă prim-ministru, Henry Kissinger este în primul rând cetățean american, în al doilea rând secretarul de stat al Statelor Unite ale Americii și în al treilea rând evreu.

Golda Meir: Este exact ceea ce am spus, căci noi scriem de la dreapta la stânga!

Râsul salvator a izbucnit din ambele părți și prietenia, în loc să fie pusă sub semnul întrebării, s-a legat mai puternic.

Umorul poate avea efect terapeutic, ceea ce inaugurează o nouă știință, dedicată psihologiei umorului și râsului ca medicament.

Să nu uităm însă că, în mod contradictoriu, starea de satisfacție poate fi și o manifestare a agresivității. În *Biblie*, cuvântul *râs* apare de 29 de ori iar în 13 ocazii este legat de violență, ceea ce înseamnă în 45%, aproape jumătate dintre cazuri. Cel mai frecvent, râsul este legat de violență în situația învingerii unui dușman prin agresiune, ca urmare a unei lupte, și exprimă satisfacția învingătorului față de cel învins.

XII. CREIERUL ȘI MUZICA

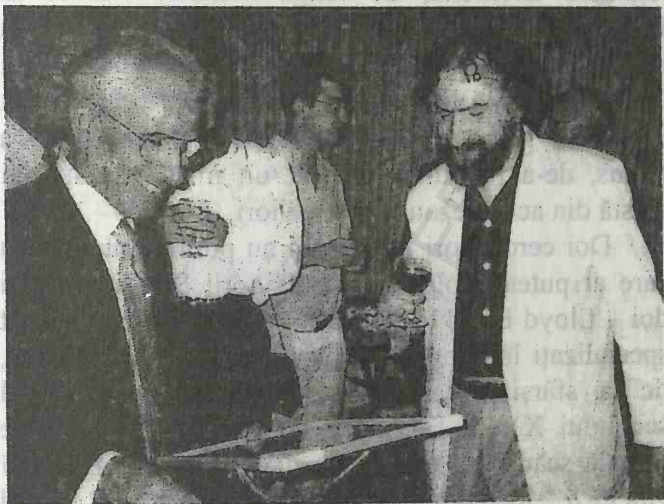
În iarna anului 1955 eram proaspăt medic de circumscripție, în România, repartizat în comuna Leordeni-Argeș. O dată pe an trebuia să îndeplinesc și funcția de medic șef al comisiei de recrutare a ostașilor pentru armată. În această calitate, apare în fața mea un tânăr recrut pentru infanterie, cu o figură foarte serioasă, aproape solemnă, mai potrivit pentru o apariție pe scenă decât la recrutare, care-și menținea degetele mâinilor în continuă mișcare. M-am uitat în dosarul său, scria că este absolvent al Conservatorului, specialitatea pian. L-am examinat și mi s-a părut că aud un suflu sistolic la inimă. M-am uitat lung la recrut, care nu spunea nici un cuvânt. În general, aceste sufluri sistolice sunt de minoră importanță, dar trebuie semnalate. În cazul acestui tânăr pianist am considerat, nu știu de ce, că este inapt pentru recrutare. Numele lui: Radu Lupu.

În 1994, la un concert în sala Heichal Hatarbut din Tel Aviv, după ce mă delectasem pentru a nu știu câta oară ascultându-l pe marele pianist Radu Lupu, ieșind din sală la pauză, m-am ciocnit cu maestrul, care tocmai trecea pe coridor. M-a privit și m-a recunoscut. „Dumneata ești medicul care m-a respins de la recrutare! Ce mai faci?” „Lucrez la un Institut de Cercetare a Somnului, în cadrul Universității Tel Aviv”. La care virtuozul a

exclamat: „De dumneata am nevoie”. Am memorat povestea primei noastre întâlniri când, impresionat de tânărul recrut cu degete în mișcare de parcă apăsau clape de pian, văzând în dosarul său că este absolvent al Conservatorului, i-am găsit un suflu extrasistolic și l-am respins la recrutare, după care m-a întrebat: „Spune-mi cu ce-ți pot fi de folos”. „Cu un recital pentru Institutul meu”, i-am răspuns. „Uite coordonatele impresarului meu de la Londra. El te va ține la curent când voi da recitalul în favoarea Institutului unde lucrezi, spune-mi însă ce funcție ai în cadrul Institutului”. „Sunt directorul lui”.

Faxurile cu impresarul au funcționat foarte bine și s-a fixat recitalul la 23 octombrie 1995. Cu zece zile înainte, când soția mea, Rita, reușise să vândă 5.000 de bilete, am primit de la impresar următorul fax: „În condițiile ivite, maestrul Lupu nu poate veni în Israel să dea recitalul”; textul era însoțit de o scrisoare semnată de un avocat israelian, în care se menționa că dr. Askenasy efectuează experiențe pe animale la Centrul Medical Sheba, experiențe care iau viața unor animale nevinovate, supunându-le unor suferințe atroce. În consecință, asociația pentru protecția animalelor, al cărei director era avocatul, a organizat două manifestații de masă, una va avea loc la venirea maestrului, la aeroport, și a doua în fața sălii de concert, cu scopul de a-l împiedica să susțină recitalul. I-am rugat pe toți prietenii mei avocați și judecători să-l găsească pe avocat; imposibil de găsit. Am început să caut organizațiile pentru protecția animalelor și am descoperit că, la una dintre aceste asociații, avocatul american, care nu-și

Ziarele consemnau că recitalul a fost încununarea virtuozității pianistului Radu Lupu, care a fost ovaționat de sala în delir. Cei 40.000 de dolari au permis achiziționarea celor mai noi aparate de înregistrare a somnului și înființarea unui nou laborator.

Radu Lupu

*

Ce poate întrece în sublim sunetul viorii interpretând *Concertul pentru vioară și orchestră* al lui Ceaikovski sau cel al lui Paganini? Fericiți cei ce s-au născut cu darul de a aduce mângâiere oamenilor prin sunetele emise de mâna lor.

Are instrumentul un rol important în viața interpretului? Paganini, maestrul violoniștilor din toate timpurile, nu a avut un Stradivari, ci un Guarneri. Vioara lui a devenit celebră prin rosătura

în stânga cordarului, invers decât la ceilalți violoniști, datorită faptului că Paganini era stângaci. Oare având la dispoziție un Stradivari ar fi putut depăși măiestria pentru care l-a imortalizat istoria?

Antonio Stradivari, pe care unii l-au latinizat, nu știu de ce, în Stradivarius, era un italian din regiunea Cremona, de lângă Milano. Născut în 1644, a trăit până în 1737. Atelierul său de viori a fost preluat de cei doi fii ai săi, Francesco și Omobono, până în anul 1743. Stradivari a construit 3.000 de viori, a căror sonoritate excepțională a rămas, de-a lungul secolelor, un mister. Azi, mai există din acest tezaur 600 de viori.

Doi cercetători americani au publicat un studiu care ar putea explica secretul viorii Stradivari. Cei doi – Lloyd Burckle și Henri Grissino-Mayer – sunt specializați în dendrocronologie și au descoperit că, de la sfârșitul secolului XVII până la mijlocul secolului XVIII, Europa a traversat o perioadă de brutală scădere a temperaturii, numită *Mica vârstă glaciară*, în cursul căreia a existat un episod cunoscut climatologilor, *Minimul lui Maunder*, între anii 1645 – 1715, cu ierni deosebit de geroase și cu înghețuri prelungite.

Se știe azi că această perioadă de frig s-a datorat unei bruște diminuări a activității solare, descoperită de astronomii Philippe de la Hire și abatele Jean Picard, care au descris cvasidispariția petelor solare. Mica vârstă glaciară corespunde exact cu perioada existenței atelierului de viori Stradivari. Întrebuințarea de către Stradivari a arborilor înghețați din partea de sus a Alpilor italieni (numită „Pădurea viorilor”) explică inegalabila lor acustică.

În scopul obținerii unei bune sonorități, lutierii alegeau arborii cei mai înalți și utilizau partea de tulpină cu fibre foarte dense. Incontestabil că abilitatea și talentul lutierului rămân necuantificabile, dar, cum nici unul dintre proprietari nu este de acord să-și ofere instrumentul pentru analize fizice și chimice, misterul persistă. Acum, când știu mai multe din secretele viorii Stradivari, uimirea mea atinge apogeul când, sub vraja fericirii de a-l asculta pe Itzhac Perlman, îmi amintesc că vioara pe care cântă provine dintr-un arbore glaciatic, înalt și subțire, crescut lent pe povârnișul cel mai înghețat al rocilor alpine din Nord.

Itzhac Perlman

La vârsta de 50 de ani și 3 luni, în seara de 18 noiembrie 1995, Itzhac Perlman dădea un concert la Avery Fisher Hall din Centrul Lincoln, aducând auditoriul newyorkez în stare de extaz. Paralizia

picioarelor îl obligă să întrebuințeze la mers atele metalice lungi, cu încuietori la genunchi, pe care le eliberează pentru a se așeza, și două cârje canadiene, cu sprijin pe coate. Mersul este încet, anevoios, cu eforturi vizibile, straniu și dramatic din cauza riscului de a se prăbuși la orice pas. Auditoriul, deși obișnuit cu acest ritual, respectat printr-o tăcere reverențioasă, în care pasul piciorului paralizat se aude în toată claritatea lui, trăiește teama că virtuozul ar putea să cadă și să-și lovească mâinile. Ajuns la loc, se așază, își desface încuietorile genunchilor, își așază picioarele în poziția potrivită, se pleacă, pune jos cârjele și ia vioara sau bagheta de dirijor. Publicul se destinde și zâmbește. Și iată că imprevizibilul se întâmplă. După primele note, o coardă se rupe cu zgomot strident, ca o împușcătură, în sala de la Avery Fisher Hall. Surâsul spectatorilor pierе și toți se pregătesc să re trăiască scena dramatică a retragerii maestrului, ca să-și repare vioara. Dar Perlman nu se mișcă. Așteaptă un moment și, în fața auditoriului înmărmurit, îi face semn dirijorului să reia. Orchestra reîncepe și maestrul oferă un concert de o asemenea pasiune și puritate, cum nimeni nu a ascultat vreodată. Era clar în mintea fiecăruia că pentru a interpreta partitura viorii într-un concert simfonic ai nevoie de patru corzi: sol, re, la și mi. Toți știau, dar Itzhac Perlman refuza să admită. Ochii îi sticleau, creierul lucra intens și înlocuia matematic sunetele lipsă cu sunete noi, pe octavele corzii de lângă cea ruptă. Concertul s-a terminat, dar liniștea a continuat, o secundă, două, trei, ca și cum sala era sub hipnoză, pentru ca dintr-o dată o explozie de aplauze, urale și țipete să

se declanșeze din toate colțurile auditoriumului. Perlman a surâs și a început să-și ștergă sudoarea de pe frunte, tâmpile, față și mâini; după un timp, a ridicat mâna în semn că roagă tăcere și a spus: „Câteodată artistul este pus la încercare și este obligat să ofere muzică folosind ceea ce i-a rămas”.

Itzhac Perlman este un virtuoz, un extraordinar talent muzical, este oare un supraom? În asemenea ocazii, gândul zboară la Paganini. Mc Donald Critchley, care a primit titlul de lord din partea reginei Angliei pentru studiile sale neurologice, scrie în cartea sa *Muzica și Creierul*: „Paganini a lărgit orizontul viorii ca instrument și a creat o metodă și un stil de a cânta care nu a putut fi egalat sau depășit vreodată”. În anul 1968, am publicat în revista „Neurologia, Psihiatria și Neurochirurgia” un articol despre Niccolo Paganini, în care încercam să răspund întrebării puse de Théophile Gautier, celebru nuvelist și romancier: oare Paganini este un înger sau un diavol al viorii? Întrebarea o pusese în baza a trei întâmplări din viața lui Paganini. La vârsta de 20 de ani, interpretează la perfecțiune un concert de vioară, în primă audiție, în vreme ce pe pupitru partitura fusese așezată invers; la 25 de ani execută pe o singură coardă sonata dedicată lui Napoleon; iar la 27 de ani, cu ocazia ruperii unei corzi, continuă concertul simfonic pe trei corzi. Paganini învață să scrie și să citească după ce cunoștea la perfecțiune notele. Acest lucru i-a permis să dezvolte egal cele două emisfere ale creierului și să devină un desăvârșit ambidextru, îngăduindu-i performanțe pe care alți violoniști nu le-au reușit niciodată, și anume, să improvizeze orice

solicitare a publicului în extaz, ca „furtună pe mare” sau „cer albastru”.

Când Itzhac Perlman a spus „Câteodată artistul este pus la încercare și este obligat să ofere muzică folosind ceea ce i-a rămas”, se referea oare la coardă, sau la picioare, care-i lipseau? Cum a putut înlocui coarda distrusă, interpretând un întreg concert simfonic? Iată ce spune Igor Stravinsky în cartea *Conversații*, publicată în anul 1958: „Muzica este mult mai apropiată de matematică decât de literatură, nu chiar matematică *per se*, dar cu ceva din gândirea matematică”. Perlman, decât să ia o vioară de la unul din orchestră, oferă publicului deliciul unei interpretări *sui generis*, transferând sunetele corzii lipsă pe coarda cea mai apropiată. Prin asta îl repetă pe Paganini, fără să schimbe nici legile muzicii, nici armonia concertului, ci doar textul, mutându-i octava. Acest lucru nu-l poate realiza orice violonist. Prin ce este deosebit Itzhac Perlman de orice alt talentat și virtuoz violonist? Iată prin ce: Itzhac Perlman, născut cu darul unei muzicalități perfecte, manifestată prin virtuozitatea interpretării și talentul compoziției, suferă la vârstă fragedă o paralizie infantilă. Paralizia totală a ambelor picioare îi eliberează întreaga porțiune a creierului din circumvoluțiunea frontală motorie superioară, pe care o întrebuințează pentru a aduce mobilitatea mâinilor la apogeul virtuozității.

Ceea ce trebuie să reținem noi, oamenii obișnuiți, este obligația de a încerca să facem maximum cu ceea ce ne este dat.

*

În ziua de 22 iulie 1999, la aeroportul Ben Gurion, mă urc în autobuzul ce trebuia să ne ducă la avionul Air France 1193, cu care urma să zbor la Paris. În autobuz, observ lângă mine mâna unui vârstnic care sprijină un geamantan alb cu profil de violoncel, pe patru roțile prevăzute cu amortizoare. Mă uit cu curiozitate la geamantanul în formă de violoncel, dar privirea mi-e atrasă de mâna stângă, ce-l fixa să nu se miște, o mână ale cărei degete acoperă aproape toată lățimea geamantanului. Gândul îmi zboară la atlasul de anatomie al lui Leonardo Da Vinci, care avea obiceiul să deseneze astfel de mâini. Și, ca și cum aș privi atlasul, văd anatomia mâinii, cu proeminentele articulații ale falangelor, cu tendoanele și mușchii eminenței tenare și hipotenare în relief, exprimând forță, energie și personalitate. Fascinat, îi spun soției mele: „Privește această mână stângă, este neobișnuită!” Rita, femeie practică, se uită la chipul posesorului acelei mâini și exclamă: „Este mâna maestrului Rostropovici!”. Îl auzisem interpretând de nenumărate ori, dar era pentru prima oară că aveam prilejul să-i analizez câteva minute mâna stângă, de la o distanță de 20 de centimetri, și eram fascinat.

Ajunși în avion, observ că ocupantul locului 6A de lângă fereastră, la *business class*, era valiza-violoncel instalată confortabil și stabil, cu roțile amortizate în sus și capul în jos, cu albul lucios strălucind în razele soarelui; în dreapta ei, pe locul 6C, era așezat maestrul Rostropovici. Stevardesa, o franțuzoaică drăguță, care-mi urmărea privirea fixată pe violoncel, îmi șopti la ureche: „Totdeauna voiajează cu violoncelul”.

Rostropovici

Cum locurile erau învecinate, după ce avionul și-a luat zborul, în timp ce maestrul admira poza unui frumos manechin pe o pagină a revistei luate din plasa din fața scaunului, i-am adresat cuvântul:

– În timp ce priveam mâna dumneavoastră stângă, cu care sprijineți violoncelul, mi-am amintit că odată, în tinerețe, pe când eram preocupat de problema stângăciei, am studiat câteva biografii ale lui Paganini, încercând să înțeleg stângăcia lui. Descriam evidenta asimetrie a corpului lui Paganini, inclusiv diferența dintre mâna stângă și cea dreaptă, ca rezultat al faptului că, începând să cânte la vioară la patru ani, câte opt ore pe zi, scheletul i s-a format ca și cum vioara era parte integrantă din corp și exercițiul permanent i-a dezvoltat mâna, cu digitatia.

– Eu, îmi răspunde maestrul, am început să cânt tot la vârsta de patru ani, dar la pian. Abia la opt ani, la îndemnul și sub îndrumarea tatălui meu, care era

un talentat violoncelist, am trecut la acest instrument.

— Interesant, ce efect a avut pianul, timp de patru ani, asupra mâinilor. Văd că mâna stângă este mai mare și mai expresivă decât cea dreaptă. Mâna stângă este dominată de creierul drept, creierul artistic, care decide precizia digitației.

— Remarca dumitale îmi amintește de o alta, între timp confirmată. Era prin anul 1956, acum 43 de ani, n-am să uit niciodată. După primele două concerte date la New York și la Cleveland, mă aflu la Los Angeles. La terminarea recitalului, a apărut în spatele scenei violonistul Jascha Heifetz, care mi-a spus: „Ai să devii o celebritate, dar să știi, nu datorită mâinii stângi, ci datorită mâinii drepte!”

I-am respectat tăcerea care a urmat acestei amintiri, înțelegând că re trăia scena de atunci. I-am privit mâna dreaptă, puțin mai mică, cu linii fine.

— Mâna arcușului este controlată de creierul gândirii, rațiunii și inteligenței.

— De asta depinde interpretarea, a spus maestrul.

Ca neurolog, am fost fascinat de mâna stângă, neglijând finețea discretă a mâinii drepte, care nu i-a scăpat lui Jascha Heifetz după ce ascultase recitalul.

*

Universitatea Karlova, citadelă a culturii europene, în „vârstă” de 654 de ani. A fost înființată de către Carol al IV-lea, împărat al Romei și rege al Cehiei. Universitatea găzduiește una dintre cele mai mari biblioteci din lume, „Clementium”, posesoare a șase milioane de cărți și tratate. Nu departe de

Clementium, pe malul Vltavei, se află muzeul Smetana, Bedrich Smetana, în apropiere de podul Karlsbrucke. Orașul Praga este spintecat în două de râul Vltava, pe malurile sale e clădită întreaga metropolă. La primul etaj, faci cunoștință cu anturajul intim al compozitorului, prin geamul deschis auzi vâltoarea Vltavei, în minte îți sună refrenul principal al operei ononime, care se armonizează cu vuietul râului. Ești copleșit de un sentiment de satisfacție când descoperi sursa de inspirație a compozitorului! Oare așa să fie?

Cufundat în lectura biografiei lui Smetana, afli că a fost de timpuriu bolnav de sifilis. O lungă perioadă a suferit de un zgomot permanent în ureche, numit în termeni medicali *Tinitus*. La 56 de ani a surzit complet, ca și Beethoven, boala împiedicându-l să perceapă orice sunet produs de pian. Continua să dădă concerte, considerate de contemporani de o rară perfecțiune tehnică și originalitate. În anul 1874, sifilisul îl izolează într-o lume a liniștii absolute, un fel de cetate Latrun personală. Smetana nu mai percepe nici cel mai puternic sunet din lumea înconjurătoare, nici măcar propriul zgomot sau șuierat al *Tinitus*-ului. În această liniște absolută, ce nu poate fi comparată decât cu lipsirea orbului de lumina zilei, Bedrich Smetana a compus capodopera *Vltava*, creierul lui reușind să-și redea sie însuși ceea ce își amintea din vâltoarea Vltavei atât de iubite. Stau la fereastra deschisă, la etajul întâi al muzeului, fascinat de melodia *Vltavei*, de pe discul care se învâртеște într-un colț al salonului. Muzica se împletește cu susurul râului, într-o armonie divină. Smetana-surdul

a gândit ceea ce noi auzim, în timp ce el fusese condamnat să moară fără să-și audă nemuritoarea capodoperă. Misterele creierului sunt de nepătruns.

Bedrich Smetana

*

În iarna 2004, Riccardo Muti a dirijat, la teatrul Arcimboldi din Milano, opera *Moise și Faraonul* sau *Traversarea Mării Roșii*, de Rossini. În enormul teatru Arcimboldi, entuziasmul publicului italian transformă aplauzele în ceva dăunător sănătății, căci el bate nu numai din palme, ci și din picioare. În sfârșit, la ridicarea cortinei vacarmul încetează brusc.

Povestea eliberării poporului evreu din sclavia egipteană este redată prin prisma unei înțelegeri între Moise și Faraon, înțelegere nerespectată de acesta din urmă. Nerespectarea înțelegerii este brodată de

Rossini pe o temă de dragoste neîmpărtășită de nepoata lui Moise, Anai, față de fiul Faraonului, prințul Amenophis. La rugămintea lui Moise, fățarnicia Faraonului față de poporul ales de Dumnezeu este pedepsită de acesta prin plăgile aruncate asupra Egiptului, culminând cu traversarea Mării Roșii, care se despică, permițând trecerea poporului evreu, apoi apele se reunesc, înecând armata urmăritorilor.

Având ideile muzicale în minte, Rossini avea nevoie de un libret potrivit acestora, astfel că s-a adresat lui Andrea Leone. Complexitatea povestirii din *Biblie* este condensată într-o formulă parodică. Libretistul a respectat caracterul auster și religios al muzicii lui Rossini, muzică axată pe autoritatea personalității lui Moise. Ariile cu pasagii corale sunt pe cât de emoționante, pe atât de admirabile, depășind uneori corurile din *Aida*, *Trubadurul* sau *Nabucodonosor*. Poate tematica religioasă își are partea ei de influență, dar rezultatul este incontestabil o operă de geniu.

Ideea principală pe care este brodat libretul operei lui Rossini constă în nerespectarea repetată de către Faraon a înțelegerilor încheiate între cele două popoare. Au trecut 176 de ani de la premiera operei *Moise și Faraonul*. Nerespectarea înțelegerilor între conducătorii de popoare, sublimată de Rossini în muzică, se manifestă cu și mai multă vigoare azi, actualizând opera lui Rossini.

Oare ovațiile de la final sunt adresate de public lui Riccardo Muti sau lui Rossini?

XIII. CREIERUL ȘI BOALA

Creierul este într-adevăr cea mai fascinantă creație a naturii. Asemenea unei rețele de *superweb*, activitatea creierului depășește cu mult imaginația omenească. Neurologia descrie centrii nervoși ai creierului care asigură activitatea noastră intelectuală în domeniul vorbirii, cititului, scrisului și memorizării, creației și imaginației. Centrii nervoși ai citirii și scrierii au fost descoperiți cam pe la mijlocul secolului trecut, dar fiecare an aduce noi revelații, unele mai senzaționale decât altele.

Șai este un copil drăguț, simpatic, bine dezvoltat, dar nu poate copia un pătrat; îl desenează strâmb. Învățătoarea i-a semnalat mamei lui că Șai are dificultăți la învățat. Mama, după ce a fost la pediatru, la psiholog și la neurolog, a aflat că Șai este dislexic. Dislexia este o tulburare de citit și scris, care transformă aceste două activități în dificile sau foarte dificile, ceea ce îl face pe copil nervos, deoarece îi este greu să le execute. Cea mai corectă definiție a dislexiei este: „recunoașterea deficitară a cuvântului, în raport cu capacitatea medie”. Asta înseamnă că, față de media de inteligență, dislexicul recunoaște mult mai greu cuvântul scris.

Pentru a recunoaște un cuvânt trebuie întâi să-l „fotografiezi” cu ochiul și să transmiți informația

celulelor din creier care se ocupă de analiza vizuală. Apoi, celulele vizuale fac contactul cu celulele care recunosc sensul cuvântului fotografiat, creând noțiunea, ceea ce noi numim *înțelegerea cuvântului*. La urmă are loc conexiunea cu centrii motori, care ne permit exprimarea și fac posibilă scrierea lui. În prima fracțiune de milisecundă, când creierul „fotografiază” cuvântul, încă nu-i înțelegem sensul; abia în următoarea știm să-l recunoaștem. Înțelegerea este o problemă de comunicare între celulele nervoase din creier. Copiii cu tulburări de comunicare între grupele de celule nervoase au dificultăți în recunoașterea cuvântului, numirea și scrierea lui. Studiile care au cercetat cauzele dislexiei au descris modificări microscopice la nivelul celulelor scoarței cerebrale, în regiunile implicate în procesul de recunoaștere a cuvântului. Alți cercetători au descoperit celule care nu trebuiau să existe în acei centri, iar alții au menționat numărul redus de legături dintre celulele nervoase.

L-am examinat pe Șai ca neurolog și am observat că, rugându-l să imite anumite poziții ale mâinilor mele, el nu reușește. Această tulburare, numită în limbaj neurologic *apraxie*, vizează grupul de neuroni (deficitar la Șai) aflat în zona numită *parietală*, în partea superioară a creierului, aproape de vârful capului.

Descoperirea zonei deficitare din creier nu înseamnă însă că deficitul organic poate fi remediat. Singurul lucru care rămâne de făcut este ameliorarea funcției prin exerciții repetate.

Uneori dislexia este atât de minoră, încât copiii se diferențiază unii de alții doar prin viteza cititului

sau scrisului. Această dificultate are o bază socială și educativă. Acolo unde mediul înconjurător al copilului îi oferă un vocabular sărac, pe fondul sărăciei materiale, dislexia iese foarte ușor la iveală. În mod surprinzător, cei cărora dislexia le-a fost descoperită la timp o pot compensa, descurcându-se satisfăcător în viață.

Dificultatea în scris, asociată cu tulburarea de memorie care o caracterizează, are și o cauză ereditară. Și iată că o cercetare științifică foarte recentă a descoperit componenta culturală a dislexiei. În unele țări, dislexia este mult mai frecventă decât în altele. Spre exemplu, în Statele Unite și în Israel este des întâlnită, iar în Italia și Spania, mai puțin. Cercetătorii au bănuț că limba vorbită în țările respective ar putea explica asemenea diferențe semnificative.

În ultima vreme, un grup de cercetători au colaborat pe plan internațional, publicând rezultatele în revista de prestigiu „Science”. Folosind PET (tomografie bazată pe emisie de protoni), cercetătorii au comparat activitatea creierului în timpul folosirii limbilor engleză, franceză și italiană. Simptomele clinice neurologice s-au dovedit aproape identice la suferinzii din diferite țări, dar frecvența bolii variază considerabil, în funcție de specificul limbii. Engleza, spre exemplu, este constituită din 40 de sunete, dar fonemele ei pot fi scrise în 1.120 de forme. Franceza este aproape la fel ca engleza.

Ce înseamnă foneme? Sunetele care corespund unei litere în raport cu literele asociate ei; astfel, citirea literei *r* în cuvântul *răsplată* (fonema *răs*) față de aceeași literă în cuvântul *ritual* (fonema *ri*) sunt

foneme ale literei *r*. Italiană are 25 de sunete vorbite care se pot exprima în numai 33 de foneme. Nu este, deci, surprinzător că elevii de școală primară din Italia vorbesc mai devreme, mai repede, mai clar și mai ușor decât elevii englezi și francezi. Din 1.200 de studenți italieni, au fost identificați de cercetători numai 18 care avuseseră în copilărie tulburări de memorie și citire. Dislexicii italieni, al căror PET arată aceeași lipsă de activitate ca și în zonele respective ale dislexicilor englezi și francezi, nu erau conștienți de tulburarea lor la citire.

De menționat cu același prilej că o persoană care a suferit un accident vascular cerebral, în una din regiunile descrise, prezintă aceleași tulburări de citit și scris, deși vorbirea poate fi încă fluentă.

Foarte originala concluzie a lui Eraldo Paulescu, de la Universitatea din Milano, este că dislexicii nu au decât să se mute în Italia, Spania sau Turcia. Această sugestie, departe de a avea un temei științific, pare a fi o soluție punctuală. Șai însă este sabru și nu vrea să plece nici în Italia, nici în Spania și nici în Turcia, și nici părinții lui n-au asemenea proiecte. Pentru a se vindeca, sau mai bine zis pentru a-și compensa deficitul de citire și scriere, Șai are nevoie de sprijinul motivat al părinților și de răbdarea inteligentă a neurologilor și învățătorilor. Bunicii, firește, au un rol primordial.

*

O mare controversă s-a iscat în lumea medicală pe tema: bolnavul trebuie sau are dreptul să știe adevărul? Dar dorește el cu adevărat acest lucru?

Instinctul de conservare îi dictează să evite un răspuns categoric când prognoza este negativă, dar tot mai mulți medici consideră că bolnavul trebuie sau are dreptul să afle adevărul despre gravitatea bolii sale. Într-adevăr, există boli în care adevărul face parte din tratament ca medicație, igienă de viață; în alte boli, în special în faze terminale, nu trebuie oare ca bolnavul să știe adevărul?

La întrebări precum: *Considerați că unui bolnav în stare gravă trebuie să i se spună adevărul?* Este acest adevăr dependent de felul bolii de care suferă pacientul, sau nu? Și dacă bolnavul nu vrea sau îi este frică să afle un adevăr neplăcut din gura medicului, chiar dacă îl intuiește?, o membră a Consiliului european de cercetări cardiace răspunde: „Este o problemă sensibilă. Un răspuns categoric, dogmatic, general, nu se poate da. Concepția că nici un bolnav, sau că toți bolnavii NU vor să știe prognoza maladiei lor este o premisă profund greșită. Ideea de bază, cea mai importantă, este în primul rând legătura adevărată, autentică, dintre pacient și medic. Un medic care cunoaște pacientul și se comportă față de el ca o persoană umană față de altă persoană umană poate sesiza de multe ori dorința de a afla neexprimată în cuvinte, dar reală, a pacientului. Și, în funcție de acest aspect, medicul va ști cum să-i comunice informația necesară, care îi va da pacientului posibilitatea să-și exercite dreptul suveran de om liber. Este foarte important ca relația medic-pacient să fie autentică pe plan uman, nu numai tehnică, pentru ca aflarea adevăratei situații să nu-i provoace pacientului o depresie nervoasă, lipsa dorinței de a lupta împreună

cu medicul pentru ceea ce se mai poate obține și în primul rând pentru îmbunătățirea calității vieții care îi mai rămâne de trăit”.

Trebuie să ținem cont de faptul că întrebarea conține o noțiune confuză. La adevăr este foarte greu de ajuns, nu există adevăr absolut, ci doar relativ, dependent de nenumărate cauze. Să vorbim, deci, despre adevărul relativ. În al doilea rând, adevărul relativ nu trebuie să fie în funcție de boală, ci de bolnav. Filosoful Ludolf Krehl spunea că nu există boli, ci oameni bolnavi, iar sir William Osler mergea cu un pas mai departe, afirmând că este mai important să știi ce fel de om are o boală, decât ce fel de boală are un om. O bolnavă celibatară în vârstă de 48 de ani, de profesie soră medicală, care suferea de *scleroză laterală amiotropică* (o degenerare progresivă rapidă a sistemului nervos motor, care de obicei duce la moarte în decurs de unu până la doi ani), a fost spitalizată pentru dificultăți respiratorii. Internată în secția unde lucrase ani de zile, medicii și surorile aveau o deosebită dragoste și respect pentru ea. După patru zile de insistențe, i s-a spus diagnosticul, pe care de fapt îl bănuia. I s-a spus, deci, adevărul. Din cauza tulburărilor de care suferea, respira printr-o traheostomie adaptată la un aparat de respirație artificială. În noaptea care a urmat, profitând de o jumătate de oră de singurătate, și-a smuls tubul de traheostomie și a murit sufocată. Concluzia: dacă nu-i spuneam diagnosticul, poate mai trăia câteva săptămâni sau câteva luni. Experiențe de acest gen îi obligă pe medici să decidă cu maximă circumspecție

căruia bolnav i se poate spune adevărul. Toți tindem a afla adevărul, dar nu toți îl putem suporta.

Un medic pediatru de 64 de ani suferea de un cancer la maxilar, care-l desfigura. El căuta să-și convingă medicul curant că are o infecție diabetică. Medicul pediatru respingea adevărul.

În concluzie, la întrebarea dacă unui bolnav trebuie sau nu să i se spună adevărul, răspunsul meu este: celui ce are resursele spirituale necesare pentru această confruntare – da, iar celor ce refuză să întuiască și să afle – nu. Trebuie să facem distincția între bolnavul care insistă cu vehemență, în speranța că răspunsul va fi negarea bolii, și cel care insistă pentru că are resursele de a cunoaște adevărul. În etica medicală, această întrebare, de extremă actualitate, este foarte dificilă și-i pretinde medicului cunoștințe de psihologie și psihanaliză care uneori îl depășesc.

Oncologul (specialistul în cancer) consideră că: adevărul trebuie spus, dar cu rezerve, deoarece există plusuri și minusuri. În general, se crede că „adevărul” înseamnă de fapt, pentru bolnav, „cât timp mai am de trăit?”, dar medicii nu traduc totdeauna astfel întrebarea. Se spune că speranța este un medicament esențial în tratament și că ar fi contrar științei ca unui bolnav să i se răpească speranța. Din punctul de vedere al medicului, adevărul e relativ: are pacientul cancer, sau nu? Este sau nu vindecabil? Bolnavul, ca să se trateze cum trebuie, să fie cooperant, trebuie să fie informat, mai ales că vindecarea variază de la un bolnav la altul, în aceeași formă de cancer unii se vindecă, în timp ce

alții nu. Oncologii cred că bolnavul care nu știe ce are nu se tratează cum trebuie.

Filosofia dreptului de a ști rămâne încă o necunoscută, deoarece sunt cazuri în care medicina nu are răspuns și adevărul nu ajută bolnavului, și invers. Insistența bolnavului este și ea un fapt care trebuie analizat psihologic în detaliu. Oare bolnavul insistă pentru că este dreptul lui să știe, dar poate el face față adevărului? Iar cine nu insistă nu vrea să știe, și atunci de ce i s-ar spune? Cel mai important aspect este încrederea reciprocă pacient-medic/ medic-pacient. Șocul provocat de diagnostic se atenuează pe parcurs și apoi dispare, bolnavul fiind preocupat să colaboreze la tratament. Uneori trebuie să i se dea posibilitatea să se consulte cu alt specialist – *second opinion* – acesta fiind dreptul lui. Relația paternalistă medic-pacient trebuie să dispară. În Statele Unite lucrurile s-au rezolvat prin lege. Oare? S-a formulat o lege care îi obligă pe medici să spună pacienților adevărul. În caz contrar, ei trebuie să plătească despăgubiri. La noi nu există o asemenea lege!

*

O altă mare controversă a lumii medicale este dacă *bolnavii psihici trebuie internați sau nu?* Răspunsul nu a fost încă legiferat, dar există diverse proiecte de lege în diferite țări.

Cunoaștem un precedent în istoria psihiatriei din ultimele decenii, care se cheamă *experiența suedeză*. Iată pe scurt ce ne învață ea. În ziua de 11 septembrie 2003, un bolnav psihic a omorât-o pe

Anna Lindh, ministrul Afacerilor Externe al Suediei, într-un magazin din centrul Stockholmului. În aceeași zi, un alt bolnav psihic a omorât-o pe Sabina Erikson, o frumoasă fetiță în vârstă de cinci ani, în curtea grădiniței unde se juca. Ucigașul Sabinei fusese eliberat dintr-un spital de psihiatrie. Ucigașul Annei Lindh, un tânăr de 24 de ani, care avea la activ câteva condamnări pentru că-și înjunghiasse tatăl în anul 1997, se prezentase în ziua crimei la serviciul de urgență al spitalului de psihiatrie, unde a fost consultat și i-a fost refuzată internarea „din lipsă de locuri”.

Jenny Bjorkman, specialist în istoria psihiatriei la Universitatea din Stockholm, definește situația psihiatriei în Suedia ca un „faliment social”. Iată, pe scurt, analiza specialistului. În 1962, Suedia avea 10.000 de pacienți psihiatrici internați, deținând recordul mondial. Încă din anii '50 însă are loc o mișcare protestatară contra electroșocului și a cămășilor de forță la bolnavii psihici. Milos Forman ridiculizează internarea bolnavilor psihici în filmul „Zbor deasupra unui cuib de cucu” (protagonist, Jack Nicholson). În anul 1970, în Suedia s-a pus întrebarea „oare spitalul vindecă sau agravează starea bolnavului psihic?” și încep să se închidă azilele de nebuni. În 1994, parlamentul suedez adoptă în unanimitate reforma privind externarea și integrarea socială a bolnavilor psihici. În decurs de 30 de ani, capacitatea de spitalizare a acestora se reduce de la 38.000 la 6.000 de paturi. Concomitent are loc o recesiune economică. O mulțime de bolnavi psihici s-au aflat în situații fără ieșire. O statistică a arătat că din cei 2.500 de bolnavi

externați ca vindecați în anul 1995, în decurs de trei ani au murit 500. Cercetătorul U. Marikson consideră că moartea lor se datorează închiderii spitalelor de psihiatrie.

Cercetătorul Nystrom afirmă că închiderea spitalelor sporește numărul bolnavilor psihici deveniți toxicomani. Uimitor: la 8 septembrie 2003, cu două zile înainte de asasinarea ministrului Anna Lindh, profesorul Markus Heilig își anunță, în cotidianul suedez cel mai popular, demisia de la catedra de psihiatrie de la universitate, ca semn de protest contra demagogilor care guvernează psihiatria suedeză. El declară în protestul său că din anul 1870 demagogii vehiculează teoria că problemele psihiatrice sunt provocate de societate, deci este problema societății să le trateze.

În ultimele luni, ministrul Afacerilor Sociale al Suediei a adoptat o decizie prin care se creează 1.500 de paturi suplimentare!!! Este recunoașterea greșelii și revenirea la matcă!

*

Controversa despre necesitatea sau nu a internării bolnavilor *aduce în actualitate problema bolnavilor care guvernează popoare*. Fiecare boală are un nume, care în genere constituie diagnosticul. Între diagnosticele puse unor mari personalități care au condus destinul unor popoare se află boli psihice, boli venerice, infecții cronice, arterioscleroza generalizată, arterioscleroza cerebrală și diabetul zaharat, dializa renală. În iunie 1983, maladia parkinson i se agravează, Andropov fiind obligat să se supună unei

operații neurochirurgicale efectuate la Zürich, pentru a putea continua președinția URSS.

Cazul Tito merită analizat mai pe larg, deoarece prezintă un alt amestec flagrant al intereselor politice, în dauna adevărului și a eticii medicale. Diabetul zaharat, complicat cu hipertensiune și hiperlipidemie, i s-a agravat când calculii au obliterat vezica biliară, operată în 1951. Diabetului i s-a adăugat în anii 1970 un infarct miocardic iar în decembrie 1979 apar tulburări arteriale, intervenția chirurgicală devenind inevitabilă. Operația, efectuată în ianuarie 1980, a eșuat și a condus la instalarea unei cangrene, care a impus amputarea piciorului stâng. Imediat după amputare au apărut complicații renale, pulmonare și cardiace, soldate cu instalarea comei. Lipsit de cunoștință, în comă ireversibilă cu moarte cerebrală în jurul datei de 14 ianuarie 1980, Iosif Broz Tito, în vârstă de 87 de ani, continuă să conducă Iugoslavia timp de opt luni. M. Bakaritch, numărul 2 după Tito, ține la 22 ianuarie remarcabilul discurs despre poziția Iugoslaviei față de URSS după ruptura din 1948. El anunță moartea lui Tito abia peste 113 zile. La data de 25 aprilie i se face o electroencefalogramă care arată moartea cerebrală. Vidul politic provocat de declarația lui Carter „Dacă rușii invadează Iugoslavia, eu nu intervin” a făcut ca anunțul morții lui Tito să fie amânat cu 113 zile. În practică, asistăm la o noutate medicală: moartea politică. Această noutate se datorează guvernului iugoslav și etiologia ei este situația din Afganistan și a ostacilor americani din Iran.

Chiar dacă gravitatea diagnosticului implică, în unele cazuri, serioase consecințe politice, concluzia

este una singură: obligația profesională și morală a medicului este dezvăluirea adevărului – acesta primează în fața intereselor personalității în cauză și chiar a rațiunii de stat. De altfel, istoria demonstrează că, mai devreme sau mai târziu, el va ieși la iveală...

XIV. CREIERUL ȘI DROGURILE

Problema drogurilor este acută în toată lumea. Traficul ilegal a luat proporții alarmante, iar consecințele sunt dezastruoase. Răspândirea îngrijorătoare a maladiei SIDA – „boala secolului” – este în strânsă legătură cu drogurile, iar drogații se află în fruntea listei factorilor de risc ce diseminează boala. Aceste teme fac obiectul dezbaterilor a nenumărate congrese naționale, internaționale și mondiale.

Traficul ilegal de droguri – ca orice trafic ilegal – este aspru pedepsit de lege și are implicații de ordin social-economic. Traficanții nu dau înapoi în fața nici unei opreliști legale, iar drogații, pentru a-și face rost de banii necesari, nu ezită a comite tot felul de infracțiuni, ceea ce duce la o dublă inculpare: folosirea ilegală a drogurilor și infracțiunile colaterale.

Un aspect important al problemei îl constituie decăderea morală, socială și economică a drogaților, marginalizați în toată lumea. Sunt oameni care nu muncesc, nu au grijă de familiile lor, nu se încadrează în societate. Pornind de la aceste premise, se arată necesară schimbarea situației *de facto*. Experiența cu deținuții condamnați pentru trafic și consum ilegal de droguri conduce la aceeași concluzie, deoarece condamnarea nu a dat roadele sperate. Deținuții își continuă consumul liber de droguri în temniță, în pofida tuturor controalelor.

Detenția dovedindu-se inutilă în raport cu esența problemei – trafic și consum, lumea științifică a început să favorizeze ideea legalizării drogurilor.

Statele Unite au încercat reabilitarea celor condamnați pentru droguri și a dependenților cronici, după eliberarea din închisoare, prin integrarea lor în comunități respectabile, cu asentimentul voluntar al comunităților respective. Pentru drogați, rezultatele au fost minime, în schimb au fost dezastruoase pentru comunități. Experiența s-a transformat într-un efort supraomenesc de a se debarasa de drogați. Pentru a-și procura banii necesari drogurilor, aceștia recrutau copii cărora le vindeau fracțiuni din dozele lor – folosite și în cadrul „reabilitării” – ca să-și poată procura altele.

Există un program care prevede ca marijuana și hașișul (care este mai concentrat), sub formă de țigări cu hașiș și marijuana, să fie vândute liber în farmacii datorită efectului lor anxiolitic (de anihilare a fricii), de optimism (euforie) și de calmare. Efectele marijuanei nu sunt frecvent întâlnite la alte medicamente, ceea ce a provocat în 1960 și 1970 epidemia consumului de hașiș. Imensa majoritate a consumatorilor de droguri sunt oameni cu un dezechilibru sufletesc. Tânărul care are acasă o jumătate de cutie sau un pachet de țigări cu marijuana deține 15 grame de marijuana și, conform legii, este pasibil de o pedeapsă de 15 ani de închisoare. Majoritatea consumatorilor de marijuana sunt adolescenți de 16 – 20 de ani. După ce adolescentul a consumat băuturi alcoolice și a fumat țigări obișnuite, el își caută un echilibru al *ego*-ului și începe să „guste” țigări cu marijuana.

Mulți medici se declară în favoarea legalizării marijuanei și, concomitent, pentru întărirea propagandei împotriva consumului acesteia, ca și la țigările obișnuite, pe care scrie că sunt canceroase, dar se vând la liber. În ce privește campania împotriva consumului de marijuana, ea trebuie făcută prin *mass-media* și are ca scop final reducerea consumului acestui drog. Mirajul de a obține imposibilul și interzisul trebuie eradicat din politica antidrog. Biblica poveste cu mărul oprit este concludentă și din acest punct de vedere. Legalizarea trebuie făcută concomitent cu intensificarea campaniei, prezentându-se toate relele de care este vinovat drogul.

Justiția arată cercul vicios în care se mișcă judecătorul: conform legii, el are dreptul să-l condamne pe traficanțul și pe consumatorul de droguri la închisoare până la un an, dar se află permanent în dilemă. Când o mamă divorțată, cu trei copii, este condamnată pentru consum de droguri grele, ce poate face justiția? Mai mult rău decât bine. La fel, sunt dificultăți enorme în aplicarea legii la arestarea unui tată drogat ce are în sarcină un copil în vârstă de zece ani și care, potrivit legii, ar trebui condamnat pentru repetatele lui infracțiuni la legea drogurilor. Pătura consumatorilor cronici de droguri este social-economic deficitară și detenția nu rezolvă, ci îngreuiază situația.

Consumul de droguri este un proces progresiv, care deseori începe cu alcoolul, după care se trece la droguri ușoare și în cele din urmă la droguri grele. Cei care se împotrivesc legalizării își justifică opoziția afirmând că ridicarea interdicției va duce la legitimizarea și intensificarea consumului.

Câte probleme nu a creat prohibiția alcoolului în Statele Unite? Cât timp a durat, traficanții au lansat pe piață băuturi care au pus în pericol sănătatea celor ce le consumau. În cele din urmă măsura a fost anulată și acum în Statele Unite nu sunt mai mulți alcoolici decât erau pe vremea prohibiției.

În țările scandinave, problema cea mai grea o constituie consumul enorm de băuturi alcoolice tari și consecințele nefaste ale alcoolismului cronic.

Practic, se fac pași mari spre transformarea hașişului dintr-un drog interzis într-un aliment pus la îndemâna bolnavilor, ceea ce înseamnă practic la îndemâna oricui. Asistăm la un fenomen social interesant, aforismul „hașişul nu e bun” se schimbă în „hașişul este bun”, încât el va putea fi cumpărat la *supermarket*! Iată de ce consider că publicul trebuie să ştie adevărul despre ceea ce este pe cale să devină aliment de larg consum.

Opt state din cele 52 care alcătuiesc SUA au aprobat utilizarea legală de canabis. Încă nu se ştie care va fi reacția lor la decretul Curții Supreme Federale. La data de 15 mai 2001, Curtea Supremă a respins recursul în vederea utilizării canabisului în scopuri medicale, socotind că legile federale cu privire la interdicția acestui drog nu permit nici o excepție. Decizia a fost luată în unanimitate de către cei opt judecători. Înalta Curte a mai decretat că „nu există necesități medicale excepționale care să justifice utilizarea de canabis”, în pofida faptului că populația Californiei a votat în favoarea dreptului de a poseda culturi de canabis și a utilizării lui cu recomandare medicală.

După ce a primit 500.000 de cereri de la cetățeni suferinzi care solicitau permisiunea de a utiliza marijuana, de curând ministrul Justiției din Canada, Ann McLallen, a declarat că fumatul marijuana este îngăduit bolnavilor care suferă de boli terminale sau cronice; în consecință, se poate cultiva marijuana pentru uz personal sau pentru bolnavi. Asociația medicilor canadieni se opune totuși acestei hotărâri, pe motiv că guvernul aruncă pe umerii medicilor întreaga responsabilitate a administrării drogului. Recursul se află pe masa Curții Supreme a Canadei. Concomitent, Universitatea Mc Gill a primit un fond de 235.000 de dolari pentru organizarea primului studiu mondial menit să decidă efectele acceptării pe plan național ale fumatului marijuana.

Canabis Sativa, descrisă pentru prima oară în India, este o plantă cu floare roșie conținând 400 de componente cu efecte psihoactive. Între aceste substanțe se numără marijuana (popularul hașiș), substanță chimică cu o puternică influență asupra creierului, studiată științific, THC (delta-9-tetrahydrocannabinol). Cea mai comună formă de utilizare a marijuana, pe întreg globul, este fumatul. Cum tragem în piept THC? Se rupe o frunză din partea de vârf a plantei, se lasă la uscat până i se evaporă apa, și, fărâmițând-o, avem materialul bun de înfășurat într-o foiță de țigară. După primul fum, THC traversează plămânul și este purtat de sânge spre creier și spre alte organe. Țigara conține de la jumătate până la un gram de hașiș. Există fabricanți care produc, la preț ridicat, țigări cu un conținut până la 100 de mg. de THC. Practic

trebuie reținut că, odată cu marijuana, fumătorul trage în piept încă 150 de substanțe diferite, dintre care jumătate au efecte psihoactive, dar toate au efecte asupra organismului. THC și toate celelalte substanțe trec din plămâni în vasele capilare, deci în alveolele pulmonare, și sunt purtate până la celula nervoasă, care le acceptă fără opoziție. Pe măsură ce sângele traversează ficatul, THC împreună cu celelalte 150 de substanțe este descompus lent. Acțiunea durează cam o zi.

Din datele statistice care ne stau la îndemână, se poate afirma că o treime din populația globului a fumat cel puțin o dată o țigară de hașiș, iar 5% din întreaga populație a globului utilizează măcar o dată pe lună o țigară de hașiș.

Este momentul să ne punem întrebarea: este bun sau nu consumul sub control al unor astfel de stupefiante? Pentru bolnavii cronici cu boli grave și pentru bolnavii în stări terminale, este bun! Pentru oamenii sănătoși, cu creier bine organizat, nu reprezintă vreun risc. Dar pentru oamenii cu un oarecare dezechilibru lăuntric, în căutarea unui mijloc de a-și armoniza structura sufletească, este periculos până la foarte periculos, din cauza dependenței ce se instalează cu ușurință. În cazul când efectul este pozitiv la prima folosire, cu timpul se impune creșterea dozei, concomitent cu scăderea treptată a efectului.

Încă o grijă trece din patrimoniul guvernamental în sarcina familiei! În mileniul al treilea, imaginea bețivului întâlnit la colț de stradă se complică. Oare este bețiv de alcool sau de hașiș? Întrebare mai puțin relevantă decât însuși consumul

acestor substanțe, la care se cere foarte multă precauție.

Medicamentele sunt de fapt tot droguri. Oare ele nu pot provoca fenomene secundare, ca și hașișul? Am exemplul unui bolnav care suferă de insomnie, de dureri de cap, de glaucom și de hipertensiune arterială. Este tratat cu Eltroxin 100 micrograme pe zi; Prozac 2 tablete pe zi; Cibacen de 20 mg. două tablete pe zi; Cibacede 10 mg. de două ori pe zi; Fenidil 10 mg. 1 pe zi; Normiten de 50 mg. 1 pe zi; Disothiazide de 25 mg. 1 pe zi; aspirină tamponată 325 mg. 1 pe zi; Vitamina E 400 mg. 1 pe zi; Vitamina C 500 mg. 1 pe zi; Vitaminol 75 mg. 1 pe zi; Galtrate 600 plus de 2 ori pe zi; Valium 5 mg. 1 pe zi; Protiazin 25 mg. 1 pe zi; Bondormin de 25 mg. 1 la câteva zile și un medicament indescifrabil pe rețetă 60 mg. 1 pe zi. În concluzie, bolnavul înghite zilnic 19 tablete, ceea ce în limbaj profesional se cheamă *polipragmazie*, adică tratament exagerat. Polipragmazia are drept consecință imediată că cele 19 tablete, intrând în sânge, realizează combinații chimice pentru înțelegerea cărora zece specialiști în farmacologie ar trebui să studieze subiectul un an. Cu alte cuvinte, tratamentul nu mai este sub control.

Corect este a lua un medicament sau două în caz de nevoie, trei sau patru în caz de nevoie absolută, dar nicidecum 19! Tratamentul hipertensiunii arteriale este foarte complex și conține toată gama de antihipertensive, de la angiotensin convertin enzim inhibitor în doze maxime (40 mg. – Cibacen) și până la Calcium Blocker (Penedil 10 mg.) și Beta blocker altenolol (Normiten 50 mg.),

precum și diuretic (Disothiaz de 25 mg.). Sedativul Diazepam 5 mg. împreună cu antihistaminicul Prothiazine 25 mg. care se ia seara la culcare au efect hipotensiv. Oare hipertensiunea dv. arterială este atât de recalcitrantă încât este nevoie a o ataca pe cinci planuri diferite? Aspirină 325 de mg. pe zi este bună pentru a fluidifica sângele și a îmbunătăți circulația sângelui, scăzând pericolul *stroke*-ului (efect anticoagulant), dar același efect îl au și 100 mg. Tratatamentul cu Eltroxin 100 de micrograme pe zi este menit să trateze insuficiența funcției glandei tiroidiene prin creșterea hormonului tiroidian și trebuie luat sub controlul regulat al funcției tiroidiene prin analiza de TSH (hormonul stimulator al tiroidei). În caz că acesta este ridicat, tratamentul trebuie continuat, în caz că este mai scăzut decât la început, trebuie redusă doza la jumătate și în caz că s-a normalizat trebuie oprit și controlat la date regulate. Un exces de hormon tiroidian poate crește tensiunea arterială. Pe de o parte, tratamentul descris mai sus este puternic antihipertensiv, pe de altă parte, poate crește tensiunea. Diazepamul scade activitatea tiroidiană, iar continuarea dozei de 5 mg. pe zi, timp îndelungat, poate explica scăderea funcției tiroidiene.

Polipragmazia este o practică periculoasă și dăunătoare.

Producerea unor „*piese de schimb*” pentru oameni ar fi binevenită. „Celula-sușă” este celula aflată în măduva osoasă care are un potențial uriaș de dezvoltare și transformare. Atât de mare, încât entuziaștii cred că vor reuși să creeze organe întregi ca piese de schimb și chiar să vindece cancerul.

XV. CREIERUL ȘI MOARTEA

Moartea naturală este un proces lent de îmbătrânire a țesuturilor, în cursul căruia ritmul de reînnoire a celulei este depășit de cel al distrugerii ei. Biochimia reînnoirii este tot mai deficitară, până ce funcțiile vitale încetează. Viața ne învață însă că nu există rău fără bine și bine fără rău. Absența morții este considerată de știința medicală ca una din cauzele cancerului. Corpul omenesc este format din zeci de mii de miliarde de celule. Cu excepția a o sută de miliarde de celule nervoase, care nu se mai reînnoiesc, toate celelalte celule au o viață scurtă, de zile, săptămâni, maximum luni. Când procesul de moarte celulară, numit *apoptoză*, se defectează, iar celulele sortite morții, în loc să moară, continuă să trăiască și să se înmulțească, multiplicarea lor fără sfârșit invadează întregul corp, provocând cancer și moarte prin refuzul celulelor de a muri.

Ultimele descoperiri arată că multe din formele de moarte ale celulelor țesuturilor sunt înscrise în codul genetic al fiecărui om, încă de la naștere. Anumite grupuri de celule din țesuturi, care nu sunt esențiale pentru continuarea vieții, mor înainte de moartea corpului, provocând suferință și maladii numite în genere *boli degenerative*. Iată dovada faptului că moartea este parte integrantă a vieții.

Ruperea armoniei embrionare și intrarea în arena vieții este considerată de unii psihologi ca marea traumă. Pentru mulțimile de vârstnici care participă la îngroparea celor iubiți, aceasta este de asemenea o mare traumă. Această suferință are la bază un proces biochimic, inundarea creierului cu endorfine, proces biochimic care poate lăsa urme de neșters. Cotidianul înmormântărilor face să apară în conștiința fiecăruia întrebări: cine va urma, când se va sfârși? Întrebări fără răspuns.

Conștiința constantă a morții a făcut obiectul preocupărilor filosofiei grecești încă acum două milenii. Filosoful grec Platon considera că „a filozofa înseamnă a învăța să mori” și înțelepciunea constă în a ști să primești moartea ca pe un adevăr iminent. Într-unul din dialogurile sale, și anume *Phaidon*, Platon îl descrie pe Socrate, dascălul său, întâmpinând moartea care se apropie cu următoarele cuvinte înțelepte: „Moartea este un risc demn de asumat”. Epicur, filosof grec care a analizat relația viață/moarte, spunea: „Atâta timp cât existăm, moartea nu este aici, iar atunci când moartea a venit, noi nu mai existăm”.

La două milenii după Epicur, adevărul științific ne învață că procesele viață/moarte se nasc odată cu noi iar fragilitatea funcțiilor vitale în fața eternității morții impune omului, singurul animal conștient de iminența sfârșitului, să-și însușească această realitate și să știe să o confrunte. A-ți însuși știința de a muri este un precept pe care Bichat, celebru medic și anatomist de la mijlocul secolului XVIII, îl enunță astfel: „Moartea este o regulă, viața – o excepție, amenințată prin definiție de iminența morții”.

Din moment ce omul este singurul animal conștient de moarte, este de datoria sa să știe s-o întâmpine. A evita gândul morții este un semn de infirmitate. Atât medicina cât și filosofia au dedicat acestui subiect multă atenție. Conștientizarea morții este considerată de filosofi ca unul din secretele fericirii.

Iminența morții, pe care în zilele noastre o purtăm în noi mult mai conștient, creează frecvent angoasă, frică de necunoscut, uneori panică și depresie. Această angoasă a fost analizată de filosoful german Heidegger, care o consideră o barieră în calea fericirii omului. Barieră care, ca o umbră permanentă, întunecă orice clipă de bucurie, de fericire sau de seninătate. Omul depresiv este permanent preocupat de caracterul efemer al vieții. Pentru a putea trăi clipa de fericire, spune Heidegger, trebuie să scăpăm de angoasă, să ieșim din eul îmbibat de frică și temeri, adică din *Da-Sein*, printr-un mecanism logic numit *Ex-Staz* (rădăcina cuvântului ales pentru a denumi periculosul drog menit să aibă acest efect). Pentru a cunoaște fericirea este imperios să știm să ne apărăm de frica de moarte.

Secolul XX a adus modificări Tablelor Legii. Porunca „Să nu omori!” nu mai este validă în orice situație. Azi nu orice omor e condamnat; unele omoruri sunt permise; devine admisibil să participi la uciderea bolnavilor incurabili. Acest act, fiind considerat eutanasic, beneficiază de suport judiciar în Olanda, Elveția, Belgia, Japonia și statul Oregon din Statele Unite. În Germania și Franța nu există o lege care să interzică explicit *omorul eutanasic*. E

adevărat, sunt state, ca Anglia și Canada, unde poți fi condamnat la 14 ani închisoare pentru ajutor dat în omorul eutanasic, dar dinamica socială arată o evoluție defavorabilă acestei poziții.

Un iresponsabil mintal nu este condamnat de lege pentru omor, dar oare medicina este în măsură să delimiteze cu precizie limita dintre responsabilitate și iresponsabilitate mintală? Bineînțeles că nu, așa cum este imposibil să trasezi cu rigoare științifică granița dintre normal și anormal.

În 1986, Patricia Churchland a publicat la editura Cambridge cartea *Neurofilosofia*, cu subtitlul „Către o înțelegere unificată a relației spirit-creier”. Autoarea întrebuințează termenul *neurofilosofie* sau *filoneuroștiință* și tratează problemele filosofice în lumina științei neurocunoașterii. În lumina acestei noi științe, vreau să mă refer la cunoscutul caz al lui R.H., care a ucis la întâmplare un tânăr, fără să-l cunoască, doar pentru a trăi experiența de a lua viața unei ființe, act rezervat Dumnezeuirii sau naturii. Conform tuturor criteriilor medicale, R.H. a fost declarat sănătos mintal. Nu ne rămâne decât să considerăm omorul comis de R.H. drept un *omor filosofic*.

În anumite societăți, omorul este o noțiune interpretabilă. Uciderea unei surori adultere, deși pedepsită de tribunal ca o crimă, este considerată de familie și de societate un act nobil, *omorul pentru onoarea familiei*.

În viața modernă, moartea întâmplătoare se întâlnește cu moartea voită. Soldați și civili, femei și bărbați, bătrâni și copii, pe front sau pe stradă, în

autobuz sau pe trotuar sunt omorâți, în disprețul dorinței lor de a trăi.

Noua parteneră a morții naturale este, în ultimele decenii, moartea de bombă vie. Acestei realități merită să-i trecem în revistă câteva dintre aspectele filosofice, politice, sociale, familiale și medicale.

Megaatentatul din 11 septembrie 2001 a marcat în istoria omenirii era *sinucigașului-criminal*. Aceasta înseamnă că va trebui să reexaminăm anumite date considerate cunoscute. Astfel, sinuciderea era enumerată ca fiind cea de-a zecea cauză a morții. La fiecare 100.000 de locuitori ai planetei, 23 se sinucideau. În raportul între rasele umane, cel mai mare număr de sinucideri apar în rândul rasei negre. În raportul dintre sexe, la fiecare trei bărbați sinucigași, se sinucide o femeie (cu excepția Poloniei, unde numărul sinuciderilor este mai mare la femei). Până la apariția fenomenului *kamikaze*, sinucigașii prezentau în 93% din cazuri tulburări psihice, și numai 7% erau normali mintal. În Statele Unite, o treime din cei ce se sinucid au fost în prealabil consultați de un psihiatru. Nenumărate simulări ale sinuciderii, ca tăierea venelor la mâini, reprezintă strigătul de alarmă al candidaților la sinucidere, care, în pragul disperării, cer ajutor. În schimb, sinuciderile de tip *kamikaze*, considerate sacrificiul suprem, erau comise de ofițeri japonezi fără tulburări psihice.

La 16 aprilie 1992, deci cu nouă ani înainte de doborârea Turnurilor Gemene din Manhattan, apare în lumea Islamului fanatic extremist noul tip de

sinucidere, cu scopul de a ucide, numită de teroriști *șahidism*.

Deosebirea esențială dintre *kamikazism* și *șahidism* constă în prototipul uman diferit. Kamikazismul este lipsit de ura educată din fragedă copilărie și este bazat pe supunerea totală a japonezului față de datorie. Datoria față de națiune este reprezentată de ordinul comandantului.

Din punct de vedere statistic, *șahidismul* aproape dublează frecvența sinuciderii, de la 23 la 42 la 100.000 de locuitori. Institute de cercetări studiază terorismul șahidic sub toate aspectele sale.

După atentatele de la 11 septembrie 2001, *șahidismul* tinde să se opună oricărei forțe militare, convenționale sau atomice, în toate cele 210 țări ale globului. Bomba vie, care ucide la întâmplare ființe omenești nevinovate, pe principiul ruletei rusești, devine inamicul nr. 1 al lumii moderne. Miliarde de oameni iubitori de viață încearcă să înțeleagă ce sunt exact sinucigașii-criminali. Dar succesul *șahidismului* se bazează și pe reacția confuză a lumii libere, care, în locul unei atitudini clare, este blocată de întrebări de genul: Martiri? Criminali? De ce? Cum se poate? Ce-i de făcut? *Șahidismul* este un produs al fanatismului islamist și al credinței în moarte, devenite cancerul societății mileniului trei. Este imperioasă eradicarea lui imediată, întârzierea va instaura infernul pe pământ.

Terorismul, în noua sa accepțiune, exprimă și dorința de a muri. Este o nouă ideologie, un fenomen al vremurilor moderne cu care trebuie să ne confruntăm. De această dată, rațiunea actului nu mai este pur „combatantă”, ci scopul său este moartea,

dorința de a muri prevalează asupra dorinței de a trăi. Trăim momentul istoric în care moartea, care face parte din viață, răstoarnă raportul firesc și predomină.

Bioterrorismul este plaga societății moderne. Au trecut 12 ani de la războiul din Golful Persic și iată că războiul din Irak, menit, între altele, să depisteze arsenalul biologic, nu și-a atins scopul. Omenirea trăiește sub amenințarea bioterrorismului și guvernul american este din nou în fruntea unei vaste acțiuni de prevenire ratate. Premiera mondială a spectrului bioterrorist am trăit-o cu toții aici, în Israel, în războiul din Golf din 1991. Măștile de gaze, fuga cu bătrâni și copii către camera etanșă, radioul deschis, frica permanentă de necunoscut au făcut parte integrantă din experiența israelianului, în lupta sa de a-și realiza visul de secole, statutul de cetățean al unui stat național. Saddam Hussein nu a fost în stare sau nu a vrut să-și asume riscul de a pune în vârful rachetelor lansate agenți biologici. Războiul din Golf va fi consemnat de istorie ca războiul amenințării bioterroriste. Amenințarea aceasta a avut deja consecințe nefaste, prin accidente provocate de purtarea măștilor de gaze defectuoase, prin panica mamelor, bătrânilor, copiilor, a persoanelor cu predispoziție la stres.

Securitatea națională a Statelor Unite ale Americii a impus în ultimul an modificarea standardelor în laboratoare de cercetare, prin introducerea de noi legi federale și noi regulamente, noi forme de înregistrare a unor substanțe sau produse, ca toxine, antrax, bacterii și viruși în categoria de „agenți selectivi”. Legea menită să

împiedice ca agenți cu potențial bioterorist contra oamenilor sau plantelor să ajungă în mâinile teroriștilor prevede ca toate laboratoarele de cercetare care au la dispoziție agenți aflați pe lista de „selecționați” să fie supuse unui control foarte strict. Acest control constă în înregistrarea în evidență de către departamentele de sănătate, forțe de muncă, securitate, FBI (dosarul conținând amprente digitale) etc.

Un alt proiect de lege, intitulat *antibioterorism*, a fost lansat de guvernul Statelor Unite tot în cursul anului 2002, pentru controlul activităților științifice cu potențial bioterorist. Iată însă că acest proiect s-a ciocnit de opoziția cercetătorilor științifici, care și-au văzut amenințată realizarea în termen a cercetărilor proiectate. În cadrul acestui conflict de interese a apărut și un articol publicat în revista științifică de prestigiu „Science”.

În ciuda ofensivei pornite de presă și de televiziune contra restricțiilor impuse, guvernul și-a continuat lucrările pentru elaborarea proiectului; în decurs de 6 luni, biroul de investigații FBI a efectuat mii de verificări de securitate a cercetătorilor, fără a fi în stare să elibereze până la data de 12 noiembrie, când FBI-ul se obligase să le încheie, nici măcar un singur certificat de atestare. Din această cauză, s-a comunicat că institutele de cercetări își pot continua activitatea dacă au depus actele cerute de FBI. Ca prim rezultat, din cele 9.000 de cereri de aprobare a cercetărilor din anul 2003, numai 5.000 au fost rezolvate până la 1 noiembrie 2003. Noua ordine impusă de legile federale a provocat confuzie și frustrare multor cadre universitare. Iată deci că

precum orice revoluție își cere sacrificiile ei, și revoluția creată de bioterorism provoacă neajunsuri. Spre exemplu, la Universitatea din Wisconsin, o importantă realizare științifică a fost împiedicată de noile condiții, restrictive, ale luptei contra bioterorismului.

Asistăm deci la o ciocnire între asiduitatea cercetătorilor de a ține pasul în rivalitatea științifică dintre laboratoare, pe de o parte, și necesitatea contracarării bioterorismului, pe de alta.

În procesul de amploare asupra căruia au aprins reflectoarele opinia publică americană și articolele publicațiilor, inclusiv revista „Science”, cercetătorul dr. Batler a fost transformat în vedeta bioteroristă nr.1. Dr. Batler, microbiolog la Universitatea din Texas, este acuzat de 69 de crime contra securității naționale, care ar totaliza 469 de ani de închisoare, plus o amendă de 17 milioane de dolari. Totul a pornit de la dispariția, relevată la un control al organelor federale, a 30 de sticlute conținând bacterii care produc pesta (*Yersinia pestis*). La primul interogatoriu, Batler a declarat că au fost furate. În luna septembrie a avut loc ultima înfățișare la tribunalul din Texas, unde dr. Batler a apărut foarte elegant, cu un larg surâs pe buze, de braț cu soția sa, declarând că prima sa supoziție a fost o greșeală. Sticlutele cu pesta nu au fost furate.

În societatea democratică, evenimentele sunt puse sub lupa curioasă a presei, care, datorită setei de senzational, dramatizează orice poveste, exagerându-i semnificația. Hotarul dintre democrație și anarhie este traversat cu multă ușurință de presa actuală. În ciuda acestor derapaje, bioterorismul

trebuie luat în serios, fiind o amenințare la adresa existenței însăși a societății moderne.

*

Tema „fascinației morții” a apărut de mai multe ori în decursul istoriei, în perioade de declin, de „oboseală” a civilizațiilor. Memoria generației vârstnice păstrează încă amprenta traumelor provocate în secolul abia încheiat, de către regimuri, partide, organizații care au impus-o brutal ori mai rafinat, amalgamând crima și jertfa. „Prețul” vieții omenesci a tot scăzut, la bursa ideologiilor totalitare, care și-au schimbat chipul, nu și esența. Vârtejul de presiuni acționând asupra individului, care apoi rezonază în grupuri, dobândind uneori un efect contagios de mase, fanatizându-le, este un proces *la nivelul mentalului*, cu incidente psihice, un chimism deosebit de complex. „Descifrarea” lui revine unui evantai de științe, în centrul cărora se află investigarea creierului omenesc.

O societate sănătoasă, rațională, echilibrată, care prețuiește valorile vieții, presupune minți sănătoase, raționale, echilibrate și respinge derivatele autodistructive. Este ideea către care converg abordările, din diferite unghiuri, consacrate centrului vital al cunoașterii – și autocunoașterii.

Sumar

Prefață de acad. Ionel Haiduc.....	7
I. Încrucișări de drumuri.....	9
II. Dascălii mei.....	101
III. Creierul și cunoașterea.....	130
IV. Creierul emoțional.....	135
V. Creierul și sexul.....	162
VI. Creierul și somnul.....	174
VII. Creierul și ceasul biologic.....	205
VIII. Creierul și memoria.....	215
IX. Creierul și bătrânețea.....	225
X. Creierul și silueta.....	230
XI. Creierul și umorul.....	236
XII. Creierul și muzica.....	240
XIII. Creierul și boala.....	255
XIV. Creierul și drogurile.....	267
XV. Creierul și moartea.....	275

executat la

RCR Print

legătorie tipografică de artă

Tel: 021 - 242 03 03

Fax: 021 - 242 03 13

e-mail: rcrprint1@adexpress.ro

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

B C.U "M. EMINESCU" IASI

Cel mai nobil organ, desăvârșitul organ creat de natură este creierul. Alegând meseria de neurolog, încerci să-l înțelegi pentru a-i putea menține sănătatea. Încercarea de a-l înțelege fascinează și, pe măsură ce trec anii, fascinația crește. Am petrecut o jumătate de secol în fiordurile și în meandrele creierului. Cartea de față aduce un omagiu dascălilor mei, călăuzele mele pe nebătătorite poteci din universul misterios, dar și minunat, căruia, din nevoia noastră de identificare simplificată, îi nivelăm comorile sub denumirea curentă, excesiv de ștearsă, aproape umilă: materie cenușie...

ISBN 978-973-630-136-0

